

Першая
кніга
празаіка

УЛАДЗІМІР АРЛОЎ

ДОБРЫ ДЗЕНЬ, МАЯ ШЫПШЫНА

Апавяданні, аповесць

Мінск

«Мастацкая літаратура»

1986

Голасам шчырай любові

Адрэдагаваў на грамадскіх пачатках
Міхась Стральцоў

Чытач, які зацікаўлена сочыць за развіццём беларускай літаратуры, радуецца далучэнню да яе ўсё новых і новых таленавітых аўтараў, напэўна, вылучыў і імя Уладзіміра Арлова. Варта ўчытацца ў апавяданні, як ўсё большую пэўнасць набывае адчуванне натуральнасці манеры, стылю і мовы маладога празаіка, трывалай угрунтаванасці яго твораў у нацыянальныя традыцыі, прывязанасці да тутэйшай зямлі.

Усцешна тым больш, што ў нашу літаратуру на гэты раз уваходзіць аўтар не з далёкай ад індустрыяльных цэнтраў глыбінкі, дзе ўсё яшчэ бруяць крынічныя ручаіны спрадвечнай мовы, а з сучаснага шматлюднага і шматгалосага рада. У гэтага горада, праўда, апрача вядомага на ўвесь ет нафтаперапрацоўчага завода, ёсць яшчэ і багатая гісторыя, памяць пра вечна, пра славутага Усяслава Чарадзея, пра паходы і сечы, якія множылі славу старажытнай беларускай зямлі. Полаччына разам з гэтым, апрача мужных ратнікаў, падаравала славянству вялікага асветніка, руплівага

збіральніка і дбайнага памнажальніка
высокай мудрасці Францыска Скарыну, які
з глыбока ўсвядомленай патрыятычнай
годнасцю гаварыў пра свой радавод, пра
сваё паходжанне «із слаўнага места
Полацка».

Ці не адчуванне і ўсведамленне
асабістай далучанасці да каранёў, да
першавытокаў Бацькаўшчыны паспрыяла
таму, што Уладзімір Арлоў пасля заканчэння
школы паступае на гістарычны факультэт
Белдзяржуніверсітэта. Навучанне не
абмяжоўвалася старанным засваеннем
абавязковай праграмы — паралельна з
гэтым ішло актыўнае грамадзянскае
пастаенне, прыходзіла глыбокае
ўсведамленне сябе сынамі роднага народа,
сваёй зямлі, сацыялістычнай Айчыны.

Я не агаварыўся, ужыўшы множны лік.
Справа ў тым, што такія адносіны да
жыцця і вучобы былі ўласцівы не аднаму
Уладзіміру Арлову. Яму, трэба сказаць,
пашанцавала на сяброў, якія шмат у чым
вызначалі маральную і духоўную атмасферу
курса.

Не растрачваць сябе на дробязі, не

ганяцца за ілюзорнымі каштоўнасцямі і
ўяўнымі прывідамі асалоды і шчасця, а
дбаць пра духоўнае пастаенне, шукаць і
знаходзіць трывалыя апірышчы ў жыцці,
выхоўваць з сябе свядомых грамадзян
Радзімы — вось на якія прынцыпы
арыентаваліся маладыя людзі. У іх жыло
высакароднае імкненне прысвяціць сябе
служэнню роднай зямлі, народу, яго
гісторыі і культуры. Ці не адсюль браў
выток творчы пачатак, імкненне не толькі
ведаць сваю мінуўшчыну, але і асэнсоўваць
яе ў мастацкім слове. Узнікла і паспяхова
рэалізавалася ідэя выдання машынапіснага
часопіса «Мілавіца», актыўнымі аўтарамі і
выдаўцамі якога сталі многія колішнія
студэнты гістарычнага факультэта.

Па-рознаму склаўся іх лёс. Большасць,
як і належыць, прысвяціла сваё жыццё
даследаванню роднай гісторыі. Спадзяюся,
што не адна з яе старонак праясніцца,
дзякуючы іх сумленнай працы.

З вершаў на старонках «Мілавіцы»
пачынаў і Уладзімір Арлоў. Хто ведае, ці не
гэта сталася своеасаблівым пабуджальнікам
на далейшую, ужо ў прозе, творчую працу,

ці не згаслі б тады мо яшчэ і не дастаткова ўсвядомленыя імпульсы, каб не трапілі ў спрыяльную для росту і пасталення мікраатмасферу сяброўскага разумення, спагады і падтрымкі. Гэта вельмі важна, асабліва на пачатку дарогі, каб ты быў не адзін, не адчуваў сябе самотным, пазбаўленым духоўнай еднасці, а быў сярод роднасных па духу людзей, якія ў сукупнасці ўтвараюць культурнае асяроддзе. Будучы цяпер ужо прэзаікам з вопытам, са сталай прапіскай на старонках рэспубліканскай перыёдыкі, Арлоў шмат робіць дзеля таго, каб стварыць спрыяльную атмасферу тым, хто спрабуе свае сілы ў літаратуры.

Тут патрэбна невялікае тлумачэнне: пасля універсітэта Уладзімір едзе на родную Полаччыну, набывае новую для сябе кваліфікацыю журналіста і па сённяшні дзень працуе намеснікам рэдактара наваполацкай гарадской газеты «Хімік», а заадно і кіруе літаратурным аб'яднаннем «Крыніцы». Яго немалая заслуга ў тым, што сярод раённых літаб'яднанняў наваполацкае адно з самых моцных. Нават

не кожная вобласць, бадай, зможа пахваліцца, скажам, такімі маладымі перспектыўнымі прэзаікамі, як Ірына Жарнасек, Міхась Барэйша, Лявон Неўдах, Вінцэс Мудроў...

Але гаворка наша, зразумела, сёння пра творчасць Уладзіміра Арлова. У чытача можа ўзнікнуць найперш такое пытанне: чым гэтая творчасць адметная на фоне напісанага маладымі беларускімі прэзаікамі? Найбольш, вядома, сваёй сутнасцю. А яна неадлучная ад асобы аўтара. Калі мы гаварылі пра прынцыпы, якімі кіраваліся ў жыцці сябры і аднакурснікі Арлова, то тут трэба дабавіць, што вернасць ідэалам маладосці знаходзіць натуральны працяг у творах аўтара кнігі «Добры дзень, мая Шыпшына».

Мяняючы прафесію, Арлоў не памяняў сваіх поглядаў, сваіх адносін да жыцця, не забыў таго, што яму дала вучоба на гістарычным факультэце. Памяць мінулага так ці іначай прысутнічае ў яго творах, што ўнутрана збліжае іх з духоўнай спадчынай асабліва дарагога ўсім нам Уладзіміра Караткевіча, які так заўчасна-нечакана

адышоў ад нас.

Вельмі ж падобныя вытокі ў гэтых пісьменнікаў — абодва нарадзіліся на Віцебшчыне, выхоўваліся ва ўмовах гарадской рэчаіснасці, абодвум уласціва пачуццё гарачай любові да роднай Бацькаўшчыны. Праўда, напісанае старэйшым наўрад ці ўкладзецца ў важкі дзесяцітомнік, яго ж нашчадак толькі выходзіць да чытача з першай кніжкай. Але ў яго, як кажуць, усё яшчэ наперадзе. І ў першую чаргу ад самога будзе залежаць, як ён здолее распарадзіцца сваім жывцём і надзеленым прыродай талентам. Радуе, што адносіны да творчасці ў Арлова сур'ёзныя, што ён не марнуе свой час на пустое, што прыкметна расце і сталее на нашых вачах.

Арлоў сваёй творчасцю падцвярджае, што арганічным беларускім пісьменнікам можа быць як выхадзец з вёскі, лексічным, сінтаксічным і стылёвым грунтам для якога з'яўляецца нейкі канкрэтны дыялектны пласт мовы, так і сучасны гараджанін. Яму, праўда, звычайна значна цяжэй даецца непасрэднасць адчування самой стыхіі самабытнага быцця народа, у тым ліку і яго

выяўлення ў мове: тое, што вясковаму жыхару пераходзіць ад продкаў у спадчыну ў якасці дармовага, а на самай справе неацэннага і нічым іншым не заменнага скарбу, гараджаніну трэба здабываць нялёгкімі намаганнямі. І патрэбна моцная сіла духу, сапраўдны талент, каб выйсці поўным пераможцам з нялёгкай барацьбы з сабой за сябе самога.

Любоў да Бацькаўшчыны ў Арлова неадлучна ад любові да Слова. Гэтая любоў абуджае да творчасці, кліча шукаць моўныя залацінкі як у жывых дыялектах, так і адраджаць словы ад заўчаснага забыцця, уваскрашаючы іх са старонак помнікаў старабеларускага прыгожага пісьменства.

Прываблівае, што Арлоў не самапаўтараецца, не ідзе па інерцыі па знойдзеных хадах і каляінах, а знаходзіць цікавыя сюжэты, адкрывае новыя характары, афарбоўвае твор своеасаблівым настроем. Перад намі маладая проза ў лепшым разуменні значэння гэтага тэрміну — маладая не толькі ўзростам аўтара і герояў, а душэўнай няўрымслівасцю, пошукам, свежасцю пачуццяў, чысцінёй

погляду на свет, бескарыснасцю і высакароднасцю памкненняў.

Арганічна ўпісваючыся ў нацыянальную традыцыю, творчасць Арлова разам з гэтым падключана да пошукаў сучаснай савецкай прозы. Аднак і там і тут яна не эксплуатае знойдзенага папярэднікамі, а народжана жывым, станам неспакойнай душы маладога чалавека апошніх дзесяцігоддзяў XX стагоддзя.

Аўтар імкнення пазбягаць апісальнасці і бытавізму, якія вельмі часта шкодзяць нашай прозе, стараецца пісаць ёміста і лаканічна, з падтэкстам. У яго апавяданнях значную ролю адыгрывае настрой, які дапамагае кампенсавальна пэўную недагаворанасць у раскрыцці ўзаемаадносін і характараў герояў.

У імкненні бачыць і паказваць чалавека ў тонкіх, захаваных ад чужога вока перажываннях заўважаецца ўнутраная роднасць з творчасцю М. Стральцова, а ў тым, што герой, высаджваючы пасажыра, «выкідвае коніка», пэўны ўплыў В. Шукшына, героі

якога таксама дзейнічаюць амаль заўсёды стыхійна і незапраграмавана, быццам знарок насуперак звыклым жывым нормам і правілам. Гаворка ідзе пра апавяданне «Водсвет валошак», якое ўяўляе сабой не спалучэнне дзвюх розных манер, а арганічны сплав, у якім пераважае не запазычанае, а арганічна сваё па мастацкіх характарах, думках і настроях.

Гэта ж можна сказаць і пра апавяданне «Певень». Аўтар, ідучы ў рэчышчы шукшынскай традыцыі, не эксплуатае адкрытыя выдатным рускім праймамі характары, сітуацыі і праблемы, а ідзе ад канкрэтнага беларускага жывага. Адначасова тое, што пры ўсёй парадаксальнасці і камічнасці абмалёванага выпадку не дзеля смеху напісаны гэты твор. Пісьменнік не камізуе знарок характар вясковай бабулькі, а пераканаўча раскрывае душу жывога чалавека ад зямлі, па кантрасце з якім адмалёвана сучаснае гарадское мяшчанства. Ды справа не ў знароклівым супрацьпаставленні вясковага чалавека гарадскому, а ў сцверджанні чужасці, дабрыні, душэўнай шчодрасці і

спагады, якія павінны запанаваць паўсюль, як у горадзе, так і ў вёсцы. Празаік у апавяданні здолеў перадаць самую атмасферу нібы вулей растрывожанага будынка, намаляваць масавыя сцэны. Твор гэты драматургічны, ён можа быць асновай невялікага радыётэатра, з поспехам чытацца са сцэны.

Праграмным уяўляецца апавяданне «Добры дзень, мая Шыпшына», якое дало назву кнізе. Расказваецца ў ім пра знаёмства беларускага хлопца, гісторыка па прафесіі і прызначэнні, з літоўскай дзяўчынай, паміж якімі ўзнікае пачуццё кахання.

«Аднойчы ты сказала:

— Каханне — найвышэйшае з усяго, што народжана жывцом.

— Не,— сказаў я.— Любоў да роднай зямлі вышэй». Думка пра грамадскае прызначэнне чалавека, пра яго вернасць высокім ідэалам пранізваем таксама апавесць «І вярталіся мы...», якая, безумоўна, заслугоўвае і патрабуе асобнай разгорнутай гаворкі.

Празаік прамаўляе да нас голасам

шчырай любові да чалавека, да зямлі, на якой мы жывём і пра якую ўсе павінны дбаць і клапаціцца.

Яўген Леўка

Певень

Горад ціхамірна спаў салодкім досвітным сном. Спалі чысценькія двары з аднолькавымі арэлямі, пясочніцамі і столікамі для даміно. Снілі штосьці прыемнае высокія гошчыя дамы. І самыя лепшыя сны бачыў новы, зграбны і вясёлы, быццам цацка, дзевяціпавярховік з блакітнымі балконамі. Некалькі дзён па яго лесвіцах людзі клапатліва цягалі гарнітуры, тэлевізары і дываны, і цяпер, прытомлены ўлазінамі, дом шчасна спаў, як збеганы за дзень хлапчук.

Але тут прычынілася нешта неверагоднае. Па аксамітавай цішні летняга світанку, што вялікім сонным возерам разлілася над дзевяціпавярховікам, над усім гэтым новым горадам, дзе не было ніводнага драўлянага дома, па гэтай утульнай цішыні раптам дзесьці паміж зямлёй і небам чыста, з першабытнай звонкай радасцю ўдымбаліў певень. Гром з ясных нябёсаў здаўся б, напэўна, меншым дзівам, чым шчырае адвечнае «ку-ка-рэ-ку-

у!», якое выбухнула між вышынных гарадскіх камяніц і імгненняў колькі яшчэ неяк здзіўлена звінела, блукаючы сярод іх.

У вокнах новага дома мільганула з дзесятак заспаных неўразуменных твараў, а ў адной з кватэр прачнуўся і сеў у ложку, лыпаючы вачыма, лысаваты мужчына. Ён прыгаламшана і няўцямлiва паглядзеў па баках і на жонку, якая варочалася ў сне, і, мабыць, падумаўшы, што прыблужнілася, супакоіўся і лёг. Але не паспеў заснуць, як, здаецца, над самым яго вухам зноў, яшчэ званчэй і пераможней, з зухаўскімі каленцамі прагарлаў певень.

Мужчына разлавана сунуў ногі ў пантофлі, накінуў халат і выйшаў на балкон.

На двары, што купаўся ў рэдкім прыцемку, не было ні душы. Мужчына паскроб пальцам нос, прамармытаў нешта пагрозлівае пра «даўтагрывых» і хацеў быў вяртацца, аднак яго ўвагу забралі дзіўнаватыя гукі з суседняга балкона. Мужчына з апаскаю перагнуўся цераз перабой і аслупянеў: па суседстве асвойтана і самавіта, па-гаспадарску выпінаючы

грудзі, пахаджаў важнецкі чырвоны певень з доўтай зеленавата-чорнай касой і хвацкім пурпуровым грабянём набакір.

— Чорт ведае што! — ачуўшыся ад гэтакага відовішча, уголос сказаў мужчына.— Хутка кракадзілаў на балконах трымаць будзем!

...У той жа дзень па доме разнеслася чутка, што ў першым пад'ездзе жыве без клёпкі ў галаве бабулька, у якой на балконе навязаны певень.

Назаўтра певень зноў устурьў суседзяў.

Увечары ля пад'езда сам сабой сабраўся ладны збой жыхароў. Большасць — відаць было па іранічных тварах — пачулі, аб чым гаворка, і спыніліся проста паслухаць ды пасмяяцца. Але былі і настроеныя менш памяркоўна. Вяла рэй мажняя, не першай маладосці хімічная бландзінка з чацвёртага паверха.

— Дзве ночы не сплю! — сакатала бландзінка так часта, што заставалася загадкай, як гэта яна паспявае яшчэ і дыхаць.— На адных таблетках трымаюся!

Столькі год пашырэння чакалі, і вось табе! Радуйся! Сёння ў тры гадзіны загарлапаніў. А крычыць як! Быццам узмацняльнік у яго там.

— Трэба пісаць! — сказаў нейкі ўмудроны жыццём чалавек.

— Ды ўжо ж, у зубы глядзець не буду! — паабя-цала бландзінка.

— Ну што тут кепскага, таварышы? Прачнуцца з пеўнем — гэта ж цу-доў-на! — прымірэнча сказаў малады мужчына ў жоўтай тэнісцы.— Мне, напрыклад, вёска адразу ўспамінаецца, сена, сырадой... Прывыкнем, таварышы, і радавацца будзем, ганарыцца: ні ў кога няма, а ў нас — свой певень. Яшчэ дзякуй бабулі скажам.

Бландзінка змерыла жоўтую тэніску калючым позірам.

— Вы на сёмым паверсе, можа, і скажаце, а мне хутка не прадыхнуць будзе. Не тое, спаць як людзі,— паветрам падыхаць на балкон не выйдзеш. Цяпер певень, а там, чаго добрага, карову ёй захочацца. Я і ў санстанцыю напішу: хай прыйдуць палюбуюцца.

Акурат тут падышоў ужо знаёмы нам

лысаваты мужчына. Збой, што быў развесьліўся, адразу неяк пацішэў.

— Таварышы, таварышы! — паморшчыўся, быццам адкусіў кіслага яблыка, мужчына.— Папрашу не гарачыцца. Не трэба самадзейнасці. Я сам збіраюся зараз зайсці і пагутарыць з грамадзянкай, растлумачыць ёй сітуацыю.

Бландзінка з павагай і надзеяй праводзіла яго вачыма.

Дзверы адчыніла нізенькая, апранутая па-вясковаму і досыць жвавая яшчэ бабка гадоў на шэсцьдзесят з гакам.

— Я да вас,— строга сказаў лысаваты мужчына.

— Заходзь, дзетухна, заходзь,— чамусьці ўзрадавалася, заўсміхалася ўсім сваім круглым маршчыністым тварам гаспадыня.— Добранькі табе дзянёчак.

— Добры дзень,— суха адказаў госць.— Значыць, гэта вы тут жывяце?

— Я, я,— заківала бабка.— Паўлінай мяне завуць. Ды ты праходзь, дзетухна, садзіся.

Мужчына скептычна абвёў вачыма

жалезны ложак з нікеляванымі пышачкамі на білцах, высокую нехлямяжую шафу, свойскі стол на тоўстых нагах, зашклёныя асадкі з пажоўклымі фотаздымкамі, альясы на акне і некалькі старамодных фанерных крэслаў з круглымі пнутымі спінкамі.

— Ну, як уладкаваліся? — Ён з асцярогаю апусціўся на адно з крэслаў. Бабка засталася стаяць.

— А до-о-бра, дзетухна. Усё добра. І невысока, ногі мае старыя ўважылі, і сонейка цэлы дзень з хаты не выходзіць. Дзякуй вам, добрыя людзі, ой дзякуй. А было, скажу табе, дзетухна, страхавіта. Ой было-о! Гэта ж як абвясцілі, што зносіць нашыя Лужкі будуць ды той завод будаваць... Авохці мне!..

Госць нецярпліва закруціўся ў рыпучым крэсле.

— Грэх скардзіцца. Дай вам бог здаровейка! І шпалеркамі хораша так выклеена. Гэга ж мо плаціць трэба за шпалеркі, а я і знаць не знаю?

— Не трэба плаціць,— паморшчыўся мужчына.— Вы мяне, здаецца, не за таго прынялі. Я ваш сусед, а да вас, уласна, па

пытанні... э-э-э... пеўня.

Бабка Паўліна зніякавела, зацерабіла каструбататымі пальцамі прыпол спадніцы.

— Шкода ж, дзетухна,— вінавата загаварыла яна.— Самы галасісты на дзярэўні быў. Як запяець-запяець, бывала... Аж памаладзееш.— Бабчын твар прасвятлеў, і на ім увачавідкі паменшала зморшчын і зморшчынак, нібыта яна сапраўды на імгненне памаладзела.— І цяперацкі весялей мне тутака.

— Чулі,— строга сказаў мужчына.— Суседзям таксама весела. Шуміце, адпачываць перашкаджаеце. Нядобра, бабка...

— А ўверсе ж самі гэта... сабаку дзяржаць,— нясмела прамовіла бабка.— Таксама, дзетухна, шуміць.

— Сабаку дазволена,— націснуў на апошняе слова госць.— Сабаку, ката — калі ласка, хоць марскую свінку. А пеўня — не паложана. Людзі на адказных пасадах працуюць, трэба, каб за ноч мозг паўнацэнна асвятляўся, а ваша птушка а трэцяй гадзіне пачынае крычаць. Я вас пераканаўча прашу: пры-мі-це ме-ры.— Ён

на хвіліну задумаўся.— Магу памагчы, каб вам не валаводзіцца. Колькі вы просіце за птушку?

— А што ж гэта ты з ім рабіць будзеш, з пеўнікам, га? — падазрона спытала бабка Паўліна.

— Як што? — мужчына трохі сумеўся.— Ну... э-э-э... ведама што.— Ён пакруціў у паветры пальцамі.

— Грэх, чалавеча, такога пеўніка са свету прыбіраць, грэх, — дакорліва захітала галавой бабка.— Ты ўжо счакай дзянёк, прыстрою яго куды да добрых людзей.

— Я толькі папрашу, хутчэй,— сказаў госць на развітанне.

— Вы чыя-небудзь бабуля? — ветліва пацікавілася дробненькая бялая дзяўчына ў джынсіках, што карміла з юннатамі рыбак.

— Не, дачушка,— збянтэжылася бабка Паўліна.— Я гэта.. жывотную вам прынесла. Парадзілі во добрыя людзі.

Яна насцярожана скасавурылася на чучала сарокі і паставіла ля ног абвязаную хусткай кашолку. Дзеці пырснулі ад акварыумаў да бабкі.

— Толькі не чарапаху,— папярэдзіла дзяўчына.— Чарапах ужо столькі нанасілі...

— Не-не, дачушка,— зарадавалася бабка.— Пеўнік у мяне.

Вочы дзяўчыны акругміліся:

— Як пеўнік?..

Бабка ўкленчыла перад кашолкай і выпусціла пеўня. Ён, радуючыся волі, выцягнуў шыю з залацістым каўнерыкам і на ўсцеху дзятве гучна залопаў чырвонымі пералівістымі крыламі.

— О-ой, прыгажун...— прамовіла дзяўчына, якая яшчэ не прыйшла ў сябе ад нечаканасці.— Але нам, бабуля, напэўна, не дазваляць...

— Вазьмі, дачушка. Ён жа не просты ў мяне пеўнік. Самы галасісты на дзярэўні быў. А цяперацькі ў вас, у горадзе, жыву, знеслі нашыя Лужкі. Квацэру харошую далі, а з пеўнікам во няма рады. Не паложана, кажуць, на квацэры дзяржаць, шуміць. Вазьмі, дачушка. Рушны ён, фуліганіць не будзе. Я вам і ячменю торбачку прынесла, дужа ён ячмень бажаець. І яшчэ прынясу. Я, дачушка, прыходзіць буду. Бу-у-ду.

— Давайце возьмем, давайце

возьмем,— пачалі прасіць юннаты. Нехта паспеў насыпаць пеўню крошак, і той шчыраваў над імі, удзячна зіркаючы на дзяцей цікаўным чорным вокам.

Дзяўчына замыліла губку і відавочна вагалася. І ў гэты самы напружаны і адказны момант певень... правініўся.

Дзяўчына пачырванела, юннаты захіхікалі.

— Ах ты, шкарадзь! — Бабка Паўліна замахала на пеўня рукамі, выхапіла з кашолкі анучку і хуценька выцерла падлогу.

— Не можам, бабуля, узяць,— цвёрда сказала дзяўчына.— У нас, па-першае, няма ўмоў. І ўвогуле... Як бы вам растлумачыць? Справа ў тым, што певень не ўяўляе для юных натуралістаў асаблівай цікавасці.

Бабчыны вочы сцьмелі.

— Не возьмеце? — маркотна перапытала яна.

— Не можам, бабуля, зразумейце,— адвёўшы вочы, адказала дзяўчына і неяк няўпэўнена прапанавала: — Вось, калі хочаце, чарапаху вам можам падараваць...

— Не трэба, дачушка, дай табе бог здаровейка. Увечары ля пад'езда стаяла

купка жыхароў.

— Вы толькі падумайце! — абуралася хімічная бландзінка. — Чацвёртую ноч спаць не дае! Гэта ж чыстай вады хуліганства! Я ў міліцыю так і напісала. Не прыструняць — сама меры прыму.

— Якія? — запытаўся нехта, хаваючы ў рукаў усмешку.

— Атручу!

— Каго?

— Як гэта каго? Пеўня!

— І не сорамна? — не сцярпеў мужчына ў жоўтай тэнісцы.

— Ні капачкі! — задзірліва кінула бландзінка. — І не глядзіце так, не глядзіце. Гэта ж ні ў якія рамкі не ўкладваецца. Сам з дзесятай кватэры хадзіў, а ёй і гора мала. І домакіраўніцтву галава не баліць, прывыклі цацкацца з такімі. Ні-чо-га, — пагрозліва скончыла яна.

Астатнія слухалі і пасміхаліся.

Наступнага дня над домам чуць свет зноў разнеслася зухаватае і бестурботнае «ку-ка-рэ-ку».

Роўна а дзевятай да бабкі Паўліны

заявілася таўсмагая пышная кабета.

— Я з домакіраўніцтва, — адрэкамендавалася яна і з парога пачала: — Як вам, бабка, не ай-я-яй! Пажылы чалавек, адзінокі, а канфліктуюце, суседзяў супраць настроілі. Людзі скарпі пішуць, да міліцыі дабраліся. А сёння з дзесятай кватэры ўпраўдому ў чатыры ночы званілі з вашай ласкі. Я б вам, бабка, не раіла заядацца. Сказана: не паложана, значыць, не паложана. Канарэйку купіце, калі сумна, ці папугая.

Бабка вінавата маўчала.

— Вось так, — сказала кабета. — Даём вам апошні дзень. Што хочаце рабіце, але каб заўтра людзі спалі. Чуеце?

— Чую, дзетухна.

Зачыніўшы дзверы, бабка Паўліна доўга сядзела са счэпленымі на каленях, стуленымі рукамі — заклапочаная, сумная, падобная на старую знябытую ітушку. Потым у яе вачах з'явіўся водбліск нейкага рашэння, і бабчын твар праяснеў.

Яна насыпала ў прыпол ячменю і пасялянску нязвычайна, ступаючы яшчэ крышачку баязліва, выйшла на балкон.

Певень узрадавана замітусіўся і стаў з кохканнем дзюбаць зярняты.

Бабка стаяла і глядзела.

Базар быў невялікі, але бабка Паўліна доўга тупала туды-сюды між прылаўкаў: прызіркавалася да людзей, да іхняга тавару, прыслухоўвалася да торгу. Яна ўзяла на вока бойкага каржакаватага дзядка-прастарэку, што за бесцань прадаваў буйныя, як вішні, чырвоныя парэчкі, з каптуром накладаючы паўлітровы слоік.

Каля прылаўка з ягадамі аціралася чародка малых.

— Ну хадзіце, хадзіце, унукі! — паклікаў дзядок. Ён не дужа спрытна скручваў кулькі, напаўняў іх і працягваў шчаслівым блазнюкам.

Бабка Паўліна яшчэ разоў колькі прыязна глянула на дзядка здаля і падышла.

— Што гэта, хадзяін, у будзень дзень таргуеш? — паздароўкаўшыся, завяла яна размову.

— Ягад, цётка, шкода, во і таргую,—

ахвотна азваўся дзядок.— Сёлета ягад — хоць гаць гаці. Дык, думаю, не згарыць тое хадзяйства, а людзём завязу. А то ж заедзь гэта, куры, як уварвуца, у мамент абцярэбляць.

Гамонка заладзілася. Неўзабаве адшукаліся агульныя знаёмы і нават нейкая нібыта радня абаім, хай сабе і сёмая вада на кісялі. Бабка тым часам перавяла гаворку на гаспадарку і нарэшце, улучыўшы момант, асцярожненька, быццам бы мімаходзь, папыталася:

— А пеўнік ці ё?

— Ё, злодзей, каб яго чэрці насілі. Адно й ведаець, у шкоду вадзіць.

Бабка хапатліва падняла кашолку на прылавак і пайшла на адкрытую:

— Бяры, Петра, майго. Золата — не пеўнік.

— Ды яно...— разгубіўся дзядок.— Ён і мой нішто сабе, спраўны.

— Вазьмі, Петра, памажы бабе. Ён жа не заваляшчы які, не просты — самы галасісты на дзярэўні быў. Пашкадавала прадаваць: ведама, галаву зразу на калодку. А цяперацкі во нявыкрутка з ім. Шуміць,

кажуць, дужа. Сягоння міліцыя прыйдзець, суседзі напісалі. Вазьмі, Петра, добраму чалавеку і дарам аддаць не шкода.

Дзядок напусціў на твар важнасці. Зазірнуў у кашолку, з ухвалай сказаў: «Бач ты, халера!» — і як быццам задумаўся.

Бабка дагодліва заглядвала яму ў вочы:

— Як запяець, так гадкоў дзесяць з плячэй і скінець. Грэх такога пеўніка зводзіць.

Дзядок стаўся яшчэ больш важным.

— Бяру! — ляпнуў ён далоняй па прылаўку. — Хай пяець!

— Ой, удружыў ты мне, Петра, да душы ўдружыў. — Бабчыны маршчынкі засвяціліся. Я ж ужо часу збяру, паглядзець прыеду, як ён там у цябе. Ой, удружыў! — І яна, мабыць, рупячыся, каб дзядок не перадумаў, памкнулася ісці.

— Стой, цётка! Сто-о-й!

— Вазьмі-і, Петрачка, — згаслым голасам жаласна працягнула бабка.

— Ды бяру, сказаў табе, от завяла катрынку! Пачакай во, ягад на варэнне возьмеш.

Досвіткам над гоным дзевяціпавярховікам з блакітнымі балконамі, над навакольнымі дамамі-блізнятамі, над чысценькімі дварамі з аднолькавымі арэямі, пясочніцамі і столікамі для даміно вялікім сонным возерам стаяла цішыня.

Можна было спаць спакойна.

Водсвет валошак

Мякка цякла пад колы сіняватая шаша. Цераз ветравічок бегла, кранаючы твар прыемным халадком, напорлівая ручайніка ранішняга паветра. І думкі прыходзілі таксама прыемныя. Хутка адпачынак, у кішэні пудёўка ў Карпаты... А сёння з пограбам той работы — як кот наплакаў; тады ён скупнецца ў возеры, нацягае з крыніцы вады, напаліць лазню, і ўвечары можна будзе дасхочу хвастацца свежымі пахкімі венікамі — дубовым і бярозавым на змену. Цесць старой сваёй завядзёнкаю, не раўнуючы хлапчук, пойдзе з ім у заклад, што даўжэй выседзіць на палку, і стане безупынна ўздаваць на каменку, за кожным разам выгукваючы: «Ссаджу! Ссаджу!», пакуль сам не выцерпіць і не стрэліць, як корак, у прымыльнік.

Ён уявіў гэты малюнак і коратка рагатнуў: забаўны стары!..

Пасля лазні яны гукнуць суседа дзеда Піліпку і пасядзяць утрох, пагамоняць пра

жыццё. На прыкуску цешча, як зазвычай, паставіць разам з бульбай яго ўлюбёную тонка наскрыляную паляндвіцу. Мабыць, і першыя гуркі ўсаіліся...

А Піліпка потым хутка завядзецца і пачне плесці небывальшчыну пра свае любоўныя прыгоды. Яны з цесцем будуць штурхаць пад сталом адзін аднаго нагамі і кіснуць ад смеху, а Піліпка — слаба стукаць у грудзі дрыготкай рукой і пакрыўджана бажыцца, што ўсё — святая праўда...

Ён злавіў па прыёмніку эстрадны канцэрт і неўзаметку для сябе стаў падсвітваць. Кінуў вока на абнову: пастаўленая ўчора на заднім шкле ружовая пластыкавая далонька весела і бесклапотна махала назад. «Прыгожа», — падумаў ён і падміргнуў люстэрку, адкуль на яго пазіраў светлавалосы, з маладжавым тварам і здаровым румянцам на шчоках чалавек, якому ніхто б не адважыўся даць сарака. «А заўтра дасвеццем — на рыбу...» На душы было гэтак хораша, што хацелася засмяцца.

Была субота, і інжынер-забеспячэнец Лісоўскі ехаў на вёску да жончых старых.

На развілцы за невялікім горадам, што заставаўся ўбаку, галасаваў невысокі, гадоў дваццаці хлопец у джынсах і зялёнай клятчастай кашулі з закасанымі рукавамі.

Лісоўскі заўсёды падвозіў спадарожнікаў: любіў пагаманіць з новым чалавекам, распытаць пра жывецца, паслухаць якую цікавую гісторыю альбо анекдот. Да пасажыраў ён ставіўся з гэткай добраю паблагынкай і ніколі не браў грошай, чым падсвядома трохі ганарыўся.

Вішнёвыя «Жыгулі» плаўна затармазілі.

— Мірск,— павітаўшыся, сказаў хлопец. Лісоўскі запрашальна махнуў рукой.

— У самы Мірск?

— Не. Яшчэ дваццаць кмэ.— Пасажыр назваў вёску.

— Шанцуе табе,— шчыра ўзрадаваўся Лісоўскі.— З ветрыкам і без перасадкі. Як у лепшых дамах... Ведаю я гэту вёску, летась там вішні на кампоты браў.

Хвілін колькі ехалі моўчкі.

«Жыгулі», напярэшыся, абышоў салатавы «Масквіч» старога выпуску. Лісоўскі хмыкнуў:

— Во дае! Вясёлы мужык!

Ён азартна дадаў газу і лёгка абагнаў нахабніка. Хутка «масквічок» зелянеў ужо далёка здаду.

Шаша, зрэдку віляючы, ляцела па чыстых сонечных баравінах. Абапал на ўгрэвах гарэлі лілавата-пурпуровыя астраўкі скрыпеню.

— Піць хочаш? Пацягні! — Лісоўскі кінуў галавой на сядзенне, дзе ляжала ёмістая поліэтыленавая барылка.

Спадарожнік прыклаўся на некалькі глыткоў і адёр вусы тылам далоні.

— Дзякуй.

— Няма за што. Не нагрэлася яшчэ?

— Норма.

— Вязу да падлешчыкаў. Мінулы раз з цесцем вяліць падвесілі. Якраз паспець павінны...— Лісоўскі прыжмурыўся і выцягнуў губы ўперад.— З півам пасля лазні пойдучь — святых такога не елі.

Машына абагнала пустыя калёсы; на іх, звесіўшы праз драбіны ногі, ехаў дзед у зімовай шапцы. Лісоўскі спыніўся:

— Гэй, баця! Давай транспартам мяняцца!

Дзед не адгукнуўся, толькі махнуў на

каня лейцамі.

— Ну, як хочаш.— Лісоўскі, незадаволены, што не падтрымалі жаргу, ляпнуў дзверцамі і крануў з месца. Але неўзабаве прыкрасць мінулася, і ён гучна засмяўся.

— Анекдот учора расказаці. Слухай. Расказваць анекдоты Лісоўскі ўмеў. Скончыўшы, ён раскаціста зарагатаў і ажно дастаў ілбом абаранку, паказаўшы пры гэтым сваю лысаватую макаўку.

— Ну як?

— Нармальна.— Пасажыр усміхнуўся ў акуратную цвёрдую шчотачку вусоў.

Лісоўскі спадзяваўся, што спадарожнік разлічыцца за ягоны анекдот сваім, ды той маўчаў. А Лісоўскаму карцела паразмаўляць. Ён любіў гаваркіх пасажыраў.

— Да сваякоў гоніш? Сальца-гурочка на зуб па-класці захацелася?

Пасажыр адмоўна пакруціў галавой.

— А да каго?

— Ды так...

«Узяў як чалавека, а яму пагаварыць па-людску цяжка»,— пакрыўдзіўся ў думках Лісоўскі, але распьты не пакінуў.

— Працуеш дзе ці вучышся?

— Працую.

— І кім?

— Мастак.— Пасажыр чамусьці збянтэжыўся.— Ну які мастак... Стэнды афармляю, лозунгі пішу...

— У мяне малец знаёмы таксама мастак. Жыве — і не скардзіцца,— сказаў Лісоўскі, задаволены, што размова, здаецца, пачынае наладжвацца.— А я ў дзяцінстве, ты ведаеш, і сам гэтую справу любіў.— На ягоны твар выплыла спакойная паблажлівая ўсмішка.— На Новы год сёлета меншы мой прычапіўся: намалюй яму на акне ваўка з зайцам, і ўсё тут. Давялося стары спрыт паказаць. «Ну, пачакай!» зрабіў, Кракадзіла з Чабурашкам, Віні-Пуха... Радасці малому было!.. Так, будзем курыць...— «Жыгулі» прыстроіліся да гужа машын перад закрытым пераездам, і Лісоўскі выключыў матор.— А з адукацыяй як? — павярнуўся ён да пасажыра.

— Ніяк пакуль.

— Вучышся?

— Кінуў.

— Во як...— зацікавіўся Лісоўскі.— А

што кінуў?

— Горны.

— Інстытут?

— Ага.

У вачах Лісоўскага бліснуў недавер.

— Няўжо не падабалася? Там жа конкурсы, я чуў, о-го-го! У суседа сын летась паступаць ездзіў...

Спадарожнік марудзіў з адказам.

— Мабыць, цяжка было? — настыраўся Лісоўскі.

— Чаму? Лёгка ўсё ішло.

— Дык што тады?

Хлопец, заціснуўшы ў кулак падбародак, пазіраў, як уперадзе бяздумна, упэўнена і нястрымна несліся кудысьці па рэйках аднолькавыя льснянабокія цыстэрны.

— Мне маляваць трэба,— ачуўшыся ад одуму, загаварыў ён.— Атрымаецца з мяне мастак ці не — не галоўнае...— Яго пальцы камячылі палатняны мяшэчак, што ляжаў на каленях.— Галоўнае, каб самім сабой застацца. Разумеце?

— Чаго ж... разумею,— з прыхаваным скепісам азваўся, заводзячы матор,

Лісоўскі.

«Самім сабой — не самім сабой... Арыстоцель... Прасцей трэба быць. А можа, турнулі проста з інстытута, а цяпер байкі баеш...»

Гамонка загасла. Спадарожнік апусціў шкло і падставіў загарэлы твар ветру. Вецер кудлаціў, бэrsaў жарыя валасы, якія на сонцы адлівалі меддзю. Твар асвятляла нейкая ціхая прытоеная радасць.

Лісоўскі пакруціў ручку прыёмніка, зноў знайшоў музыку. Склаўшы губы трубачкай, пачаў падсвітваць, але хутка замаўчаў. Дзесьці глыбока ў душы закволіўся, кальнуў маленькай голкай незразумелы лёгкі неспакой, і разам з ім з'явілася дзіўнае адчуванне, нібы трэба нешта ўспомніць — толькі што?

Ён здзівіўся і не даў веры гэтай змене настрою: нічога ж не здарылася, паранейшаму стаяў пагодлівы — ні хмурынкі на небе — жнівеньскі ранак, а за ім — выхадныя з рыбалкай, небыліцамі дзеда Піліпкі... І Лісоўскі адмахнуўся ад недарэчнага неспакою, выпнаў яго, як закінутую ветрам у машыну асу. Ён

пстрыкнуў па чырвоным стручку носа кашлатае чарцяня, што матлялася перад лабавым шклом, і бадзёра спытаў:

— Футбол учора глядзеў?

— Глядзеў.

— Маладзец! — Лісоўскаму спадабалася, што пасажыр таксама глядзеў футбол.— Такія гульні прапускаць нельга. А як Курань з вугаваго закруціў, а?

— Ну, малаток.

— Як ты лічыш, бронзу могуць узяць?

— Шанцы ёсць.

— Цяпер трыццатага з армянамі. На сваім гюлі — павінны накідаць.

— Прасцей простага.

— Ану-тка зірнём.— Лісоўскі затармазіў каля дзвюх маладых жанчын з кошыкамі.

Кошыкі былі з каптуром. Наверсе самавіта чырванелі брылькі ладных падасінавікаў.

— Накасілі! — з ухвалай сказаў Лісоўскі і прапа-наваў: — Сядайце, падвясём.

— Дойдзем! — весела адазвалася адна з жанчын.— З поўным лёгка.

Паехалі далей.

— Я там каля цесця месца ведаю, абабкаў пасля дажджу — хоць касу закладай. Мы тую восень пятнаццаць літраў паставілі. Зімой бульбачкі адварыш, алею туды, цыбулькі — ідуць, як дахаты.

— Добрыя грыбы,— сказаў пасажыр.

— А бландзінка нішто сабе. Усё на месцы, а? Як ты, стары?

— Нічога.

— То-та. Маеш густ.— Лісоўскі папрыяцельску торкнуў пасажыра локцем.

— Дык да каго ўсё ж едзеш? Што за сакрэт?

— Ні да кога,— не дужа ахвотна адказаў спадарожнік.— Хачу па тых мясцінах пахадзіць..

— У грыбы, ці што? — уразіўся Лісоўскі. «За сто кіламетраў!.. Дзівак чалавек!»

— Не. Там побач паэт нарадзіўся..— Пасажыр сказаў імя.

— А-а-а... Ведаем, у школе яшчэ вучылі.— Лісоўскі, узрадаваны, што помніць, прачытаў некалькі радкоў на памяць.— Музей паглядзець хочаш?

— Музея пакуль няма. Так, паблукую...

Задума адна ёсць.

— Таксама сакрэт?

— Партрэт яго пісаць буду,— памаўчаўшы, неяк сарамяжліва прамовіў спадарожнік.

— Ясна. Так бы адразу і сказаў, а то цямніш, цямніш...

Лісоўскі зноў пачуў у душы стрэмку таго незразумелага неспакою, і зноў зарупіла яму патрэба нешта прыгадаць — але што? Цяпер ён немаведама чаму чакаў словы пасажыра з насцярогаю. Захацелася перавесці гаворку на што іншае, ды ён насуперак сабе з дзіцячай упартасцю працягваў:

— Партрэт, значыць... Цікава... Заказ?

— Не, для сябе.

Ён разлаваўся, што спытаў. Рэзка, ажно выцяў палец, тыцнуў у клавіш прыёмніка. Вясёлая рытмічная музыка асеклася. Спадарожнік крыху здзіўлена зірнуў на яго.

Утаймаваўшы прыступ засліvasці, Лісоўскі з прыкрасцю і непаразуме́ннем падумаў: «Што гэта, стары, за муха цябе сёння ўкусіла?»

— Глядзіце, глядзіце! — засмяяўшыся, паказаў у акно пасажыр.

Відовішча і сапраўды было пацешнае: водбліз дарогі высокі дзядзька ў кепцы касіў лугавінку; амаль уся яна ўжо ляжала ў роўных пракосах, а ўскрай астатняга лапіка травы стаяў на тонкай назе бусел і, здавалася, умоўна пазіраў на чалавека з касой.

Ад таго, што спадарожнік загаварыў пра другое, прыйшла палёгка, але размаўляць больш не цягнула.

Лісоўскі кінуў позірк направа, на кіламетровы слуп: колькі засталася? Краем вока ён змеціў, што пасажыр са строім задуменым тварам глядзіць уперад і што нібы паглыбелі яго шаравата-блакітныя вочы.

Лісоўскі стаў думаць пра заўтрашнюю рыбалку.

— Нешта ўжо бачу,— нечакана сказаў пасажыр.— Дарога ў жыцце — і ён ідзе...

І ад летуценнасці яго твару, ад голасу — усхвалявана-дрогага і шчырага — неспакой пачаў расці, падымацца трывожнымі хвалямі. То быў ужо не неспакой — штосьці іншае, вялікае і

тужлівае, узяло Лісоўскага за сэрца.

Спадарожнік маўчаў, а насланне не міналася, Лісоўскі не мог адагнацца ад яго. Гэта было як тая невытлумачальная туга, што зрэдку навальвалася нябачным цяжарам у цяглівыя, з золкай імжой і голымі дрэвамі за акном познявосеньскія вечары, калі знянацку яму ставала нязвычайна самотна і шчымліва праглася ці то некуды ехаць, ці то яшчэ чаго... І тады ён ратаваўся, адчыняючы бар...

І няцерпна, так, нібы там, у душы, нешта сціралася да жывога, муляла Лісоўскаму жаданне ўспомніць тое важнае, у чым, здавалася яму, быў паратунак ад гэтага наслання, ад колкага, пякучага раздражнення, якое нарастала ў ім, а мо і не паратунак, а зусім другое, але ўсё роўна ён павінен быў успомніць, бо ў тым, забытым, была разгадка, было збавенне.

Ляцела пад колы шэрая шаша...

І раптам уваччу ярка, быццам высвечанае сонечным промнем, паўстала даўняе-даўняе, далёкае-далёкае...

Чорныя, з бліскучымі вяршкамі боханы на ручніку — два вялікія і малы,

падскробак... Яго маленькая школьная акварэль.

Дазвання забытае, але ж ацалелае вось у таямнічых сховах памяці, нібы ведала памяць, што надыдзе хвіліна, калі яно яшчэ прыдасца, калі без яго будзе немагчыма.

Два вялікія і малы, падскробак, маці заўсёды пякла такі для яго. І збанок з валашкамі... Ад іх на ручніку лёгкі блакітны водсвет...

З-за павароту вынікла нейкая вёска.

Лісоўскі, не разумеючы, што з ім, крута вывернуў на ўзбочыну і ўдарыў па тармазах.

— Тут... заскочыць трэба... да аднаго...

— Голас быў глухі і шэрыхлы, вочы глядзелі кудысьці ў прастору.

— То я пачакаю?

— Выйдзі! — глуха, як гакнуўшы цяжкай сякерай, выдыхнуў Лісоўскі. Пальцы на абаранцы пабялелі ад напружання.

Вусны пасажыра таргануліся; ён пачырванеў так, што зусім светлымі сталі выгаралыя бровы, разгублена правёў рукой па валасах і выйшаў з машыны.

Няўпэўнена выняў з кішэні партманет.

Лісоўскі рыўком зачыніў дзверцы і
рвануў з месца...

Віта

На чыстым небе пераможна ззяла
вечарніца. Сёння спраўдзілася тое, аб чым
ён не дзень і не два марыў, да чаго
спакваля рыхтаваўся. Праект дарогі да
літаратурнага запаведніка — ягонь!
Праект, што спярша аддавалі чалавеку, які
з роднай паэзіі ведае ў лепшым выпадку
дзiesiąтак радкоў, вызубраных пад прынукай
яшчэ па школьнай чытанцы. Нарэшце шэф
пачынае разумець, што рэстаўратарам мае
права звацца не першы-лепшы
дыпламаваны архітэктар, а той, хто жыве
ўсім гэтым...

Віктар наўпрост, цераз парк, кіраваўся
да прыпынку. Падгалая за дзень сцэжка
падшэрхла і прыемна храбусцела пад нагамі
рассыпчастым снегам.

Заўтра за працу... Ён усміхнуўся ад
светлага святочнага пачуцця. Больш за ўсё
на свеце любіў ён па выхадных заставацца
ў хатнім зацішку сам-насам з хвалюючай
нерушчу ватману...

Спачатку ён праскочыў міма. Але праз некалькі крокаў малюнак, які вока проста механічна схпіла, быццам фотаапарат, праявіўся, і Віктар убачыў на пакінутай за спіной лаўцы дзяўчыну ў белым з жоўтымі паскамі футэрку, убачыў, што яна адна, што яна плача.

Ён паволі вярнуўся, падняў з долу яе выстылыя пальчаткі і прысеў поруч. Дзяўчына не зварухнулася. Яна скамянела пазірала некуды ў хвоі, дзе бэзавы сакавіцкі прыщмак гусцеў глухой фіялетавай цемрай. Па шчацэ дзяўчыны паўзла празрыстая кропля, і Віктару здалося, што зашклёная свежым лядком лужынка каля лаўкі — гэта наплаканыя слёзы. Ён паспрабаваў жартаваць, аднак дзяўчына, відаць, і не пачула ягоных слоў. Тады Віктар далікатна, але настойліва змусіў яе падняцца, памог азалелым рукам асвойтацца ў кішэнях футра і павёў дзяўчыну на прыпынак. Яна скарылася, не вымавіўшы ні слова; каб не застылая на заплаканым твары балючая адлучанасць, яна выдавала б вялікаю завадной лялькай, што ўмее хадзіць. «Хутчэй за ўсё, няшчаснае

каханне», — паблажліва падумаў Віктар.

У аўтобусе дзяўчына пачала пакрысе ажываць. Прыгожыя карыя вочы, якія дасюль абыякава і невідуча глядзелі ў нікуды, сагрэла кволая цікавасць. Нібы ачуўшыся ад цяжкага сну, дзяўчына правяла прзіркам па аўтобусе, спынілася на Віктары, і ў наступнае імгненне ён зразумеў, што ўсцешыўся перамене дарэмна: тонкія рысы нервовага твару зблажыла грываса болю, і плечы дзяўчыны затрэсліся ад плачу.

— Ну, супакойцеся, супакойцеся... — разгублена гаварыў Віктар.

Усхліпы і сапраўды сталі радзейшыя. Гэта кранула Віктара, і ён паабяцаў сабе, што з рук на рукі здасць свой нечаканы клопат яе маме.

— Нам на наступным выходзіць, — ціха прамовіла дзяўчына.

«А мая румза на вачах робіць поспехі. Брава-бра-ва!» — Ні ў чым, пачынаючы з жыццёвых дробязяў, ён не любіў сааўтараў.

На вуліцы дзяўчына ўзяла яго пад руку, і Віктару падалося, што прыгода мае ўсе шанцы закончыцца зусім не перадачай

румзы яе дарагой мамачцы. Але ў руцэ, якая моцна трымалася за ягоную, было штосьці базабароннае, і ён адпрэчыў здагадкі.

У перадвыхадны дзень вокны дамоў здаваліся больш светлымі і цёплымі, чым звычайна. За імі людзі чакалі некага, вячэралі ці глядзелі тэлевізар, і не верылася, што там можа адбывацца нешта благое. Хтосьці чакаў і яе — каб супакоіць, развесці бяду, напаіць ад прастуды гарчай гарбатай з малінавым варэннем. А ён сёння раней заваліцца спаць, каб заўтра на свежую галаву аддацца працы. У думках Віктар быў ужо на той дарозе сярод гонкіх бароў і ўзараных спадзістых пагоркаў, падобных увесну да вялізных самавітых боханаў хлеба. Там, дзе за павароткаю лес знячэўку расхінаецца, адкрываючы воку зялёныя асмужаныя разлогі, ён паставіць драўляную скульптуру Сейбіта..

Яны падымаліся ў ліфце. Дзяўчына дастала ключы, і Віктар занепакоіўся: яе рука дрыжала. У рэшце рэшт, ён зрабіў усё, што ад яго залежала. Аднак падумалася гэта неяк няўпэўнена.

— Ну вось... Да пабачэння...— Голас прагучаў нечакана лагодна, нібы ў нечым пераконваў яе.

— Не! Не! Не пакідайце мяне! — Дзяўчына сутаргава схапілася за яго; карыя вочы поўніліся страхам і маленнем.

Віктар паціснуў плячыма.

Па той бок дзвярэй ён не знайшоў ніякага тлумачэння яе страху. Утульная аднапакаёвая кватэра. Шпалеры пад цэглу. Сценка са сціплаю калекцыяй самавараў, букетам сівых круглагаловых дзюмхаўцоў і кнігамі, кнігамі... Цёмна-зялёны рад акадэмічнага выдання літаратурных помнікаў, Мантэнь, якога даўно хацелася перачытаць. Абцёртыя, цісненыя золатам пераплеты мінулага стагоддзя. Вялікае мяккае крэсла, патануўшы ў якім так добра гартаць старую кнігу, удыхаць яе непараўнаны таемны пах і чакаць кавы, што гатуе на кухні гэтая дзіўная дзяўчына.

Віктар павярнуўся на крокі. Цяпер ён мог як след разгледзець гаспадыню, і зрабіць гэта было, далібог, варта. Сапсуты нядаўнімі слязамі смуглявы твар у аздобе густых і лёгкіх папалістых валасоў усё адно

заставаўся гошым — не столькі рысамі, колькі сваім унутраным святлом. Шчыгульны чорны світэр падкрэсліваў зграбнасць пнуткае постаці.

— Прабачце, кіпіць.— Яна, збянтэжаная ягоным доўгім позіркам, зноў знікла на кухні.

У яе аказалася рэдкае і прыгожае імя — Віта, і яно пасавала агульнай загадкавасці іх сустрэчы. Віта ўмела гатаваць надзвычай смачную духмяную каву, і ён папрасіў яшчэ філіжанку, з апетытам напкусваючы друпі бутэрброд.

— Ой, у мяне ж настойка ёсць. Вішнёвы сок.

На засланым ільняной сурвэтай століку з'явілася паўпляшкі абяцанага пітва.

Зрабіўшы маленькі глыток, Віктар адкінуўся ў крэсла. У гэтай неакрэсленасці хавалася нешта зваблівае, што не хацелася парушаць роспытамі — ды і ці мае ён права лезці ў чужую душу?

— Вашай бібліятэцы можна пазаздросціць...

Не-не, яе заслугі тут амаль няма. Гэта мама, яна проста такі ўлюбёная ў кнігі.

Заняты кавай, ён думаў, што пакінуць знаёмства без працягу будзе велізарным глупствам. Чаго варта адна бібліятэка! Аднак праз хвіліну яго не пазбаўлены летуценнасці настрой выпетраўся, як першыя кроплі дажджу на гарачым асфальце.

Віта, нібы раптам нешта ўспомніўшы, здрыганулася. З яе шчок збег нясмелы румянец, на твар лягла знаёмая ўжо адлучанасць, і ў памяці Віктара ўсплыла брыдка гісторыя з часоў студэнцтва, калі аднаго разу ў парку маладая жанчына, якую ён упершыню бачыў, прапанавала яму «Майстра і Маргарыту», і ён пайшоў за ёю, нібы малы, якому паказалі цукерку, а потым...

Віктар ненавідзеў ролю цацкі ў чужых руках, і з успамінам прыйшла халодная заслівасць. Не дапіўшы кавы, ён шматзначна зірнуў на гадзіннік і падняўся.

Віта ўздрыгнула і ледзь не выпусціла з тонкіх пальцаў філіжанку.

— Прашу вас, застаньцеся... Калі ласка... Я баюся...— Яна ўмольна прыціснула рукі да грудзей, і Віктар,

зразумеўшы, што памыляецца, апусціўся ў крэсла,

Але што тут усё-ткі, чорт на яго, робіцца? Са сцяны, якая на момант і сапраўды здалася старадаўняю муроўкай, не раўнуючы дзе-небудзь у Мірскім замку, змрочна і кпліва вырачыла на яго пустыя вачніцы вясёленькая, крывавага колеру маска накштаат тых, што накладаюць перад рытуальнымі танцамі дзікуны. Нечакана палез у голаў прачытаны нядаўна дэтэктыў з сярэднявечным скарбам і таямнічымі забойствамі. Віктар у думках зарагатаў: «Ну, малойча, хутка на прыём да псіхіятра. Маскі спалохаўся! Ды на Камароўцы і такіх — па дзве штукі на душу насельніцтва». Аднак загадкавасць, якая спярша забаўляла, пачынала ўсё больш раздражняць.

— Вы каго-небудзь чакаеце?

— Не... Праўдзівей чакаю... так-так, чакаю...— прамовіла Віта і, намагаючыся ўсміхнуцца, хутка спытала:

— А дзе вы працуеце?

Ён рэстаўратар?! О, ёй так цікава! Ён абавязкова павінен расказаць пра сваю

работу.

— Калі ласка...— цяпер усмешка была натуральнай.

Віктар згадзіўся адно з ветлівасці, бо і ў пытанні і ў просьбе чулася няшчырасць, але, як звычайна з ім здаралася, неўпрыкмет захапіўся і ўжо на хвалі своеасаблівага натхнення гаварыў пра замак, што рэстаўруецца паводле яго праекта, пра будучы музей, чытаў міні-лекцыю аб беларускай готыцы і беларускім рэнесансе, наракаў, што бракуе дахоўкі і яе даводзіцца збіраць па старых будынках... На люстраных баках самавараў, энергічна жэстыкулюючы і пабліскваючы бялкамі вачэй, пахаджваў туды-сюды смешны чорнабароды чалавек з выцягнутай, бы груша, галавой і кароценькімі спічастымі ножкамі. І раптам ліліпут застыў на месцы. Віктар адчуў, што яго словы — гэта тыя славутыя цвікі, якія забіваюць у вату. Ён асекся з цяжкай прыкрасцю і крыўдай ад таго, што адкрыў заповітнае раўнадушнаму чалавеку, які проста знайшоў элементарны сродак чорт ведае навошта затрымаць яго.

Віта была недзе далёка, але

запанавалае ў пакоі маўчанне нарэшце абудзіла яе.

— Я слухаю, слухаю...— Яна вінавата і жаласна ўсміхалася.— А над чым вы працуеце цяпер?

У яго тэрміновы праект. Архітэктурнае рашэнне дарогі да мемарыяла народнага паэта. Яму заўтра а пятай падымацца. Красамоўны позірк на гадзіннік, стрэлкі якога падкрадаліся да дзесяці.

Яна спалатнела і, схапіўшыся за поручні крэсла, падалася да Віктара.

— Я прашу вас... прашу... Я ведаю, вы не кінеце мяне...

— Я не зусім разумею...— сумеўся ён.

— Я... У мяне... мама... памірае... у бальніцы...— Яна кусала вусны, распачна змагаючыся са слязамі.— Доктар сказаў... некалькі тыдняў... Я не магу... У мяне больш нікога няма...

— Ну, не трэба, не трэба...— Віктар правёў рукой па дрыготкім плечуку.— Медыкі таксама памыляюцца. У мяне дзед, напрыклад.. Летась хаваць збіраліся, а ён нядаўна на паляванні дзіка заваліў...

Ён выдумляў яшчэ нешта накішта

таго, аднак у яе вачах зеўрала гэткая бездань безнадзейнасці, што спадзяванні на памылку медыкаў былі дарэмныя.

— Я не магу спаць. Мне здаецца, на кухні нехта ёсць. Я баюся звяр'яецць. Не пакідайце мяне адну! Малю вас! — У ёй было штосьці ад загнанага зайчання, якое ў адчаі кідаецца ў ногі чалавеку.

Віктар у роздуме пазвоньваў лыжачкай аб філіжанку.

Заедацца з Вітай? Ён уявіў, як жонка, спачатку стрымліваючыся, сваім настаўніцкім голасам чаканіць: «Ты не ўмееш хлусіць. Можаш не вяртацца зусім». Затым — кінутая трубка, слёзы, валідол, у суседнім пакоі прачынаецца і плача маленькая Алесья... Толькі не гэта.

Запрасіць Віту да сябе? Таксама істэрыка, добра яшчэ, калі ціхая, таксама валідол і, што самае жахлівае, назаўтра — ніякай работы. Не, менавіта цяпер яму найменш патрэбны гэтыя меладрамы.

— Разумееце, Віта,— ён стараўся гаварыць як мага далікатней,— начаваць у вас я не магу. Некаторым дастаюцца раўнівыя жонкі...— Ён развёў рукамі.—

Што, калі я правяду вас да знаёмых? Альбо запросім каго-небудзь сюды. У мінулыя ночы з вамі нехта быў? Так?

— Прыходзіла Сяброўка.

— Ёй можна пазваніць?

— Можна, але яна паехала на выхадныя да бацькоў.

У яго ледзь не вырвалася: «Віншую вас з сяброўкай!»

— А суседзі?

— Яны зусім чужыя людзі.

— Зразумела. Яшчэ?

Яна сказала нумар, Віктар пазваніў і доўга слухаў абыякавыя гудкі.

— У іх малое хварэе. Напэўна, нанач тэлефон адключылі.

Ён зноў набраў нумар і налічыў дзесяць доўгіх гудкоў.

— Яшчэ хто-небудзь ёсць?

Яна задумалася, і гэта абяцала мала добрага. І тут

Віктар ляпнуў сябе па лбе: Мечык! Канечне, Мечык, іхні кавалер з аднапакаёўкай.

— Віта! — урачыста, не таймуючы радасці, абвясціў ён.— Мы ідзем да майго

сябра. Ён халасцяк, так што ўсялякія эксцэсы выключаюцца.

Калі яна паслухмяна сабралася, Віктар, адчуўшы на момант ніякаватасць, папрасіў начытаць Маптэня і схаваў том у дыпламатку.

На дварэ бадзёрліва браўся марозік. Па-над шматпавярховымі камяніцамі плавала крутая срэбная долька маладзіка. Усё ўладжвалася, і думкі ўсцешана павярнулі да праекта.

Музыка стане ля валуна пад дубамі. Нядрэнна: танюткае хлапчанё з жалейкаю побач з масіўнымі аб'ёмамі. А на камені варта выбіць тое чагырохрадкоўе...

З Мечыкавага акна прытульна лілося нязыркае зялёнае святло.

— Яго завуць Мечыслаў,— сказаў Віктар.— Можаце верыць яму, як мне.

Адчыняць не спяшаліся. Ён другі раз пазваніў іхнім сяброўскім кодам і супакойліва ўсміхнуўся Віце. За дзвярыма пачуліся асцярожныя крокі.

Мечык, даўгі, спартыўнага крою чарнявы хлопец у махровым халаце і ў пантофлях на босую нагу, уталопіўся у

візітантаў з цэлай вясёлкай пачуццяў.

— Пардон, я негліжэ...— прамармытаў ён, не адступаючы з парога. Вясёлка ўвачавідкі гасла, пакідаючы на паглядным, з раскошнымі вусамі твары збянтэжанасць і сям-так прыхаваную прыкрасць. З глыбіні кватэры інтымна наплывала музыка. Бліскучы план гарэў сінім агнём, але Віктар яшчэ песціў надзею.

— Я зараз.— Ён лёгка сціснуў Віце руку і зрабіў крок проста на Мечыка. Той прапусціў яго і прычыніў дзверы.

У пярэдняй Віктар лаканічна, але не шкадуючы драматызму, абмаляваў сітуацыю.

— Стары...— пакутліва чырванеючы, гарачым шэптам сказаў Мечык.— Калі мяне выклічуць на дуэль, ты будзеш маім секундантам. Але сёння — прабач...— Ён наказаў вачыма на зашторыны ўваход у пакой.

Адтуль выслізнуў і незадаволеная наставіў на Віктара лянівыя ненатуральна блакітныя вочы прылізаны сіямскі кот.

— Апсік, Монцік! — раззлаваўся Мечык.

Кот абразіўся і, памарудзіўшы, з годнасцю вярнуўся слухаць музыку.

— Калі што, я да позняга сядзеў у цябе,— металёвым голасам сказаў Віктар.— Абмяркоўвалі праект.

— Ты да позняга сядзеў у мяне,— як рэха, адазваўся Мечык.— Прабач, стары...

У ліфце спускаліся моўчкі. Унізе Віктар напаўзапытальна прапанаваў ехаць да яго. Ён спадзяваўся, што Віта адмовіцца і знойдзецца іншы варыянт, аднак яна перамаўчала, і яны паехалі да Віктара.

У прахуканым на заінелым шкле тралейбуса «вочку» мяняліся будынкі, гаслі вокны, і Віктару здавалася, што за імі таксама адключаюць тэлефоны, каб хто, крый божа, не перашкодзіў спакойна спаць. І Мечык.. «Калі мяне выклічуць на дуэль...» Піжон і сноб! Ката Мантэсумам назваў. Дадумаўся!

Ззаду зацягнулі:

— Что б ні случилось, я к милой приду
В Вологду-гду-гду-гду, в Вологду-гду...
Віктар не стрываў:

— Наступны прыпынак — філармонія!
Але спявак трапіўся незнададлівы і

цягнуў сваё, як глушэц на такавішчы.

Віктар скасавурыўся на дзяўчыну і заўважыў, што ў яе непрыгожы, палазком, нос. Добра, хоць без слёз едуць. Трэба ж у любым становішчы трымаць сябе ў руках. Што значыць, на кухні нехта ёсць? Што за містыка? Якое цяпер, урэшце, стагоддзе?

— Вакзал! — аб'явіў вадзіцель, і Віта паднялася.

— Нам далей.

— Я пайду на вакзал.— У голасе гучала рашучасць.— Вы не хвалойцеся. Там людзі... цёпла...

З яго душы зваліўся шматпудовы цяжар. Але, выходзячы следам за Вітай з тралейбуса, Віктар уявіў, як яна самотна сядзіць на казённай вакзальнай канапе і да яе чэпіцца падхмелены нахаба, якога няма каму прыструніць. Дапусціць такое ён не мог.

— І ўсё ж мы паедзем да мяне.

— Не. Навошта вам непрыемнасці? Уяўляю сябе на месцы вашай жонкі.

У ражках сціснутых вуснаў лягла ўпартасць.

— Не,— паўтарыла яна, спыняючы

ўгаворы. Віктару спадабалася, што яна стала думаць і пра іншых. Крызіс відавочна мінуўся, і ў яго бліснула кволая ідэя.

— У такім разе вяртаемся да вас.

Яе бровы прыўзняліся, у вачах запаліліся цёплыя агеньчыкі.

— Не-не, што вы...

— Мы вяртаемся.— Яго тон не дазваляў пярэчыць. У гаворцы ён свядома выбіраў нейтральныя тэмы.

Ён нават палічыў магчымым расказаць смешны і пікантны выпадак з жыцця знаёмага археолага: у таго ў археалагічнай разведцы недарэчна ўтапіліся ў рацэ штаны, і ён, не маючы запасных, мусіў вечар і ноч хавацца ў лесе ад сваёй лабаранткі, а раніцаю гародамі красціся да вясковай крамы... Віта смяялася і міла моршчыла не такія ўжо і непрыгожы нос.

У Віты яны нібы памяняліся на ролі. Як клапатлівы гаспадар, ён пакінуў у пакоі прыглушанае таршэравае святло, адшукаў аптэчку і даў Віце таблетку эленіуму. Яна слухалася і сачыла за ім удзячнымі прамяністымі вачыма.

— А цяпер прыляжце на канапу... Вось

так, малайчына.— Віктар накрыў яе пледам.— Вы павінны хоць трошкі адпачыць.

Ён пасунуў крэсла бліжэй да святла і разгарнуў Мантэня.

Неўзабаве Віта задыхала роўна і глыбока, змарнелы твар палагаднеў, прыадкрыліся асмяглыя вусны.

На паліцах драмалі кнігі. Цьмяна блішчалі самавары. Па пакоі разліваліся спакой і заміранасць. Яшчэ крыху паслухаўшы таканне гадзінніка, Віктар паклаў Мантэня ў дыпламат і на дыбачках рушыў да дзвярэй. Па цішынні разанула рыпенне. Пракляты паркет! Віктар прыкіпеў да падлогі. Віта заварушылася і санліва слытала:

— Куды вы?

— Спіце, спіце...

Яна супакоена павярнулася на другі бок. Заўтра ён абавязкова пазвоніць.

Віктар, паўтарыўшы нумар тэлефона, асцярожна зашчоўкнуў тугі замок.

Ён выйшаў з таксі апоўначы. Заставалася перайсці вуліцу, але ён чамусьці спыніўся. Вуліца была пустэльная.

Нізка над дамамі серабрыўся маладзічок, і да яго падпаўзала глухая чорная хмара. Віктар адчуў, як у душы загучала нейкая трывожная нота. «Усё добра»,— сказаў ён сам сабе, спрабуючы адолець трывогу. Заўтра ён пазвоніць, а ўвечары можна на гадзіну зазірнуць.

— Усё выдатна,— паўтарыў ён уголас. Але ўжо абрывалася, ляцела ў прадонне сэрца.

Праз секунду ён пабег, і за ім, ратуючыся ад хмары, ірвануўся маладзік.

Віктар бег проста пасярод вуліцы. На шчасце, яго хутка дагнала тое самае таксі: вадзіцель, не знайшоўшы пасажыраў, кіраваўся да цэнтра.

— Назад!

— Кашалёк згубіў, ці што? — уразіўся таксіст.

— Гані!

Ён, забыўшыся на ліфт, узбег на сёмы паверх і, пазваніўшы, змеціў, што дзверы толькі няшчытна прычынены.

На канапе ў нясцерпна зыркім святле люстры валяўся скамечаны плед. Са сцяны злавесна шчэрылася маска. Ён кінуўся на

кухню, дзе таксама гарэла лямпачка, затым, зламаўшы ў ліхаманцы зашчэпку, уварваўся ў асветленую ванную і з жахам адхіснуўся ад смяротна бледнага барадатага чалавека з вуглямі звар'яцелых вачэй і наліплымі на лоб валасамі.

Спатрэбілася некалькі секунд шалёнага грукату сэрца, каб зразумець, што ён спалохаўся самога сябе ў люстэрку. На Віктара абрынулася страшэнная млявасць, ён чуць дабрыў на чужых ватных нагах да канапы і, як падкошаны, заваіўся на яе.

Перад жахлівасцю таго, што здарылася, перад тым, як Віта білася ў клетцы пустой кватэры, як, баронячыся ад бяды, запальвала паўсюль святло, і праект, і адносіны з гконкай, усё яго жыццё здалося Віктару нечым нікчэмным, па-мурашынаму дробным.

— Падлюка... падлюка... падлюка...— шаптаў ён сухімі вуснамі і, дрыжучы ад агіды, адчуваў сябе той маленькаю пачварай, у якую ператваралі яго самавары.

Ён страціў пачуццё часу і не ведаў, колькі ляжыць вось так, выснажаны,

быццам звер пасля гону, поўны нянавісці да разбітага цела і ўсяго сябе, не маючы змогі дацягнуцца да выключальніка, каб знішчыць бязлітаснае, балючае нават скрозь паўекі святло..

Чорную тоўшчу ночы перамог гудок далёкага цягніка. Ён нагадаў, што недзе ёсць людзі, жыццё, і прымусіў Віктара з цяжкасцю адарваць голаў ад канапы. Пакутліва вярталася здольнасць думаць.

Але хто выклікаў «хуткую»?

Віктар ухапіўся за гэтае пытанне, як тапелец хапаецца за трэску.

— Хто выклікаў «хуткую»?..— Ён разважаў уголас, дзесыці ў падсвядомасці адчуваючы, што словы ў такіх выпадках пераконваюць больш, чым безгалосыя думкі.— Мабыць, яна сама... А калі сама, значыць... Значыць, не так і страшна... Чакай!!! А чаго, чаго ты, доўбня яловая, учапіўся за гэту «хуткую»?

Душа зайшлася ў салодкім прадчуванні вызвалення.

— Што, калі Віта... проста пайшла на вакзал?..

Ён быў падобны да чалавека, які,

выбіраючыся ў капальні з завалу, убачыў наперадзе акраец неба.

Яна ж хацела начаваць на вакзале. Усё правільна: футра, хусткі і ботаў няма. Яна пайшла на вакзал! А там людзі, там усё будзе добра...

Ён адчуў, што памірае ад смагі, і, адкруціўшы на кухні кран, доўга не мог нагалицца і астудзіць вадою твар.

Зашчоўкнуўшы французскі замок, ён пакінуў кватэру дакладна такой, як заспеў,— са скамечаным пледам на канапе, з запаленымі ўсюды лямпачкамі, з прыладжанай на дзвярах ваннай зашчапкай. Адно на століку пад таршэрам ляжаў забыты Мантэнь...

Назаўтра Віктар працаваў.

Не, на душы ў яго зусім не панавала ціхамірнасць. Ён не мог па-сапраўднаму ўрупіцца ў справу, уменне цалкам пераключыцца з адной рэальнасці на другую давала збоі, і на прасторы ватману нечакана ўзнікалі нервовыя лініі дзявочага твару альбо грубыя абрысы маскі.

Так, учора ён быў не анёлкам. Аднак

калі б ён застаўся ў яе... Няцяжка ўявіць, што адбывалася б дома. І гэта цяпер, калі яму, як ніколі, патрэбен спакой.

А хіба што-небудзь змянілася б у Віты? Як гэта ні жорстка і жудасна, але праз смерць маці раней ці пазней павінен прайсці кожны з нас.

Ён не бязвінны, але ён не страціў здольнасці пакутаваць за іншага, а гэта — галоўнае.

І, падумаўшы гэтак, Віктар з палёгкай уздыхнуў і нібы падвёў пад здарэннем нейкую рысу.

За акном, на павяснелай чорнай ліпе, усчынілі радасны гармідар вераб'і. У пакой, залоцячы паперу, зазіралі сонечныя промні. Увесь чысты і зіхаткі сакавіцкі дзень нашэптаў Віктару, што яго начныя страхі пустыя і недарэчныя; учарашняе блякла, пачынала выдаваць кашмарным сном ці трызненнем.

Яму прыйшла ідэя заміж звычайных кіламетровых паказальнікаў паставіць на дарозе да мемурыяла драўляныя слупкі з кутымі выявамі сонца — адмысловымі сімваламі паэзіі, і ён узяўся за аловак...

Перад полуднем жонка пасылала Віктара ў гастронам. З аўтамата ён пазваніў Віце. Тэлефон не адказаў. Віктар здагадаўся: паехала да маці, і не адважыўся прызнацца сабе, што, пачуўшы яе голас, павесіў бы трубку.

Увечары зваліліся на галаву госці, і, хоць ты разарвіся, нельга было адлучыцца.

У нядзелю і ў панядзелак Віцін тэлефон таксама маўчаў. Па логіцы рэчаў яна, відаць, перабралася да знаёмых, і Віктар вырашыў пазваніць альбо зайсці ў канцы тыдня.

Стаялі пагодлівыя вясновыя дні, і яму нядрэнна працавалася.

Вечар, ноч і раніца

Прыцемкам па клёне пад тваім акном нягучна залапоча дождж... У народжанай яго шапаценнем утульнасці табе будзе хораша чытацца на самоце добрая кніга, і час закружыць вакол цябе ў няспешным віраванні.

Не заўважыш, як аціхне шалясценне колаў па асфальце, як растануць у ночы хуткія крокі апошніх пракожых. Не заўважыш, што ты ўжо застаўся з ноч-чу і дажджом сам-насам... Ды вецер раптам секане кроплямі ў шыбу, і ты нібы ачуешся ад нейкай дрымоты, адкладзеш кнігу і падыдзеш да акна.

У святле ліхтара будуць падаць на клён аблытаныя ветрам пасмы дажджу. І ты ўбачыш, як адарвецца і распачна, быццам хоча вярнуцца, паляціць долу цёмна-бурыштынавы ліст. А дождж будзе падганяць яго і потым безуважна прыціскаць да бліскучай мокрай травы.

І ў табе народзіцца нейкае шчымлівае

пачуццё.

Будзеш доўга глядзець на дождж, на клён, на неахайна разлінаваны абыякавым белым святлом ліхтароў пляц. Потым ліхтары пагаснуць, толькі тры ці чатыры застануцца гарэць — прывідліва і трывожна, а ты ўсё будзеш стаяць ля акна, наструнена і чуйна прыслухоўвацца да сябе і нечага чакаць.

Пройдзе апошні аўтобус. Паміж чырвонымі кроплямі агенчыкаў згледзіш на заднім шкле чыюсыці постаць. І раптам да болю востра пазайздросціш таму незнаёмцу, пашкадуеш, што гэта не ты там, у цёплым жоўтым святле апошняга аўтобуса.

І твой неспакой знячэўку стане гаркава-салодкім, як каліна пасля зазімку.

Ты зразумееш, што трэба ехаць.

Назаўтра ты цэлы дзень, да вячэрняга самалёта, будзеш унікаць размоў, адпрэчваць дробязныя будзённыя думкі, каб не разбіць, не парушыць сваім ці чужым неасцярожным словам ці нікчэмнаю думкай кволую шчымлівую ўрачыстасць, што спеліцца ў душы.

...Горад не пазнае цябе. Ён безуважна, як па выпадковым сустрэчным, слізгане па табе позіркамі і будзе па-ранейшаму заклапочана пераміргвацца святлафорамі і рэкламамі. І здасца, што ён зусім забыўся пра цябе — гарады заўсёды забываюць нас хутчэй, чым мы іх,— і кране халадок адчужанасці. А горад, быццам прачытаўшы ў тваёй душы, верне позірк, угледзіцца і, прасвятлеўшы, лягне цябе па плечуку: «Ну, здароў! Прыехаў...» І ты, як дзіця, узрадуешся, што яшчэ не чужы яму, што не толькі горад — твой, але і ты — ягоны.

І, нібы ў доказ гэтаму, пад'едзе да прыпынку тралейбус таго самага маршруту.

Тады тут, у старым ускраінным парку, цвілі ліпы. У лагодным вечаровым паветры брулі ручаіны п'янкага мядовага паху, а ў яе чорных валасах святліліся цёплыя жаўтлявыя зорачкі: квецень ужо асыпалася...

Вецер будзе шастаць апалаю лістотай.

Станеш неяк паспешліва думаць, што так лепей, бо ўсё роўна ўсё на свеце канчаецца, і хай лепш раней, на той мяясы, да якой было адно харошае і светлае, не азмрочанае ні словам, ні ўчынкам; яно

такім і застанецца з табой, як ружовая аблачынка на чыстым небе над вечаровым сонцам. У каханні, гэтаксама як у апавяданні, аповесці ці рамане, неабходна скончыць у патрэбным месцы, бо працяг будзе ўжо не каханнем, а чымсьці іншым. Хіба не бачыш ты такога ў сваіх знаёмых? Ды што знаёмыя, а ты сам? А яна была проста мудрэйшаю за цябе. І ты павінен дзякаваць ёй за тое, што ваша сапраўднае засталася сапраўдным наvek.

Але насупор усім тваім думкам і высновам, якім ты верыў яшчэ некалькі хвілін таму, у табе нешта ўзбунтуецца, і прыйдзе пачуццё віны. Той віны, выкупіць якую немагчыма, бо не ведаеш, у чым яна, і не ўведаеін ніколі. І няпраўда, што час цішыць боль — ён можа глыбей прыхаваць яго, прыцерушыць лісцем і снегам мінулых дзён, але боль будзе жыць, каб раптам паласнуць па сэрцы вострым і салодкім успамінам.

Па сцежцы будуць ісці двое. Ён схопіць абярэмак змеценага лісця, шугане яго ўгору, і яна шчасліва засмяецца пад жоўтым шапаткім дажджом. І ты добра і

чыста падумаеш пра іх.

...Вахцёрка будзе доўга не пускаць, недаўменна і насцярожана пазіраючы на цябе і паўтараючы сонным ацеслівым голасам, што ўжо нідзе няма жывой душы. Станеш, як можаш, тлумачыць ёй, што табе ніхто і не трэба, і нарэшце змеціш у яе вачах іскру спагадлівага разумення.

У чуйнай цішыні прыцемнага калідора будуць глыбакадумна моршчыць крутыя гіпсавыя лбы старажытныя філосафы. Распльвуцца ва ўсмяшчы вусны: прыгадаецца, як аднаго разу, дурэючы, вы панасоўвалі філосафам шапкі-вушанкі.

Прысядзеш на шырокае шчарбатае падвоканне, на момант заплюшчыш вочы і ўбачыш дзяўчыну, з якой за ўсе гады не перакінуўся мо і дзесяткам слоў, а ўсяго толькі любіў з верхатуры ўлюбёнай сваёй галёркі пазіраць на залацісты і бязважкі пушок на яе худзенькай патыліцы. А дзяўчына аднойчы паглядзела на цябе так, што ўвесь твой век будзе з табою той позірк памяткай аб цудоўным і немагчымым, наканаваным не табе, як часам назаўжды застаецца сумотнаю згадкай адзін-адзіны

роспачны пагляд, пасланы табе з акна цягніка, пагляд амаль незнаёмага чалавека, які ад'язджае надоўга ці назусім, а ты проста за кампанію прыцягнуўся яго праводзіць...

На вуліцы рассыпецца шротам сухі і рэзкі трамвайны званок. І ты ўспомніш, што гэта — ваша падвоканне. Праўдзівей, ты ведаў гэта з самага пачатку, але марудзіў, каб не адразу... А званок стаўся нібы сігналам: час!

Вось тут вы з ім зухавалі перад дзяўчатамі, знарок паволі набіваючы духмяным валакністым тыгунём вашу адну на двух адмысловую люльку, і насмоктваліся за перапынак да лёгкага галавакружэння, а потым кінুলі, бо вырашылі, што гэта няшчыра і ненатуральна. Вы змагаліся за шчырасць ва ўсім, вы жадалі «быць, а не здавацца» і непарушна верылі, што захаваць душу амаль гэтаксама лёгка, як, напрыклад, вывучыць табліцу множання, — дастаткова толькі захацець.

Аднойчы ўлетку вы два тыдні жылі ўдвух на парослай хвоймі выспе ляснога

возера, і вечарамі ты ляжаў ля вогнішча, глядзеў на зоры, і цябе поўніла светлая, як бярозавы гай, радасць ад таго, што ёсць на свеце ён. А ён вялізнымі літарамі накрэсліў на мыльцы вашы імёны...

Днямі ён быў праездам у тваім горадзе, пазваніў з вакзала, і ты паклікаў яго да сябе. Паклікаў, хоць і ведаў, што прыйдзеца прытушаць цягучыя стылыя паўзы, цэдзячы віно з кілішка, што будзеш хаваць вочы, каб не сустрэцца знячэўку з ягонымі, баючыся выдаць сябе, нібы ты ў нечым вінаваты. А ён будзе гаварыць пра хакей, пра свае перспектывы, пра цэны на гаражы, яшчэ пра нешта...

І тут, на падвоканні, спытаеш сябе: навошта ты запрашаў яго, навошта зрэдку пішаш яму буйным почыркам пакутлівы і нішчымны ліст на адну старонку? Дзячыш за тых вечары ля вогнішча, за тую радасць, якая, здавалася, магла абняць цэлы свет, за кнігі, за размовы, за думкі, за ўсё, без чаго ты мог бы застацца ў жыцці матылём над поплавам?.. Захочаш спыніць, абарваць думку, але яна неслухмянай ручаінаю прарвецца праз тваю забарону. На душы

зробіцца каламутна і ніякавата, як быццам ты пахваліўся, прынізіўшы другога, але яшчэ горш будзе ад таго, што — праўда.

Дзячыш... Хіба за тое, што без яго ты не стаў бы самім сабой цяперашнім, можна неяк аддзячыць цяперашняму яму? І само адчуванне абавязку аддзячыць — што гэта, як не адзнака таго, што між вамі ўсё скончылася, а спадзявацца нешта вярнуць гэтаксама найўна, як спрабаваць сабраць на круглую пятак аб-ляцелага дзьмухаўца ўсе яго тычынкі; у жыцці ёсць выпадкі, калі ўжо позна, і самае страшнае, што мы часцей за ўсё і разумеем гэта тады, калі ўжо сапраўды бывае позна.

«Ну як, як такое магло здарыцца?» — падумаеш, а здасца — ускрыкнеш. І не знойдзецца адказу, а будзе адно горкае разуменне, што і ты, які быў побач, у нечым прычыніўся да таго, што адбылося з ім.

Нібыта ўцякаючы ад кагосьці, збяжыш па лесвіцы... Уволю паздзекуешся са сваёй чуліваасці, але ўсё-ткі не ўтрымаешся і зойдзеш у інтэрнат.

У пакоі ўсё будзе іншым — выразаная з часопіса каляровая фотка патлатых

гітарыстаў новай «групы», падсвечнік з апытаю свечкай... Але паставіш на стол пару бутэлек піва, хлопцы палезуць па шклянкі, і ў шкапчыку ты ўгледзіш вашу старую ўчарнелую патэльную, і да душы здзівішся, што простае патэльні можна ўсцешыцца так, як рэдка чаму ў жыцці.

А хлопцы, вядома, будуць мець цябе за дзівака. Яны вып'юць па кроплі з рознакаліберных шклянак, дзеля прыліку памаўчаць. Затым адзін некуды забіраецца, і ты зразумееш, што іх цікавасць да цябе высілілася і трэба ісці.

Будзеш чакаць свой начны аўтобус, і падумаецца пра сябра, які цяпер далёка, ды ў вас будуць іншыя дні і вечары, многая-многа, безліч дзён і вечароў. І з ціхай радасцю і цеплынёй уявіш, як сябар чытае альбо курыць на балконе і ў цемры чырванее жарынка яго цыгарэты...

Ужо ўсе парасядуцца, а ты будзеш непрыкаяна таптацца на пляцоўцы. І нарэшце горад зразумее і лёгенька падштурхне цябе: «Ну давай, стары! Не забывай!»

І доўга будзе міргаць услед табе сваімі

агнямі...

Пасля заложных халодных дажджоў чыста вызарыць. Над начнымі палямі ў зыркім мройным малодзіве будзе песціцца востры і звонкі — хоць жаць ім — маладзік.

І спакваля ўвойдзе ў душу дзіўная ўладная заміранасць. Будзеш прыцішана, без думак глядзець на ноч і неўпрыкмет заснеш, і сасніцца няўлоўны, светлы і журботны сон з высокаю травой і белагаловым малым, з хуткімі пяшчотнымі вуснамі і яшчэ з нечым, таксама цудоўным і шчымлівым...

Прахопішся, калі ноч ужо стане святлець. Папросіш вадзіцеля спыніцца на далёкай ускраіне і пойдзеш далей пешшу.

Будзе налівацца пунсам дзянніца, будуць раставаць зоркі і ярчэць антонаўкі ў садах.

І падымецца несяпучае пераспелае сонца.

І неба будзе падвышаным і нечапана блакітным.

І ты неяк пранізліва зразумееш, што бярэцца на бабіна лега, што будзе задумёны, засінены па даляглядах смугою

дзень з палахлівай трапяткой цеплынёю і незнаёмай, трошкі захмялелай ад гэтага дня дзяўчынай, якую ты абавязкова спаткаеш на вуліцы і ўбачыш у яе чорных валасах павучынку...

І раптам, нібыта крынічнай вадой у спякоту, захлынешся пякучым і поўным у край адчуваннем жыцця з усім яго хараством, радасцю і болям.

І будзеш незварушна стаяць пад высокім чыстым небам, каб не расплёскаць ні кроплі таго, што жыве зараз у табе, затрымаць яго, запамятаць...

І доўга будзеш берагчы ў партманеце два білеты: зялёны самалётавы і ружовы аўтобусны.

Прыцемкам па клёне пад тваім акном нягучна залапоча дождж...

Сыны бабкі Грыпінкі

І Тады на нашай вуліцы пад вокнамі з зялёнымі і сінімі аканіцамі стаялі прысадзістыя лавачкі на тоўстых калодках, у гародчыках цвілі пяшчотныя завушніцы, вытыкаў між штыкецін калючыя лапкі агрэст, і ад ранку да вечара гримелі, пужаючы катоў і коз, рэхвы.

Па кожнай такой вуліцы на радасць дзятве абавязкова жыўе які-небудзь дзікаваты, незвычайны чалавек.

У нас гэта была бабка Грыпінка.

Нават каза ў яе была не белая ці прырэстая, як ва ўсіх наўкола, а чорная, быццам чорт, намаляваны ў маёй кніжцы з казкамі.

І ніхто пра Грыпінку нічога не ведаў, не ведалі нават, адкуль яна ў нас узялася. Казалі дарослыя толькі, што ў сваёй, уперад пустой хаціне, якая касавурылася на белы свет трыма несамавітымі акенцамі з буграка над Бяльчанкай, пасялілася бабка адразу па вайне.

Жыла Грыпінка сугнеем, у гасці да яе ніхто не хадзіў — не ездзіў, і бабчын сусед дзядзька Санька, седзячы на лавачцы і спрытна круцячы адной пакінутай вайною рукой «казіную ножку», часта скардзіўся нам:

— Во, малыцы, удружыў бог. За год паўслова не пачуеш.

Да таго ж бабка Грыпінка ведала травы. Як толькі свежае вясновае сонца і цёплыя туманы зганялі снег у Бяльчанку і да новага зазімку, лічы кожнае ранне, пакуль мы даглядалі свае звонкія бурштынавыя сны, бабка тэпала ў лес ці на папавы па зёлкі.

Ці трэба казаць, што калі, стамлёныя ад гульні і беганіны, са шчодро расфарбаванымі зялёнкай каленямі і локцямі, мы збіраліся ўвечары пад старой таполяю на сваё веча, ой колькі ўсякага рознага бывала гаворана пра Грыпінку...

Самы малы сярод нас, Юрка, пасля тых размоў, здаралася, баяўся адзін ісці ў двор, і мы вялі яго ўсёй сябрынай. Аднак і ў нас каля Грыпінчынай хаты часцяком бегалі па скуры мурашкі.

Але ранак дазвання праганняў страхі, і наш кагал дружна імчаў на край вулкі страчаць бабку.

Яна паціху тупала, прыгорбленая, сівая, бы лебяда, даўганосая, у доўгай, да пят, картовай спадніцы. У адной руцэ — кульба, у другой — зёлкі, увязаныя ў старую хустку. Адтуль вытыркаліся то жоўтыя гронкі святаянніку, то свечачкі духмянага чабору, то чарнічнік, што добра памагае, калі нацюмрышся зялёных яблыкаў.

Мы лёталі вакол і на розныя галасы прасілі:

— Пачаруй! Пачаруй! Пачаруй!

А бабка маўчала сабе і ўзіралася ўперад, нібы мусіла ўбачыць нешта дужа важнае і баялася прапусціць.

А яшчэ... А яшчэ ў бабкі Грыпінкі былі ў садзе райкі. Раек на вуліцы не меў больш ніхто, і яны здаваліся нам смачнейшымі за ўсё самае смачнае на свеце — і за абсыпаныя цукрам «падушачкі», і за марожанае, і за бруснічнае варэнне з морквай.

У набег на райкі наша хеўра на схіле лета выпраўлялася кожны дзень. Як

цудоўна было паўзці па брылёўніку, пералазіць, падсаджваючы адзін аднаго, цераз плот, джгаць да яблынь, хапацца за ніжнія сукі, уціскаць у плечы голаў пад дажджом дробных чырванашчоких яблычкаў і хапатліва збіраць іх у запазухі ці ў шаравары!

А потым пачыналася самае цікавае. Хто-небудзь падкрадаўся да бабчынай хаціны і малаціў па сцяне палкай. Калі Грыпінка, трудна тупаючы, паказвалася з-за вугла, наша талака ўжо сядзела верхам на плоце.

Бабка абапіралася на сваго крывую кульбу і нейкім нечакана звыкім голасам крычала:

— О-от сыны ў водпуск прыедуць! О-от штаны вам паспускаюць!

Мы, паміраючы ад смеху, сігалі з плота ў брылёўнік.

Але, калі па шчырасці, мне пасля бабчыных абяцанкаў рабілася сцішнавата. Неяк нават прысніліся два вусатыя злосныя дзядзькі: адзін быццам закруціў мне вуха і сцягваў шаравары, а другі трымаў у руцэ дужа чамусыці падобную да бацькавай

папругу.

Ды толькі сыны да бабкі Грыпінкі ўсё не прыязджалі.

Аднойчы ўранні, гуляючы ў «калім-бам-ба», мы пачулі жаласнае мэканне і ўгледзелі, што на вуліцы няма чорнай бабчынай казы. Мы прыляцелі да Грыпінчынай хаты і сталі хорам мэкаць разам з казой, каб бабка хутчэй прачнулася і выпусціла яе. Але Грыпінка нешта не выходзіла, і мы раптам замаўчалі і пабеглі па дзядзьку Саньку.

Дзядзька Санька спярша пастукаў у дзверы костачкамі, забухаў кулаком, потым знайшоў трэску, прасунуў яе між вушаком і дзвярамі і адкінуў зашчапку.

— Ідзіце, малыцы, ідзіце, гуляйце...— замахаў дзядзька рукой, паказаўшыся праз хвіліну на парозе.— Не ваша тут дзела.

Надвечар мы сядзелі пад старой таполяю. Мы ведалі, што Грыпінка памерла, нам было яе шкада, але за дзень ужо неяк перашкадавалася, і цяпер нам найбольш рупіла, ці будзе, калі бабку павязуць на могілкі, граць аркестр, як тады, калі хавалі дзеда з суседняй вуліцы. Нам дужа хацелася, каб зноў прыйшлі музыкі з

вялізным барабанам і блішчастымі трубамі і талеркамі.

Да нас падышоў і сеў поруч на траву дзядзька Санька. Гэтым разам ён чамусьці ніяк не мог зладзіць сваю «казіную ножку».

— Во яно, малыцы, як...— нарэшце зацягнуўшыся, загаварыў дзядзька.— Яно ж няможна радні не даць знаць. Дык я адрасы глядзець стаў. Дык няма нідзе. А ў сталае тамака, пад свечкамі, пахаронкі... Сыны... Валодзькам ды Грышкам звалі... Пад самую пабеду ўжо гэта... Во яно, малыцы, як...

— А што гэта — пахаронкі? — нясмела спытаў самы малы сярод нас, Юрка, калі дзядзька Санька, цяжка падняўшыся, пайшоў.

— Гэта калі татку заб'юць,— прыцішана адказаў нехта.

Мы сядзелі пад таполяй, маўчалі і думалі.

...Райкі ў тое лета ўрадзілі наўздзіў. Трыма агромністымі вогнішчамі гарэлі каля пустой Грыпінчынай хаціны яблыні. Толькі пад прымаразкі пагасіў іх вецер.

Тую нашу вуліцу даўно забудавалі
сучаенымі шматпавярховікамі, але, калі іду
па ёй, кожны раз здаецца мне, што вось-
вось убачу, як Грыпінка, прыгорбленая,
сівая, бы лебада, трудна тупае,
абапіраючыся на кульбу, здаецца, пачую, як
нечакана звонкім голасам крычыць:

— О-от сыны ў водпуск прыедуць!..

Добры дзень, мая Шыпшыша!

А. В.

Добры дзень, мая Шыпшына!

Я не баюся назваць цябе так, бо ты не
атрымаеш гэтага ліста, хоць я і кіну яго
заўтра ў паштовую скрынку, хоць на
канверце будуць і назва твайго горада і
тваё імя. Ты не атрымаеш яго, таму што
лісты можна пасылаць толькі ў будучае, а я
напісаў у мінулае, у тыя два навывёт
прапахлыя маладым сенам тыдні.

Паслухай, табе ніколі не здаецца — у
лютаўскую халадэчу з буйнымі і калючымі
зорамі ці ў золкую лістападаўскую імжаку,
калі, вось як цяпер, хочацца наглуха
зашторыць вокны,— табе не здаецца, што
там, у нас, заўсёды ліпень, макаўка лета, і,
калі ідзеш роснай вечароваю сцежкай
усцяж чыгункі, з-пад ног ратуецца процьма
жабянятаў, учарашніх апалонікаў, што
яшчэ не ачомаліся ад шчасця свайго
другога на-раджэння на свет? І зусім побач
старая, набакір надзетая на ўзлобак
дашчаная адрывка, дзе заміж чацвёртага

слупа-старчака стаўбурніцай бярэзіны, што па начах кратае страху асцярожлівымі галінкамі. І гэты першабытны, вытканы з безлічы невідочных тонкіх ніцей пах... Ён не месціцца ў цеснай адрынцы, сцякае па лесках у мееячную ноч, плыве да копанкі, на цёмна-срэбным сподку якой цьмяна свецяцца сузор'і жоўтых гарлачыкаў... А звонкай ад свежасці раніцай у блакітным праствакутніку разнасцезаных дзверцаў з'яўляецца, адразу набліжаючы да нас неба, белая птушка, і мы робім адкрыццё, што ў нашых мовах у яе ад усеагульнай любові па два імені, і на хвіліну ўспыхвае дураслівая спрэчка, піто прыгажэй: нашае бусел ці вашае гандрас...

Але я хацеў пачаць не адсюль. Я хацеў пачаць з таго, што, калі б я быў паэтам, то неадменна стварыў бы не вельмі артадаксальную оду аўтобусным зайцам. Так, аўтобусным зайцам, бо без іх звяліся б і кантралёры, а значыць, не адбылося б нічога: ні нашага ліпеня, ні гэтага ліста, ні мяне самога, такога, які я ёсць.

Для цябе яшчэ не згубіўся сярод тысячаў іншых той спякотны дзень з

жоўтым «Ікарусам», які, заплюшчыўшы вочы, няцяжка было ўявіць саунаю на колах? Я ехаў на вакзал. Заўтра пачынаўся мой першы адпачынак. Дома стаяў чамадан з кшгамі і стосам чыстых нататнікаў, і на вокладцы верхняга было з жахлівай самаўпэўненасцю выведзена: аповесць.

У аўтобус зайшла кантралёрка, і я па старой звычцы на ўсякі выпадак прабіў лішні квіток. Золатавалася высокая дзяўчына ў ільняной сукенцы разгублена корпалася ў сумачцы. Кантралёрка нервова чакала. І тут на дапамогу дзяўчыне рушыў цыбаты хлопец з вяснушкаватым тварам і ніштаватай каштанавай кучмаю на галаве (хранічны канфлікт з адміністрацыяй). Дзяўчына абдалася чырванню, і цыбаты ўбачыў, што яе вочы зялёныя, як «русалчыны косы», расчасаныя празрыстай рачной плыню. Кантралёрка, страціўшы цікавасць, адварнулася, і тады зеленавокая нарэшце знайшла скамечаны квіток.

— Не варта было турбавацца,— сказала яна з прыбалтыйскім акцэнтам і палёгкаю, што пазбылася залежнасці ад нечаканага дабрачынца, сказала, яшчэ ні

аб чым не здагадваючыся, як не здагадваўся і сам дабрачынец, на твары якога блукала блазенская ўсмешка.

На прыпынку ты здзіўлена зірнула на аўтобуснага прыліпалу — ці не зашмат за пяцікапеечны квіток? — і паспешліва застукала драўлянымі падэшвамі сабо. Імгненняў колькі я глядзеў услед, чамусьці лічачы твае крокі, і гэта было адно з тых раздарожжаў, якія здараюцца штодня, але іх не заўважаюць альбо адразу забываюць на іх, і праз хвіліну здаецца, што і не было ніякай ростані, а ёсць толькі простая шырокая дарога, па якой ідзеш. Усё наша жыццё — з такіх раздарожжаў, і шчасце таму, каго хоць зрэчас наведзе недавер да сябе. Тады шчасце выпала мне.

Памятаеш, як мы ў абладзе маўчання, што стала да немагчымага нацягым, таўкліся ў чарзе і, калі купілі білеты, да твайго цягніка заставалася дзесяць гадзін, а да майго — на паўтары болей? І раптам здарыўся цуд, і я з недасяжнай нават для птушак вышыні ўбачыў два цягнікі, якія беглі па зялёнай ласкавай зямлі ў розныя бакі. Уся мая істота ўзбунтавалася, і я, не

паспеўшы здзівіцца самому сабе, узяў цябе за руку і з адчуваннем падзення, а можа, палёту з высачэзнае стромы сказаў:

— Здайце білет.

— Гэта што за навіна? — Але ў тваіх вачах была разгубленасць.

— Здайце,— тупа паўтарыў я.— Калі ласка.

Ты паціснула плечукамі і працягнула білет мне; у вачах ужо была незалежнасць: ну а што далей?

— Стойце вось тут і нікуды не ідзіце. Я вас прашу. Нікуды.

Я дабраўся да акенца касы, і грамадзяніну, што быў у чарзе за намі, ледзь ханіла выхаванасці, каб не пакруціць пальцам каля скроні.

А потым... Потым былі нашыя першыя паўдняя ў маім горадзе, горадзе, чые слава і веліч калісьці грымелі на ўвесь славянскі і не толькі славянскі свет.

Былі стізомкія ажурныя званіцы нашае з табой Сафіі, лёгкай і крылатай, гатовай вось-вось узляцець. Па цёмных і пыльных вітых усходах, а затым па дрогкіх жалезных драбінах мы падняліся пад самы

спічак, на пятак, трохі большы за добрую далонь. Далёка ўнізе на зіхатлівым плиткаводдзі пялёхалася чародка малечы, цягнулася ўздоўж ракі самая прыгожая ў горадзе вуліца са старадаўнімі камяніцамі і стогадовымі таполямі, а воддаль свяцілася ў зеляніне дрэў цнатлівая сзечка Спас-Ефрасінні. Нас бачыла адно жоўтае і дрыготкае галубяня з пачварна вялікаю чорнай дзюбай, і было да душы шкада яго, бо яно не ведала, дзе, на якой зямлі зладзілі кубло ягоныя бацькі.

І была струнка, нібы цеціва, напята крутою лукою рака, якая падхоплізае вас і нясе, і сама вырашае, калі паблажліва выпусціць з халаднаватых уладных абдоймаў і дазволіць дапяць паплямленага купкамі вербалоу другога берага, каб стамлёна заваліцца на цёплы пясок і знячэўку здрыгануцца ад жаху, успомніўшы, што якраз тут, насупроць сабора, самае вірыстае месца і не кожны ведае, што з віру можна вырвацца толькі па дне.

І ў чуйным прыцемку царквы, якая нічым не саступіць сваёй слынным сястры на Нярлі, ажывалі фрэскі, і, працінаючы

святой апантанасцю, выпрабоўвалі нас жывыя чалавечыя вочы Ефрасінні.

І ў сляпучым сонечным святле стаяў перад намі Скарына. З журботнай мудрасцю пяці стагоддзяў глядзеў ён на свой горад, пранікліва ўглядаўся ў людзей, і яго позірк уздымаўся над дахамі і ляцеў далей, каб абняць усю родную зямлю. А каля ног бронзавага чалавека з кнігай злоўленаю птушкай білася ў пырсках фантана прыкутая да зямлі вясёлка...

Назаўтра мы паехалі. Мы ехалі па спадарожных, дзякавалі, зноў галасавалі, і ты зноў штосьці шаптала гарачаму пруткаму ветру. Мы палудкавалі ў прыдарожнай гарбатні пад саматужнымі «Трыма асілкамі» (Ілья Мурамец на нейкім вусцішным гібрыдзе піганцакае жабы і мядзведзя, а Алёша Паповіч моцна нагадвае татара-мангольскага захопніка, які ў дадатак пакутуе на жывот) і зноў ехалі па пашы і брукаваных вясёлкавых гасцінцах, у жывых тунелях сівых вербаў і ўчарнелых бяроз, што памятаюць падарожжа Кацярыны Вялікай, і я апавядаў табе пра беларускія дарогі, у якіх заўсёды ёсць

нявыказаная туга, што кранае сэрца, як шчымлівы голас леры.

Калі нас доўга ніхто не браў, я хаваўся за дрэва, і тады ля цябе тармазіў першы ж вадзіцель непенсійнага веку, і тут, не даючы яму апамятацца, узнікаў я, і, каб наш «шэф» не дужа засмучаўся, мы з табою цалаваліся ў кабінэ.

Я не пытаўся, куды мы едзем: ты была адзінаю валадаркай таго імклівага бязмежнага дня. І назаўжды застанецца са мной гартаннае ад хвалявання «Летува!», за якім ляжала твая зямля з выштукаванымі, як цацкі, вясковымі мураванкамі і спічкамі касцёлаў, з адмысловымі драўлянымі паказальнікамі на скрыжаваннях і гэткімі ж, як нашы, жыгнёвымі палеткамі, што пачыналі пахнуць цёмным боханам, і гэткімі самымі ласкавымі і зваблівымі сцэжкамі ў іх хвалях — у канцы кожнай такой сцэжкі ўяўляецца нязнаны, але прыветны маленькі свет, населены харошымі людзьмі.

Калі ў нізінах падышоў і стаў паволі вылівацца на папавы туман, наш «ЗіА» спыніўся каля пераезда, і мы развіталіся з

маладым сарамяжлівым хлопцам, што бяктэжыўся глядзець на нас, а ўбачыўшы ў маіх пальцах рублёўку, да чырвані пакрыўдзіўся. Дзіўная рэч, але ў той дзень з нас так ніхто і не ўзяў грошай.

Мы ішлі прычыгуычнаю сцэжкай. З галін, нібы з багавіння, выблыталася бледная поўня, і я з пыхаю арыгінальнага мысліцеля разважаў, што ў чалавечым жыцці тая ж змена квадраў: свае маладзікі, поўні, вятохі і сходы, толькі — каму на шчасце, а каму на гора — не такія правільныя і няўмольныя ў сваім чаргаванні.

А праз чвэртку гадзіны я марна намагаўся сціснуць руку дзядзькі Казіса, шырозную, быццам лапата, на якой мая бабуля садзіла ў печ хлеб. Ствараючы твайго дзядзьку, матухна-натура не паскупілася на фантазію, кампенсаваўшы выдаткі нядбайнасцю ў пошуках гармоніі. З сумотнай радасцю, як усё добрае і незваротнае, я часта бачу яго медзвездзяватую постаць, бачу аблямаваны сівымі валасамі шырокі, выдублены азёрнымі вятрамі рыбарскі твар з вачыма

нечакана блакітнымі і нейкімі дзіцячымі, як у многіх людзей, што звекавалі век у адзіноце, бачу нос, з тых, што на дваіх рос, аднаму дастаўся, а колеру такога, што ад яго, як кажуць, хоць прыкурвай.

Дзядзька Казіс сустрэў мяне, як быццам знаёмства з ім мы памелі даўным-даўно, і таму зусім не патрэбны ні роспыты, ні здзіўленне. І я да душы быў яму ўдзячны.

Мы вячэралі за ўкапаным пад ліпай столікам; праз паўстанак праносіліся цягнікі, і тады столік дрыжаў, шклянкі адгукаліся танючкім камарыным звонам, і здавалася, што мы таксама імчым некуды ў далячынь духмянай ліпеньскай ночы.

Пасля чаркі дзядзька Казіс разгаварыўся. Гаманіў ён пацешна, прыкладна так:

— Никак не пойму я ее политику...

Гэта пра рыбу.

Але я і чуў і не чуў яго, і не разумеў, так і не зразумеўшы да самага канца, суму, што з'яўляўся ў дзіцячых вачах, калі яны сустракаліся з маімі. І ты маўчала, сцішаная, здзіўленая тым, што поруч сёрбае з місы сыраквашу ўчора яшчэ незнаёмы

хлопец, маўчала, далёкая і самая блізкая і жаданая. Мы былі ўжо ва ўладзе ночы, нашай першае ночы.

Свет спіскаўся ад нашых абдымкаў і гінуў, каб на-радзіцца нанова ў невыказна новым сваім харакце — шолахам сена, леным узбрэхам рахманага Маргіса, хрыпаватым спевам пеўня, якому сасніўся світанак. Нарадзіцца і загінуць, нарадзіцца і загінуць... Ты памятаеш?

І другія ночы, імгненныя, як агністы след знічкі, і бясконцыя, як зорнае неба. Пах сена, ціхія непатрэбныя словы і ўтрапенне, у якім я паўтараў тваё імя, быццам баючыся яго забыць, і пяшчота, якой захлынаўся, калі ўранні бачыў мяккія лініі твайго профілю і галоўку канюшыны, што злёгка пагойдвалася над шчакой ад твайго дыхання, калі чуў твой «дабрыдзень» са старанным дзеканем...

Я зваў цябе Шыпшынай. Чаму? Можна таму, што ў цёплай усмешцы тваіх нібы прыпухлых вуснаў хавалася падабенства з яе чырвонымі кветкамі? Не, хутчэй таму, што шыпшына для мяне з маленства — не проста найпрыгажэйшая з кветак, але і

нейкі неспасціжны, як ісціна, сімвал, а ты ніколі, нават у хвіліны найвышэйшае блізкасці, не была да канца маёй — я адчуваў гэта неяк падсвядома, аднак адчуваў.

Кахаю... Колькі разоў я шаптаў гэтае слова... Прысягаў перад сабою маўчаць, каб не прынізіць, не здрабніць яго паўтарэннем, і гаварыў зноў. А ты так і не сказала яго, і толькі па часе я зразумеў мудрасць твайго маўчання: пакуль словы не сказаныя, заўсёды даеш больш, чым ад цябе чакаюць.

Ты, як дзіця, была гатовая спытаць самае нечаканае:

— А чаму цябе завуць Усяслаў?

— Быў такі князь — Усяслаў Чарадзей. Самы вялікі і славыты з полацкіх князёў. Той, што Сафію паставіў. І не з візантыйцамі, як наўгародцы, а рукамі нашых майстроў. А Чарадзей — бо ўмеў у ваўка перакідацца, полацкія званы ў Кіеве чуў. Не верыш? Ну дык вось, мяне пазвалі не ў яго гонар. Але, спадзяюся, мае дзеці будуць ведаць, адкуль пайшло ў нас гэта імя.

Ты магла запытацца і такое:

— Дзея чаго ты жывеш?

— Любая, я не хачу гаварыць пра гэта...

— Не трэба.— Ты клала мне на вусны далонь.— Я разумею,

Аднойчы ты сказала:

— Каханне — найвышэйшае з усяго, што нараджаецца жывцом.

— Не,— сказаў я.— Любоў да роднай зямлі вышэй. Ты доўга моўчкі пазірала на мяне ў цемры, а потым пацалавала — нязвыкла, у лоб, як цалуе маці,— і мне здалося, што твае словы былі выпрабаваннем.

Але ў нас былі не адны ночы. Былі дні на недалёкім велізарным возеры, дзе ў непагадзь гуляе сапраўдны шторм і дзе ад ледзь бачнага процілемага берага пачынаецца мая зямля. Пры ўлюбёнай нашай выспе аж біліся — хто першы схопіць чарвяка — акунькі. А яшчэ можна было глядзець, як ты даеш з лодкі нырца і, падобная ў кармінавым купальніку да экзатычнай рыбіны, працінаеш зеленкаватую глыбіню, а затым адпырхваешся, смешна круцячы галавой. Альбо, адчуваючы

лёгкі халадок, што ішоў ад цябе, ляжаць на
высланым трыснягом днішчы і сачыць за
чайкамі і пухнатымі аблокамі, пакуль не
прымоіцца, што і лодка таксама плыве па
небе, як казачныя караблі Чурлёніса. Альбо
слухаць малэнькі транзістар; багарэйкі
даўно селі, і надзейна лазіліся адно нашыя
сталіцы. «У гэтым нешта ёсць»,— гаварыла
ты. «Павінна быць»,— адказваў я.

І быў дзень падарожжа да
старажытнага дуба, які ўжо ў часіны
Міндоўга мог, напэўна, схаваць ад спёкі
добрую сотню вояў, а цяпер уяўляў сабою
відовішча велічнае і ўадначас жудлівае.
Велічнае, бо магутны, пасечаны сякерамі
вякоў камель ці здолелі б абхапіць і дзесяць
мужчын, а вузлаватыя галіны самі былі таў-
шчынёю ў самавіты дуб. І жудлівае, таму
што над дрэвам лунала няўмольная здань
смерці. Пафарбаваная бляха прыкрывала
вялізныя дуплы і асмаленыя жаролы, і ўсяго
на некалькі суках распачна кучаравілася
лістога. Дуб нагадваў спаралізаванага
волата з вялікім і слаўным мінулым, у якога
жыццё ацалела толькі ў вачах. Мне
ўспомніўся другі такі волат, яшчэ больш

вячысты, сустрэты ў вандроўцы па
Палессі... Дрэвы паміраюць страшней, чым
людзі. І ўсё ж у яго заставалася надзея:
водбліз імкнуў да сонца і блакіту дубовы
падрост.

І быў дзень у тваім горадзе, які я даўно
любіў, у горадзе Вітаўта і Каліноўскага,
Скарыны і Купалы, у адным з самых
прыгожых гарадоў на свеце, з душой — бо ў
гарадоў, як і ў людзей, бываюць душы —
зычлівае і гасціннае да тых, хто
прыходзіць да яго са шчырасцю і павагай, і
насцяроясана-пахмурнае да іншых.

Узяўшыся за рукі, мы ішлі пад
Востраю Брамай і далей па жывым,
стракатым і вясёлым сярэднявеччы, у
маўклівым захапленні стаялі на цвінтары
святой Ганны і, рызыкуючы сустрэць саміх
сябе ці варту з алебардамі, блукалі па
лабірынце вузкіх начных вулачак. Гэта была
твая стыхія. Ты параўноўвала стары горад з
каменнаю сімфоніяй і, здавалася, ледзь не
пра кожную яго мураванку магла б напісаць
натхнёную кнігу. Я ведаю, што першую з іх
ты ўжо напісала.

А тады мы сядзелі пад гатычнымі

скляпеннямі мініяцюрнай кавярні, і ва ўтульным паўзмроку твае вочы знячэўку зрабіліся журботнымі, як дзве паміраючыя азярыны.

— Што з табой, любая? — спытаў я.

— Мне здаецца, мы хутка расстанемся.

— Дурнічка. Мы цяпер заўсёды будзем разам.

Я адчайна верыў у свае словы, а ты казала зусім блізкую праўду..

І непазбежнасцю прыйшла тая ноч, калі я, поўны лёгкай і празрыстай, нібы месяцава святло, стомы, правяліўся ў кароткі сон і раптам прахапіўся ад дотыку тваёй рукі.

— Глядзі...

Я ўбачыў начны пасажырскі, што спыняўся на нашым паўстанку. Па вагонах прабегла сутарга, і цягнік стаў наволі ўсмоктвацца ў цемру.

— Што? — няўцямліва запытаў я.

— У вокнах няма людзей. Быццам ён пусты. Быццам нідзе нікога няма. На ўсёй зямлі. Адны мы засталіся. Як пасля атамнай катастрофы. Я баюся...

Ты дрыжала, а я пакрываў цябе

пацалункамі, я захутваў цябе імі, каб засцерагчы ад усіх на свеце бедаў і непамыслот, і лядзяш твайго страху пакрысе раставаў...

Я ўскочыў, як выцяты токам. Разгаралася раніца. Унізе ў шызай роснай атаве ціхамірна ляжала залацістая папяроўка і цягнуўся да чыгункі смарагдавы шнурок слядоў.

Здаецца, я выў па-звярынаму і біўся галавой у дашчаную сцяну.

Не ведаю праз колькі часу я адчуў позірк. У расчыненых дзверцах адрыны стаяла чырвоная поўня дзядзькавага твару, і ў блакітных вачах свіцілася такая спагада, якую мужчыну лепш не бачыць.

— Дзе яна? — пачуў я свой незнаёмы хрыпаты голас.

— Паехала.

— Куды-ы? — ускінуўся я на ногі. Пасля маўчання дзядзька Казіс спытаў:

— Кушаць будзеш?

Я заваліўся на сена і адварнуўся да сцяны.

— Галадоўка — не наш метада, — сумна сказаў дзядзька Казіс.

Ён, як вязню, пакінуў мне на парожку збанок з малаком, накрыты лустаю хлеба.

Апоўдні дадалася талерка смажанай рыбы.

Увечары я пачуў суровае і непахіснае:

— Злазь!

І я злез.

Мы сядзелі пад ліпай, пілі гарбату і маўчалі. У шклянку зяцела кветачка, і я выпіў разам з ёю.

Дзядзька Казіс лёг са мной на сене. Я не спаў, уначы спусціўся і басанож пабрыў да сажалкі. Калі я азірнуўся, ён курыў на лесках.

Наступнага дня я паехаў. Дзядзька Казіс паклаў мне на дарогу паўбохана чорнага хлеба і наліў малака ў спаласнутую пляшку...

Потым быў твой першы і апошні ліст. Ты пісала, што каханніў у чалавека можа быць шмат: адно гасне, другое нараджаецца — як зоркі ў «Санаце сонца». Але ёсць зорка Радзімы, якая не павінна пагаснуць ніколі, і яна — тое адзінае, дзеля чаго варта ахвяраваць усім.

Я ведаю: ты не павучала і не

апраўдвалася. Проста жанчыны бываюць мацней за нас.

...Штогод, парою, калі з апалонікаў вылупляюцца жабяняты, калі звіняць пчоламі ліпы і пахнуць маладым сенам адрыны, на чырвоным ад шчаўевых пукоў увале па-над чыгункай аднойчы можна ўбачыць цыбатага хлопца ў старых нямодных джынсах. Ён здаля глядзіць на хутар дзядзькі Казіса: адсюль відны зялёныя хмары дрэў, адрывка і зараснікі вакол копанкі. Часам гэты хлонец спрабуе абазваць сябе сентыментальным дурнем, але атрымліваецца ў яго чамусьці кепска.

Паміж аўтобусамі гадзіна сорок пяць — урок, вялікі перапынак і яшчэ ўрок. Так, я па-ранейшаму настаўнік. Што можа быць патрэбней, чым адкрываць дзіцячым вачам і сэрцам гісторыю іх зямлі? Нездарма, калі хацелі адабраць у народа душу, адбіралі ў яго мінулае.

Што яшчэ сказаць пра сябе? Аказалася, нататнікі, якія ляжалі ў чамадане ў дзень нашай сустрэчы, — гэта надоўга, магчыма, назаўжды. Хвілінаю я радуся, што ты не ведаеш нашай мовы і

не можаш прачытаць маіх опусаў, але ў душы ёсць куточак для спадзявання, што калі-небудзь я з тае самае прычыны засмучуся... І не разлучыцца з гэтай найўнаю надзеяй памагаюць мне словы, што не верыш у мяне больш, чым ва ўсіх астатніх, хай сабе сказаныя зусім не ва ўдумную часіну.

Вось і ўсё.

Цікава, колькі захоўваюць “да запатрабавання” лісты, па якія ніхто не прыходзіць? Уяўляю, як дзяўчына, што сядзіць за тым акенцам, кожны дзень бачыць знаёмы канферт і шкадуе невядомага ёй мяне.

Але здараюцца дзівы, і, калі ты раптам атрымаеш мой ліст, не думай, што я хацеў перамагчы час.

І ўсё ж здараюцца дзівы. Юо ў чалавека заўсёды павінна заставацца надзея.

Верабейчык

Эдзік назбіраў вялікі букет жоўтых і чырвоных лісцяў і старанна, рознымі ўзорамі расклаў іх на лаўках прывакзальнага сквера. Зморшчыўшы востры носік, Эдзік агледзеў сваю работу, потым нехаця выпіў чацвёртую шклянку газіроўкі з аўтамата і скіраваў на вакзал.

Чамаданчык адзінока чарнеў на старым месцы пад акном.

Робячы выгляд, што разглядае стэнд «Іх шукае міліцыя», Эдзік стаў раз-пораз прастрэльваць жвавымі вачанятамі невялікую пачакальную. Усё было спакойна. Эдзік ужо быў памкнуўся выходзіць і раптам аж падскочыў: акулярысты дзядзька, які даўно сядзеў у пачакальні, закрыўшыся часопісам, знячэўку ўстаў і рушыў да чамаданчыка.

Эдзіка як ветрам здзьмула, і праз імгненне ягоны дробны тварык пад ускудлачанаю стрэшкай попелых валасоў вынік па друпі бок зашклёных дзвярэй.

Акулярысты спыніўся над чамаданчыкам і на ўсю залу сказаў:

— Таварышы! Уласна кажучы, чый гэта багаж? Я тры гадзіны назіраю: багаж стаіць, а пасажыра няма. Непарадак, таварышы! Прапаную здаць у аддзяленне.

Пачакальня ўхвальна зашумела. Адразу знайшліся яшчэ два энтузіясты. Акулярысты падняў чамаданчык, паважыў яго ў руцэ і з напісаным на твары задавальненнем ад свайго ўчынку ў суправаджэнні энтузіястаў панёс «багаж» у аддзяленне.

Эдзік стаіўся каля газетнага кіёска і сачыў за чамаданчыкам, пакуль той не схваўся за дзвярыма з шыльдай «Міліцыя». Тады ён састроіў смешную грывасу, ад якой стаў падобны да малпачкі, і, аддудурыўшы губу, прагугніў нешта незразумелае: «Толькі пакінь што, адразу ногі прыставяць...»

Каля акна ў школьным калідоры стаяў малады міліцыянер з акуратнымі вусікамі і ў новай шчыгульнай форме. Угледзеўшы Эдзіка, ён паклікаў яго пальцам. Эдзік слухмяна, без асаблівага хвалявання —

толькі глыбока ў вачах з'явілася сумота — пабрыў да акна.

— Здароў, Верабейчык! — амаль весела прывітаўся міліцыянер.

— Драсця! — ветліва адказаў Эдзік.

— Пайшлі.— Міліцыянер узяў Эдзіка за руку.

— Пайшлі,— пакорліва пагадзіўся той.

— Глядзіце, зноў Вераб'я павязалі,— з адценнем павагі сказаў ззаду нехта са старшакласнікаў.

Дырэктар, сярэдняга веку кабета з падмалоджаным касметыкай тварам, паднялася з-за стала.

— Зноў ты..— стомлена сказала яна.— Што з цябе к дзесятаму класу вырасце?

— З мяне не што вырасце, а хто. Я адушаўлёны,— паправіў Эдзік. Маленькі, кудлаты, вастраносы, ён цяпер і сапраўды выдаваў верабейкам, што, ратуючыся ад холаду, нагатапырвае свае пёркі.

— І гэта чацвёрты клас,— гучна ўздыхнуўшы, сказала дырэктар і кіўнула міліцыянеру: — Сядайце.

— А ты пастой, пастой,— запыніла яна Эдзіка, які таксама мерыўся сесці.— Ты

бачыў, што ў цябе на галаве робіцца?

— Валасы растуць,— хмура азваўся Эдаік.

— І гэта чацвёрты клас,— пахітала галавой дырэктар.— Чац-вёр-ты.

Міліцыянер тым часам дастаў з папкі пакамечаны вучнёўскі сшытак і дапытліва, з вясёлымі жарынкамі ў вачах паглядзеў на Эдзіка:

— Не ведаеш, чый гэта сшытак?

— Не ве-е-даю...— здзівіўся Эдзік.— А што?

— На, зірні.

На вокладцы меўся пачацца паветраны бой. Пяць сініх, намаляваных шарыкавай аўтаручкай самалётаў ішлі на двух чырвоных. Трэці чырвоны, разварнуўшыся да сваіх хвастом, уцякаў. Пад гэтым самалётам стаяла: «Віцька». Ніжэй было напісана: «Сшытак па матэматыцы вучня 3 «Б» класа 3-й школы Верабейчыка Эдуарда».

— Твой? — спытаў міліцыянер.

— Мо-ой...— разгублена працягнуў Эдзік.— Стары... А адкуль ён у вас узяўся?

— Не здагадваешся?

— Не-а,— з відавочнай шчырасцю адказаў Эдзік.

— Дык у чым, уласна, справа? — не выгрымала дырэктар.— Зноў бульбіну на акно падвесіў?

Міліцыянер узяў з папкі паперу і стаў уголас чытаць:

— У чыгуначнае аддзяленне міліцыі...

Эдзік страпянуўся.

—...дастаўлены чамадан, чорны, сярэдняй зношанасці. Выявіць уладальніка чамадана на вакзале не ўдалося. Пасля ўскрыцця ў чамадане знойдзена: часопіс «Человек и закон», адзін, цэгла сілікатная, адна, бляшанкі кансервавыя пустыя, пяць, мыш нежывая, адна..

— Мыш...— паўтарыла дырэктар, хітаючы галавой.— Божа-божа.

—...ранец школьны, вялікай зношанасці, адзін. У ранцы выяўлены сшытак на імя вучня трэцяй школы Верабейчыка Эдуарда.

Эдзік унурыўся ў зялёную дарожку, але на яго тварыку не было нават ценю сорама і раскаяння.

— Ты падкінуў чамадан? — добра

пастаўленым голасам парушыла цішыню дырэктар.

— Я не падкінуў, а паставіў.— У Эдзікавых вачах была зацягасць.

— Зразумела,— задаволена сказаў міліцыянер.— А навошта, ты нам можаш растлумачыць?

На Эдзікавым твары мільгануў водбліск надзеі.

— Да нас дзядзя Коля ў госці прыехаў. Ну, мамін брат,— паспешліва пачаў апавядаць Эдзік, зіркаючы то на дырэктара, то на міліцыянера,— Прыехаў, а ў яго на вакзале сетку свіснулі. Ён тады і гаворыць: «Ну і жыцця пайшла, толькі пакінь што, адразу ногі прыставяць». А я гавару: «А вось і няпраўда». Мне вунь планёр у лагеры за футбол далі — я на варотах стаяў,— законны такі планёр, у скрынцы, лягае, як сапраўдны. А я яго ўзяў і на вакзале забыўся, калі марожанае купляў. Ну, калі дамоў ехаў. Прыехаў і думаю: чаго гэта не хапае? А тады ўспомніў, што планёра. Як ірвануў на вакзал, і ніхто яго не свіснуў...

Міліцыянер перабіраў у папцы паперы.

Дырэктар пастуквала па паліраваным сталё пальцамі з малінавым манікюрам.

...Я яму гавару: «А давайце на сто марожаных закладзёмся і эксперымент зробім». А ён не стаў, гаворыць, што я жыцця не знаю. Ну, а я ўсё роўна... Ну, як быццам заклаліся.

Эдзік трошкі перадыхнуў. Міліцыянер, адарваўшыся ад папер, запытальна ўзняў вочы.

— Цэлыя паўдня ніхто не ўкраў. І ў міліцыю аднеслі! — пераможна закончыў Эдзік і з надзеяй у шчырых вачанях паглядзеў на міліцыянера.

— Так...— прамовіла дырэктар, часцей барабанячы пальцамі.

— А што дзядзя Коля сказаў? — пасля паўзы з сумневам спытаў міліцыянер.

— Што сказаў... Не паверыў...— Голас Эдзіка адразу звяў і прагучаў так непрыхавана сумна, што, здалося, нават менш сталі тырчаць яго попелыныя куды.

— А вы ж знаеце, што ўсё праўда. У міліцыю аднеслі.— Эдзік крыху паарлеў.

— У міліцыю аднеслі...— неакрэслена сказаў міліцыянер.

— У міліцыю! — дырэктар нібы падкрэсліла гэтае слова чырвоным алоўкам.

— А калі б чамадан хто-небудзь забраў? — пашчыкваючы вусікі, пацікавіўся міліцыянер.

Эдзік ні на каліва не сумеўся.

— Ну глядзіце. Вось ён украў. Так? Прыносіць дамоў, раз-раз — адчыняе, а там розная дрэнъ. Так? Ён думае: «Ага, гэта нехта знарок паставіў, а сам сачыў». І ён ад страху тады як затрасецца... — Эдзік старанна, ажно да ляскання зубамі, паказаў, як той затрасецца, і пераканана скончыў: — А так яму і трэба.

— Я-а-сна,— сказаў міліцыянер.— А «Человек и закон» навошта палажыў?

— Каб яму міліцыя прыснілася! — выпаліў Эдзік.

— Во дае! — вырвалася ў міліцыянера ледзь не з захапленнем.

Дырэктар кіннула на яго няўхвальны позірк.

— Ну, дзякуй, памочнічак.— Міліцыянер таймаваў смех, іскрынкі якога так і раіліся ў яго вачах.

— Усё, Верабейчык? — роўна

спыталася дырэктар.

— Усё,— азваўся Эдзік, зноў нагатырваючыся, як верабей на марозе.

— Чужы хто дык і паверыць можа,— гэтаксама роўна працягвала дырэктар. І раптам яна стукнула па сталае алоўкам і ўзвысіла голас: — Столькі гурткоў, секцый! Усё, бачыце, не пад густ! Цікавей на акно бульбіну з вяровачкай падвесіць! Паўночы спаць не даваць чалавеку!..

— А чаго ён цёцю Люду прагнаў? — адгіркнуўся Эдзік.— Яна харошая была.

—...Цікавей цэмы ў чамадан налажыць і з людзей здэкавацца! Гэта ж да-ду-мацца трэба... І пад усё базу падвядзе, пад усё!

Эдзік зацяга маўчаў.

— Ты знаеш, дзе я ўтвася гады была?

— Знаю,— буркнуў Эдзік,— вы ўжо гаварылі, у дзетдоме.

— У дзетдоме. Вайна ішла. Нам хлеб сніўся. Можаш ты гэта зразумець? — Дырэктар дастала і паднесла да вачэй насоўку.— Вось як жылі. І ўсе людзьмі сталі. А ў вас усё ёсць, усё, чаго душа жадае. Певень смажаны толькі ў адно месца не

кляваў. А што ты робіш? Што-о ты робіш?

Дырэктар яшчэ доўга гаварыла.
Спярга седзячы, потым падняўшыся і
часта-часта барабанячы алоўкам.

Міліцыянер заглыбіўся ў нейкую
паперу.

Эдзік пазіраў у акно. Маленькая
самотная слязінка збегла па яго шчацэ і,
бліснуўшы на сонцы, капнула на зялёную
дарожку.

Хаподны вецер

У прырэдняй ажывае тэлефон.

Тэлефон маці паставілі даўно, але яна
ніяк не агойтаецца: кожны раз уздрыгвае
на траскотны званок, марудзіць, як і цяпер,
браць трубку, а ўзяўшы — губляецца, бо не
бачыць таго, з кім размаўляе. Маці
пабойваецца гэтага прыгожага белага
апарата; ён неяк сам па сабе звоніць тады,
калі яму захочацца, і маці часам здаецца,
што ў кватэры з'явіўся нехта чужы, які
ведае, што яна чыніць і гамоніць у сваіх
чатырох сценах, і можа ўмяшацца ў любую
яе справу. Маці спрабавала адмовіцца ад
яго яшчэ тады, як Барыс, сынаў сябра,
прынёс навігу, што да Новага года ёй у
падарунак вырашылі правесці тэлефон. І
потым, калі прыйшлі два хлопцы-манцёры,
маці таксама прасіла: «Бярыце вы,
дзетухны, яго сабе», але тыя адно смяяліся:
«Вам, мамаша, па штаце паложана».

Тэлефон зноў сыпле сухім трэскам, і
маці нарэшце асцярожна здымае трубку.

Мужчынскі голас прадстаўляецца карэспандэнтам. Будзе пісаць пра іх малады горад і абавязкова пра яе Васіля. Ці дазволіць яна завітаць?

Маці нават трошкі радуецца госцю. Перабраўшыся гады тры таму з вёскі, яна па-ранейшаму не можа сядзець склаўшы рукі і мядзіць суседскага хлопчыка. Але цяпер суседзі з малым у адпачынку, і яна часту чужы душы непрыкаянасць і сваю непатрэбнасць.

Маці пачынае пакрысе рыхтавацца. Яна абводзіць позіркамі па-сялянску проста абстаўлены пакой. У ім, як зазвычай, прыбрана, але вонкавы парадак і чысціня не могуць схаваць адбітку нейкай няўтульнасці, якая заўсёды бывае ў хаце, чые гаспадары не маюць аб кім клапаціцца. Маці перасцілае стол, ставіць на свежы абрус талерку з жоўтымі антонаўкамі. Прычэсвае грабянцом сівыя рэдкія валасы, павязвае цёмную ў белыя разводы хустку і сядзе на старую канапу пад фотапартрэтам круглатварага хлопца з адкрытым паглядом і харашаю ўсмішкай.

На кухні размерана капае з

няспраўнага крана: кап-кап-кап...

Маці не хвалюецца. За час, як не стала Васіля, яна перабачыла шмат карэспандэнтаў. Маці ніколі, нават калі ёй кволіцца, не адмаўляецца ад размоў, ад запрашэнняў да дзяцей у школу ці яшчэ куды. Ёй увогуле цяжка адмовіць чалавеку. Госці часта просяць сынавы фотакарткі, абяцаюць перазняць і вярнуць, а пасля, відаць, забываюцца, і зараз з усіх здымкаў Васіля ў яе застаўся адзін гэты партрэт...

Маці добра ведае, што будзе пытацца карэспандэнт, ведае, што будзе апавядаць сама. Спыраша яна нетаропка і скупа раскажа пра вайну — як карнікі пусцілі дымам іхнюю вёску і яна з малымі ратавалася ў лесе, як затым, у канцлагеры, тыфус забраў старэйшую, Ніначку. Раскажа, як бедала з Васільком, не прычакаўшы з вайны свайго Рыгора, як агорала бабскімі рукамі сякую-такую хаціну... Уніз ад ражкоў вуснаў залягуць два горкія раўчукі, але ціхі голас маці не сарвецца, не задрыжыць ад успамінаў — у соты раз і аб самым страшным горы чалавек гаворыць спакойна. А можа, гэта і

не ўспаміны, мо толькі іхні цень ці малыя аскалёпкі, а самі ўспаміны схаваныя да нейкай хвіліны, бо душа ведае, што нельга даваць ім волю, што яны, як тыя асколкі, могуць упіцца ў сэрца і тады не будзе паратунку. Кап-кап-кап...

Раней, адразу пасля гібелі Васіля, было не так.

Калі яе распытвалі, маці старалася ўсё прыгадаць, баялася прапусціць нешта важнае, развярэджвала сэрца і плакала. Потым, з цяжкасцю разбіраючы дробныя літары, яна чытала прынесеную суседзямі газету і горка здзіўлялася: нібыта і пра Васіля, і не пра яго. У газеце не было таго, што маці з болей даставала са сваёй памяці, затое пісалася шмат іншага, зусім ёй невядомага. Маці вось і імя такога нянаскага не чула — Расул, а выходзіла, што з гэтым Расулам тут, на будоўлі, яе Васіля было не разліць вадой: і рабілі разам, і ў футбольнай камандзе гулялі, і нейкіх хуліганаў разам злавілі. Газета як быццам пасміхалася з маці, быццам хвалілася: а я ведаю твайго сына лепей...

Аднаго разу маці паклікалі ў школу, і

дырэктар, запрасіўшы яе ў кабінет, доўга тлумачыў, што маці павінна будзе расказваць піянерам, а потым паціка-віўся, як Васіль вучыўся. «Не дужа стараўся,— шчы-ра адказала маці.— Бывала, і калы хапаў. Я ўжо тады як адважу-адважу лаячынай — назаўтра і справіць». Дырэктар збянтэжыўся і, пачырванеўшы, папрасіў яе сказаць, што Васіль займаўся на чацвёркі і пяцёркі. «Так патрэбна ў педагогічных мэтах», — растлумачыў ён. Маці паслухалася: гэты абыходлівы паважны чалавек у акулерах і дыхтоўным гарнітуры лепш за яе ведаў, як трэба. Гаварыць пасля гэтага пра калы яна ўясо нікому не адважвалася.

Сама маці ні аб чым такім не думала, але незаўважна ў яе душы з'явіліся два Васілі. Адзін — герой, аб якім пішуць у газетах і перадаюць па радыё; гэта ён добра вучыўся, будаваў на голым месцы горад, сябраваў з Расулам... Ён, гэты Васіль, падобны да сапраўднага, але якісьці няблізкі, нібыта і не сын яе, а, можа, пляменнік, калі не далейніая радня. Таму гаманіць пра яго маці не гэтак балюча; ёй

нават хвілінаю здаецца, што той, герой, і загінуў, ратуючы людзей, калі рака сарвала ў паводку пантонны мост, а яе Васіль — жывы, толькі зноў падаўся некуды на новую будоўлю, ды так далёка, што адтуль не даходзяць лісты.

А назусім разышліся два Васілі пасля таго кіно.

Аднойчы да маці заявіўся жвавы гаваркі мужчына ў замшавым пінжаку. Ён паведаміў, што пра Васіля будуць рабіць кіно, паразмаўляў паўтадзіны, нешта запісваючы ў нагатнік, і на адвітанне папярэдзіў, што фільм мастацкі, а значыць, у ім усё будзе трохі не так, як у жыцці.

Неўзабаве ў горадзе распачаліся здымкі. Некалькі дзён здымалі непадалёку дома, дзе жыла маці. Яна занавешвала вокны і не выходзіла за парог: баялася стрэць Васіля.

Першы раз кіно паказвалі тут, у маладым горадзе. Запрашэнне прынёс маці той самы мужчына ў замшавым пінжаку. Яна, кволячыся сэрцам, прасіла, каб як-небудзь абышліся без яе, і госць доўга сядзеў у маці, маўклівы і нейкі разгублены,

а перад адыходам за штосьці прабачаўся...

Кіно ішло ў горадзе цэлы тыдзень. Маці ўведала, што там і сапраўды шмат перакруцілі па-свойму, а палову наогул узялі з галавы, але схадзіць яна ўсё адно збаялася. Маці чамусьці думала, што артыст, які іграе Васіля, — кропля ў кроплю сын, і не спадзявалася на хворае сэрца. Па часе маці стала шкадаваць. Яна вінаваціла сябе ў тым, што не пабачыла хай сабе і такога, непраўдзівага Васіля, і ўспешылася, калі фільм сабраліся паказаць па тэлевізары.

У маці добры, з вялікім экранам тэлевізар — падаравала Васілёва будупраўленне, але яна не сабрала смеласці глядзець кіно адна душой і папрасілася да суседзяў. Спачатку ёй было страшна, аднак, калі ўба-чыла на экране Васіля, страх развееўся. То быў не яе Васіль. Гэты меў жонку — мажную белатварую маладзіцу і дваіх дзяцей — хлопчыка і дзяўчынку. Дый звалі яго не Васілём, а Яўгенам. А галоўнае, артыст быў ні на драбок не падобны да сына: высокі, з прыгожымі далікатнымі рукамі і бародкай — такія, здавалася маці, і

бываюць толькі ў кіно.

Вось так і раздзяліліся тыя два Васілі назаўжды, нават абліччам розныя сталі.

А свайго Васілька маці беражэ. Не ўбярогшы жывога, беражэ ў памяці, не задумваючыся, проста і аддана сплочвае вечны нязбытны доўг мацярок, якія перажылі сыноў.

Нікому на свеце не раскажа маці, як сямігадовы Васілёк хадзіў з ёю на далёкі поплаў грэбці сена і ўвечары, па дарозе дамоў, зняможана прасіўся: «Мамка, паднясі». Той худзенькі памагаты, птушанё, прытуленае да сэрца натруджанымі матчынымі рукамі, нале-жыць адной ёй.

Ніхто не ведае і пра халву. У галодны паваекны год яна прынесла неяк малому з горада, з кірмашу, дзе прадала дзесятак як, маленькі пакуначак халвы — першы ягоны ласунак... Васіль і дарослы, гасцючы ў роднай хаце, калі маці выпраўлялася да крамы, сарамяжліва казаў, каб узяла халвы. Маці і цяпер да сынавага дня нараджэння заўсёды купляе халвы, але, як прыходзяць Васілёвы сябры, саромеецца ставіць яе на стол. Раней

збіралася брыгада, а сёлета быў толькі Барыс, ды маці не крыўдуе, ведае, што ўсё забываецца, аднаму матчынаму сэрцу балець да астатняга ўдару.

Хавае маці ад чужых вачэй і той дзень, калі Васіль, прыехаўшы на выхадны, не віхурыўся, як звычайна, на гаспадарцы, а сядзеў за сталом і плакаў, паклаўшы голаў на касцістыя кулакi. Тады выходзіла замуж Волька, бялая паскакуха з iхняе вёскі; калісьці хадзілі з Васілём, быццам злыганыя: разам латашылі чужыя сады, разам, па вушы перапэцкаўшыся глеем, гацілі рэчку, разам паехалі будаваць горад, наведваліся на нячастыя пагасціны, і аднае начы бачылі з цёмнага акна бяссонныя матчыны вочы, як Васіль і Волька цалаваліся каля форткі...

Маці адчувае, як занямелі, наліліся цяжарам ногі. Яна трудна ўстае, робіць колькі крокаў па пакоі, падыходзіць да акна. У вочы кідаецца зялёная дзіцячая каляска, і ўздрыгвае сэрца. Вось так кожны раз: угледзіць — і зноў падасца, што ў гэтай калясцы яе ўнучанё.

І трэба ж лёсу такое зрабіць: Волька

жыве з ёю ў адным доме, цераз пад'езд. Часта сустракаюцца, але ніколі Волька не прыстоіць, не паздароўкаецца — шмыгане міма і выгляду не падаўшы, што знаёмыя. Відаць, лічыць, што яна, маці, яе асуджае, што выйшла не за сына. «Во дурніца!» — думае маці. Яно ж на добрае павяло: і чалавек яе жывы, і дзеці — гэты, у калясцы, ужо другі — не сіроты. Каб Волька папрасіла, яна і даглядаць малое згадзілася б.

А сваіх унукаў пеставаць бог не даў. Не пайшла пасля вайны ні за кога, хоць добрыя людзі і радзілі. Не магла Рыгора забыць, вусы яго колкія, рукі каляныя, а такія пяшчотныя, што і цяпер памятае, як сэрца заходзілася, калі абдымаў. Аднаго Васіля ёй вайна пакінула. З ім думала век дажываць, яго дзяцей нянькаваць. Ды каб жа слухалася ясьшчэ матчынай душы...

Кап-кап-кап...

Маці шкадуе, што паехала ў горад, сарвалася з роднага котлішча. Папусцілася тады Васілёваму начальніку: той усё даводзіў, што адну яе не кінуць, а клапаціцца аб ёй лягчэй у горадзе, ды і

старасць там, маўляў, спакайнейшая, на ўсім гатовым. Дарэмна далася на ўтаворы. Памрэ вось, і цічога па ёй не застанеца: ні хаты, ні дрэўца...

А ў яе Васіля свой дубок быў. Вунь там, з акна відаць, падымаўся ўскрай пляца гаёк з маладзенькіх дубкоў і бярэзінак — Васіль садзіў з тымі, што самыя першыя сюды прыехалі. І ладныя ўжо дрэўцы былі, на неба паглядаць пачыналі. Пазалетась не стала гайка: спляжылі і пабудавалі на тым месцы Палац культуры...

Кап-кап-кап... — чуецца з кухні.

У хату, ляпаючы па падвоканні адарванай бляхай, просіцца, нібыта нясе нейкую навіну ці суцеху, халодны восеньскі вецер. А можа, вецер думае, што ён і не халодны зусім, а цёплы?..

Нарэшце ў дзверы звоняць, і маці, ваяска ступаючы хворымі нагамі, ідзе адчыняць.

Трое над Атлантай

Замест усяго вольнага свету ім пакінулі лапкі здрагаванай зямлі і цененькі струмок вады з пакарабачанай трубкі ў закутку вальеры.

Пакорлівыя брудныя птушкі бязмётна туляліся ўсцяж іржавай сеткі, а з кубла, звітага проста на зямлі, пядзела бусляня, народжанае і асуджанае жыць у няволі.

Жыць і не ведаць, як гарыць на паўнеба вясёлка пасля навальнічнае злівы, як стамлёнае сонца апускаецца на залатыя вершаліны дубоў і як крумкаюць на туманістых вечаровых балацэвінах жабы. І людзі, гэтыя дзіўныя істоты таксама на дзвюх нагах, не ўсцягнуць дзеля яго на ліпіну ці таполю кола. І, вырашы, бусляня не загаловіць з супляменнікамі на мове вольных птушак, не стане на крыло і перад выраем не падыецца ў паднябессе гэтак высока, што расстане ў бяздоннай сінечы. Толькі аднойчы яно ў незразумелай тузе залякоча, забеге па вальеры, распачна

залопае падрэзанымі крыламі, але так і не здолее ўзяцець. Потым яно супакоіцца і будзе жыць далей, і яму будзе здавацца, што так і трэба, што гэта і ёсць жыццё...

Жыццё...

Лімонавы сок, вінаградзіна, блакітны кубік лёду. Кактэйль называўся «Самы храбры». У назве Кастусю чулася штосьці здэклівае, і, магчыма, якраз таму ён заўсёды браў менавіта гэтае пітво.

Ён пасунуў запацелы келіх бліжэй і ўзяў у губы саломінку.

Восем. Яшчэ тры гадзіны да закрыцця. Тады ён ускараскаецца да сябе на гару, і пачнецца пакутлівая і марная барацьба з бяссоннем. Глухая задушная вусціш яго вузкага, як келля, пакойчыка будзе быццам нейкая жывая істота пільнаваць яго і потым, калі яму ўсё ж удасца заснуць, зноў паводле нечага загаду пашле яму той самы сон...

У першыя дні Кастусю здавалася, што надзея, з якою ён збег у гэты паўднёвы горад, пачынае спраўджвацца.

Ён запісаўся да заезджае знакамітасці на ранішнія сеансы гіпнозу і самаўнушэння. Ён ляжаў на ўтульнай канапе, і знакамітасць мяккім уніклівым голасам пераконвала яго, што ён абсалютна спакойны і яго нічога не хвалюе. Потым ён спускаўся да мора і доўга, да прыемнай стомы ва ўсім целе плаваў у празрыста-зялёнай, з бялёсымі сподкамі медузаў вадзе. А над ім, у небе колеру вышвілай валошкі, купаўся лёгкі зхаткі самалёт, які імкліва набіраў вышыню і раптам кідаўся долу, вырабляючы неверагодныя віражы і нагадваючы серабрыстага чалавека-птушку з раскрыленымі рукамі...

Кастусь напісаў да Ірэны і да сябра і адвяхоркамі стаў завітваць на пошту. Ён разумеў, што чакаць адказ яшчэ рана, але яму было прыемна стаяць у невялікай чарзе і назіраць, як дзяўчына перабірае канверты. Людзі атрымлівалі лісты, і гэта ўсцешвала Кастуся і давала веру, што аднойчы дзяўчына працягне ліст і яму.

Кастусь часта выпраўляўся ў стары горад. Ён блукаў па змрачнаватых залах археалагічнага музея. Ён навучыўся

беспамылкова арыентавацца ў блытанай павуціне ціхіх вуліц са стогадовымі акацыямі. Яму падабалася прыходзіць у порт і сустракаць караблі.

Але надыходзіў яшчэ адзін бясконцы спякотны дзень, а лістоў не было.

Дзяўчына на пошце ўжо не пыталася ў Кастуся пашпарта і не пераглядала канвертаў, а проста з усмешкаю шкадавання хітала галоўкай. Ён разоў колькі замаўляў тэлефонныя размовы, але траскучы голас гучнагаварыцеля з нейкай, як чулася Кастусю, прытаймаванай радасцю нязменна абвяшчаў: «Хто чакае Беларусь? Хто чакае Беларусь? Нумар не адказвае... Нумар не адказвае...»

Кастусь са страхам адчуваў, як прачынаецца і выпаўзае са сваіх сховаў колішняя хвароба.

Напачатку ён спрабаваў змагацца. Ён заводзіў на пляжы гамонку з суседзямі, паранейшаму займаўся аўтатрэнінгам, штучна падаграваючы ў сабе цікавасць, вывучаў горад, але знаёмая ўжо абьякавасць разрасталася ў ім, пускаючы паўсюль свае чэпкія атругныя атожылки.

Чарада гарачых парных дзеён па-чала здавацца яму нейкай зачараванаю анфіладай, і ён не разумеў, куды і навошта ён ідзе па аднолькавых, як бясконцыя люстраныя адбіткі, пустых пакояў.

Аднойчы ён забрыў у звярынец і, безудзельна пераходзячы ад клеткі да клеткі, знячэўку ўбачыў пакорлівых брудных птушак. Ён прастаяў там да закрыцця звярынца. Стаяў і не чуў, як побач натоўп пацяшаецца з адстаўнога цыркавога асла, які па камандзе хапаў зубамі канец уласнага хваста і ўтрапёна круціўся на месцы, а затым збіраў з долу падачкі.

Там, каля ржавай сеткі з бела-чырвонаю шыльдай «Аисты», у душы Кастуся штосьці канчаткова абарвалася.

Таго дня ён не пайшоў на пошту.

Ён ужо не гуляў вечарамі па горадзе.

І купаўся ён цяпер не на курортным пляжы, а адыходзіў усцяж мора туды, дзе было пустэльна, адно зрэдку пракідалася ў прыбярэжным зарасніку палатка «дзікуноў». Тут не было буйкоў і рагачыных лодак, і Кастусь заплываў далска ў мора, дзень пры

дні ўсё далей і далей. Некалькі разоў Кастусю здавалася, што яму не хопіць змогі вярнуцца, але ён зусім не палохаўся гэтых думкі.

А ў выцвілым лазурку па-ранейшаму лунаў легкакрылы чалавек-птушка, гэтаксама ўздываўся да распаленага сонца і, робячы «мёртвую пятлю», падаў з вышыні. Аднак цяпер Кастусь сачыў за ім з хваравітай увагай і чамусьці зайздросціў пілоту. Зайздросціў менавіта тады, калі серабрысты чалавек зрываўся долу.

Чарнавусы бармен з разуменнем усміхнуўся і завучана-зграбным рухам схопіў міксер. Чакаючы, Кастусь падняў вочы на люстраную сценку з размаітымі пляшкамі і на хвіліну сустрэўся паглядам з чалавекам у светлым пінжаку. Чалавек быў высокі і ладны, з грубаватымі, але правільнымі рысамі твару, які можна было б назваць прыгожым, каб не цяжкія мяшкі пад вачыма і не самі вочы — два цёмныя, калісьці блакітныя каменьчыкі. Кастусь не адразу пазнаў сябе ў гэтым чалавеку.

Яшчэ два «Самых храбрых».

За суседнім столікам глюганосы мужчына з сівізною ў раскошнай шавялюры, схіліўшыся да сваёй маладзенькае спадарожніцы, гаварыў, што ў яго сёння дзень нараджэння. Яна ў паветранай, амаль празрыстай сукенцы смяялася, піла кактэйль і як быццам сапраўды верыла, што ў глюганосага дзень нараджэння, як учора, здавалася, верыла гэтаму іншая., але нечым падобная да сённяшняй дзяўчына ў гэткай самай эфірнай сукеначцы.

Кастусь абьякава падумаў, што нраз два тыдні дзень нараджэння і ў яго. Не прыдуманы, а праўдзівы. Зрэшты, усё гэта лухта. Ніякіх дзён нараджэння не існуе, гэта відавочна для любой разумнай істоты. Ёсць толькі той адзіны дзень, калі чалавек папраўдзе з'яўляецца на свет, каб пачаць ясыць, да нечага імкнуцца і ў рэшце рэшт зразумець марнасць усіх сваіх парыванняў. І ёсць яшчэ — таксама адзіны — дзень смерці.

Праз два тыдні яму будзе трыццаць.

У гэтыя вынайздзеныя нейкім сентыментальным блазнам так званыя дні

нараджэння зазвычайна аглядацца назад, штосьці падрахоўваць, марыць аб будучым. Раней не быў выключэннем і ён, Кастусь. У гэты дзень ён любіў, з'ехаўшы з горада, пабыць на адзіноце дзе-небудзь у лесе ці на беразе ракі і вяртаўся з першымі зоркамі.

Раней...

Яшчэ некалькі глыткоў, а потым зноў звыклая самота, але ўжо сам-насам з сабою. Толькі на досвітку ён зняможана праваліцца ў сон, каб убачыць, як се-рабрысты чалавек, адчайна ўзмахваючы крыламі, не можа выйсці з піке, і падаць разам з ім, і чуць шалёны посвіст ветру, і бачыць, як насустрач нясецца зямля, аднак не гэтая, не горад на беразе мора, а іншая — з сінімі азярынамі і пярэстаю чарадой кароў на разложыстым поплаве...

Усё пачалося ўвесну, калі наперадзе мроілася зусім інакшае.

Тады выйшла яго першая кніга.

Званкі сяброў, ад якіх ён апошнім часам аддаліўся, віншаванні знаёмцаў, пара паштовак ад сталічных «зуброў». І найдаражэйшы, дарма што поўны

недарэчных памылак, ліст ад хлапчукоў з далёкай палескай вёскі: прачытаўшы яго аповесць, тыя наважылі зрабіць у школе гістарычны музей і нават паспелі адкапаць на дзедавым гарышчы нейкую нібыта французскую шаблю.

Жыццё дакляравала Кастусю нешта новае — светлае і шчаслівае.

Ён, дзівуючыся на сваю дзёрзкасць, рабіў накіды гістарычнага рамана, і яго пакой запаўнялі людзі ў багатых княжых уборах, у цёмных сутанах і ў простых сялянскіх світках. У гэтым стракатым нагоўпе вылучаўся рослы саламянавалосы чалавек у адмысловай шапцы вучонага, яшчэ зусім юнак, з плячэй якога вольна спадала долу доўгая мантыя, а ў ясных валовшавых вачах жыла апантанасць і не па гадах глыбокая мудрасць.

Каб мець болці часу пісаць, Кастусь звольніўся з інстытута і ўладкаваўся начным вартаўніком.

Праз тры дні яго пакінула Ірэна.

Кастусь кахаў жонку. Кахаў, ведаючы, што тая бясконца далёкая ад яго ў сваіх поглядах. Сярод знаёмых дзяўчат і жанок

былі такія, што разумелі яго, маглі памагчы ў працы разумнаю парадай і, ён ведаў, спадзяваліся не толькі на сяброўскія пачуцці. Але ён кахаў Ірэну. Гэтая валавокая ясанчына са спакойнаю ўсмяшкай і няжкаю каронаю каштанавых валасоў, якія ён любіў пасмачку за пасмачкай цалаваць у хвіліны салодкага забыцця, была для яго крылом цішыні, яго прыстанкам, які гэтак трэба кожнаму чалавеку. Нарадзіўшы сына, яна зрабілася для яго яшчэ даражэйшаю. Седзячы за пісьмовым сталом, ён не раз лавіў сябе на тым, што яго новая гераіня чамусьці зноў зельмі падобная да Ірэны.

Відаць, і яна па-свойму кахала Кастуся. Але яна хацела быць звычайнай жонкаю звычайнага чалавека, які б жыў клопатамі аб сям'і, а не лунаў у захмар'і. Яна стамілася чакаць яго з архіваў і несканчоных паезлак немаведама куды, стамілася ад яго дзівацтваў, ад таго, што нават на ўласны дзень нараджэння ён не маяса застацца дома. Яна пераканалася ў тым, што ён ніколі не зразумее, што часіны падзвіжніцтва незваротна мінуліся і трэба

жыць, як усе, на-ват калі ты пішаш кнігі.

Яна казала гэта, збіраючы рэчы, а Кастусь моўчкі стаяў у дзвярах і разгублена-вінавата пазіраў на чамадан і на трывясны тварык Змітрака, які кінуў свайго гумовага кракадзіла і неўразумелымі вачаняткамі ві-жаваў за дарослымі. Затым грукнулі дзверы, і Кастусь зразумеў, што жонка, якую ён любіў, і сын, якога яшчэ не паспеў палюбіць па-сапраўднаму, не проста пайшлі некуды ў дажджысты ветраны вечар, а пайшлі назусім...

У тыя дні ён, з надзеяю знайсці палёжку, нейкае апірышча, часту заходзіў у кнігарню. Радок яго кніжак здалёк чырванелі карэнныкамі пераплётаў. Сёй-той з пакупцоў браў кнігу, з паўхвіліны круціў у руках і станавіў назад. Вокладка, на якой ляцеў коннік з узнятым над галавою мячом, вабіла дзяцей, і яны раз-пораз торгалі дарослых за рукаво: «Купі!», але тыя адмахваліся: «Ты тут нічога не зразумееш». Кастусь прыходзіў у кнігарню зноў і зноў і, адчуваючы, як у ім нешта руйнуецца, бачыў тое самае: людзі разглядвалі яго кнігу і вярталі на месца.

Ведалі б яны, што побач чалавек, які вось гэтым дзвюм сотням старонак аддаў тры гады жыцця. Ну а калі б і ведалі, што тады? Хутчэй за ўсё, паглядзелі б на яго са шка-добаю...

А потым у газеце з'явілася рэцэнзія. Таго вечара да Кастуся завітаў знаёмы малады прэзаік.

«Чытаў, чытаў...— гаварыў госць, дапытліва зазіраючы Кастусю ў вочы.— Не перажывай, стары. Перамеліцца — мука будзе».

Праз якую гадзіну Кастусю ўжо здавалася, што перад ім аднадумца. «Няўжо мы настолькі забыліся сваю гісторыю? Настолькі, што кожнае слова супраць яе ўяўнай сярмяжнасці ўспрымаецца ледзь не з падазронасцю? — пытаўся Кастусь.— І самае дзіўнае, што ў гэтай сярмяжыне шмат каму вельмі ўтульна».

Госць распыкаў піпку, якую пачаў курыць, выдаўшы зборнік, ахутаўся сінім воблакам дыму і з воблака загаварыў: «А ты вось задумваўся, стары, чаго твой чытач шукае ў кнізе? Свядома ці падсвядома, але, згадзіся, шукае ён там ідэала. А якога

ідэала? Трэба твайму чытачу змагацца за свабоду і роўнасць, га? У яго гэта, дзякаваць богу, даўно ёсць. Яго іншае хвалюе. Ну, прыкладам, праблема дзелавай кар'еры. А ты падсоўваеш яму сваіх, прабач, пракаветных мумій. Пачытаць ён, моя^а, і пачытае, што ні кажы, цікава, як там продкі пілі і ласінымі губамі ў воцаце прыкусвалі. Але цікава, і не болын таго. Няма адказу на пытанні сучаснасці. Так што рэцэнзент, як ні круці, мае рацыю. Трэба табе з сярэдневяковых рызмапоў вылазіць».

Заходзілі да Кастуся і іншыя. «Кінь, братка,— казаў адзін з сяброў.— Ёсць рэчы, супраць якіх не папрэш. Цябе друкуюць. Што табе яшчэ патрэбна? Пішы».

Ён спрабаваў садзіцца за стол, але заміж размовы з яснавокім у лекарскай шапцы зноў падпаўзала халоднае бялітаснае пытанне: дзеля чаго ты пішаш? Каму трэба твая гісторыя, твае вялікія князі і сечы, тваё глытанне пылу архіўных фаліянтаў, якія стагоддзямі ляжалі мёртвым грузам і пасля цябе зноў будуць цікавіць адных пацукоў? Каму? Жменьцы гэткіх, як

ты, як твае хлапчукі з іхнім музеем?

Цяпер, у бары, Кастусь прыгадваў тое зусім спакойна, быццам хтосьці іншы, а не ён, ратуючыся ад сябе самога, з усімі нявырашанымі пытаннямі паехаў тады да чалавека, якога лічыў духоўным настаўнікам, кнігі якога з маленства былі для яго святой гаючаю крыніцай. Кастусь, вядома, не спадзяваўся, што яму раскрыюць невядомую таямніцу, але ў сэрцы ўсё ж не гасла зорачка надзеі калі не на збавенне, дык, прынамсі, на разуменне і суцеху.

Ва ўтульнай, густоўна абстаўленай кватэры ён заспеў адно сына маэстра, хлопца гадоў пятнаццаці. «Бацян у выдавецтве,— паведаміў той.— Пагнаў новую павястуху прабіваць». У словах хлопца Кастусю пачулася паблаглівае шкадаванне.

А што, госць таксама папісвае? Ну і як яму опусы бацяна? Хай госць выбачае, але сам бацян на мянушку не крыўдуе, нават хваліць за тое, што ён, сын, хоць слова гэткае ведае. Дык як госцю бацяновы пісанні? Даспадобы? А вось яму, сыну,— не.

Учарашні дзень. Гульня для пяцікласнікаў. І ўвогуле яны з бацяном гавораць на розных мовах.

Кастусь не стаў чакаць.

Ён не мог напісаць ні радка.

Аднойчы ён пазваніў Ірэне (яна жыла ў маці), але трубку ўзяла цешча і ветліва-ледзяным голасам растлумачыла, што Ірэны і Дзімы няма і не будзе.

Кастусь заглыбіўся ў сябе, аднак гэта было не тое заглыбленне, калі чалавек шукае ў душы сілы для новага жывання.

Ён звольніўся з працы.

Ён пакінуў адгукацца на тэлефонныя зваішні.

Ён жыў, як чалавекападобны робат: хадзіў, тры разы на дзень штосьці жаваў, увечары ўключаву тэлевізар і сядзеў перад ім, пакуль не заўважаў, што перадачы скончыліся і па экране гуляе завая.

Хвілінамі прасвятлення ён разумеў, што хваравіта згушчае фарбы, што з ім адбываецца нешта благое, што ён не павінен скарыцца. У адзін з такіх момантаў Кастусь купіў білет на паўднёвы цягнік.

Зноў, вяртаючыся ад стойкі, Кастусь

трохі здзіўлена, калі ён яшчэ быў здольны здзіўляцца, заўважаў, што другое месца за яго столікам занятае. Здзіўлена, бо за гэтыя вечары, хаця ў бары зазвычай бывала завозна, да Кастуса ніхто ніколі не падсаджваўся; людзі з келіхамі ў руках нярэдка скіроўвалі ў ягоны бок, аднак у апошнюю хвілю чамусьці зварочвалі, як быццам сустракаючы невідочны, але неадольны бар'ер.

Кастусь важка сеў і ўтаропіўся ў чалавека, што насьмеліўся ўварвацца ў яго адзіноту.

Гэта было дзеўчанё, зусім падлетак. Шчуплая і вастраносенькая, з пукатым ілбом і чорнымі стрыжанымі валасамі, яна была непрыгожай і нечым нагадвала галку. Перад ёй стаяла шклянка соку.

Кастусь адсунуў сок і падблізіў да дзеўчання адзін са сваіх келіхаў. Тая таксама моўчкі паўтарыла манеўр у адваротным парадку.

Ён ужо ўзяўся за другі келіх, а дзеўчапё, даўно адолеўшы сок, здаецца, зусім не збіралася сыходзіць. Кастусь паглядзеў суседцы проста ў вочы, даючы

зразумець, што ёй няма на што разлічваць. Позірк відавочна збянтэжыў яе, але яна, паварушыўшыся ў крэсле, па-ранейшаму разглядвала свае нефарбаваныя ружовыя пазногцікі. Ён збіраўся сказаць што-небудзь няветлае, аднак дзеўчанё апярэдзіла яго:

— Вы хочаце, каб я пайшла? — Яе голас быў яшчэ па-дзіцячы ломкі.

— Як гэта вы здагадаліся?

— Вы хочаце, каб я пакрыўдзілася на вашу грубасць?

— Я проста хачу, каб вы пайшлі.

— А я не пайду,— расхваляваўшыся і крыху пачырванеўшы, заявіла дзеўчанё.

Кастусь у думках махнуў на прыставалу рукой і, даканаўшы кактэйль, пацягнуўся да стойкі. Сёння ён яўна перабіраў норму.

Бармен падараваў яму адлакіраваную ўсмешку і выхапіў з зіхаткой піраміды два чыстыя келіхі. Аднак тут прагучаў ціхі, але цвёрды галасок:

— Нічога не трэба.

Поруч, не дастаючы Кастусю і да плечука, стаяла дзеўчанё. Ва ўсім абліччы гэтага птушаняці была рашучасць.

— Пойдзем адсюль.— Яна пацягнула яго за руку. У першае імгненне замах на яго свабоду непрыемна ўразіў Кастуся, але наогул яму было ўсё роўна.

На вуліцы звечарэла, запаліліся схаваныя ў зеляніне дрэў ліхтарні.

— Ну і куды мы пойдзем? — абьякава спытаў Кастусь.

— Не ведаю...— Яна нешта крэсліла мыском басаножкі па асфальце.

Рэкламная тумба вялікімі чырвонымі літарамі пыталася: «Ці існаваў Хрыстос?» Лекцыя пачыналася праз чвэртку гадзіны. Кастусь прачытаў абвестку ўголас і паглядзеў на спадарожніцу. Тая адмоўна пахітала стрыжанаю галоўкай:

— Хіба вас дагэтуль не пераканалі, што не існаваў?

— Яшчэ ў дзіцячым садзе.

— Мянэ таксама,— неяк сумна сказала дзеўчапё.

— Вы, здаецца, не радыя? — крыху зацікавіўся Кастусь.

— Не, проста шкада, што мы вольны так, ледзь не з пялюшак, усё ведаем. Мне нават калісьці ў бога хацелася паверыць. Хацелася

самой памыляцца, мучыцца і потым ужо зразумець, што яго сапраўды няма.

— Ого! Прыемна мець справу з філосафам. І якія яшчэ ідэі хаваюцца ў гэтай галоўцы?

— Чалавеку трэба ў нешта верыць,— сур'ёзна адказала дзеўчанё.

— І ў што верыце вы?

Трасянуўшы чорную грыўкай, яна з выклікам паглядзела на Кастуся, але перамаўчала.

Яны, паволі ідучы па вуліцы, што няўзнік пераходзіла ў пляж, набліжаліся да лодачнай станцыі, і ў гэтым, як не раз потым думалася Кастусю, была нейкая наканаванасць.

— Давайце пакатаемся на лодцы,— прапанавала дзеўчанё.

Кастусь не меў аніякай ахвоты займацца гэтай, відаць, рамантычнай на яе погляд, лухтой.

— Позна, усё зачынена,— буркнуў ён.

— А я яшчэ ніколі не каталася ноччу па моры...— У яе расчараванні было гэтулькі непрыхавана дзіцячага, што Кастусю нечакана пачуўся Змітракоў галасок.

Кастусь у нерашучасці спыніўся. Хаціна лодачніка свяцілася двума акенцамі.

— Ну добра, чакайце мяне вунь там, каля лодак. У застаўленым вёсламі пакоі сядзелі пры піве двое мужчын. Адзін, руды і чырванатвары, не даслухаўшы, кінуў:

— Пятак!

Кастусь паклаў на стол пяцёрку і ўзяў першую-лепшую пару вёслаў.

— Стой! — запыніў яго руды.— Пашпарт давай. Ніякіх дакументаў у Кастуся пры сабе не было. Ён зняў гадзіннік.

— Пашпарт трэба,— натурыўся руды, каламутна пазіраючы з-пад кусцістых броваў.— Хто цябе ведае, куды ты сабраўся.

— Та кінь ты, Грыцько,— заступіўся за Кастуся сябрук рудога.

— Ладна,— хмурна пагадзіўся той.— Давай гадзіннік.

Кастусь аддаў і памкнуўся ісці.

— Стой! — загадаў лодачнік.— Прычасціся.

Кастусь выпіў паўшклянкі брыдкага цёплага піва.

— Далёка не адыходзь,— памякчэўшы,

папярэдзіў руды.— Вецер абяцаюць.

Словы лодачніка слізганулі па свядомасці Кастуся, не закрануўшы ніводнай трывожнае струны. Усплёск цікавасці да жыцця, што прымусіў яго зайсці сюды, змяніўся звычайнай абьякавасцю. Ён ужо быў не рады, што звязаўся з гэтаю назолай, і ў душы спадзяваўся, што не застане яе на беразе.

Але тая чакала. Яна спрытна, як вавёрка, ускочыла ў лодку і прымайстрылася на карме. Кастусь адкруціў ад жалезнай патарчакі ланцуг, кінуў яго ў лодку і павярнуўся па вёслы. Дзеўчанё раптам ускрыкнула, і Кастусь убачыў, што паміж ім і лодкай пралягла палоса вады. Ён паспеў скочыць, але вёслы засталіся на прычале.

У звычайным разуменні гэта была памылка. Па-першае, ён мог сесці ў другую лодку, балазе, яны былі непрымкнёныя, і праз хвіліну здагнаць дзеўчанё. Па-другое, захапіўшы вёслы, ён мог дагнаць лодку ідучы па вадзе: тут было зусім плытка. Зрэшты, і зараз, калі іх з прычалам падзяляў усяго дзесятак метраў, можна

было ступіць у ваду і заняцца буксіроўкай. Адыак Кастусь не зрабіў ні першага, ні другога, ні трэцяга.

Ён выцягнуўся на носе. Па целе разлівалася лянівая млявасць. Ветрык пакрысе адганяў лёгкую лодку ад берага, і Кастусь без усякае трызогі, нібы з акна тралейбуса, пазіраў на дамок лодачнай станцыі, што непрыкметна, але з кожнаю хвілінаю аддаляўся.

— Мы так і будзем плаваць без вёслаў?
— парушыла маўчанне дзеўчанё.

— Вам, здаецца, праглася рамантыкі?..

— А як мы вернемся?

— А гэта абавязкова? Яна нясмела ўсміхнулася.

— А калі на нас абрынецца шторм, мы напішам нашым сябрам і каханым апошнія лісты і кінем у хвалі прасмоленую бутэльку. Вось гэту.— Ён выняў з кішэні стограмовую сувенірную пляшачку, што ўсё ж захапіў на развітанне ў бары.

Дзеўчына, відаць, прыняла ягоняя паводзіны за жартаўлівыя і супакоілася.

З паўгадзіны плылі ў маўчанні. Дзеўчанё апусціла ў ваду вузкую далонь і

час ад часу падносіла яе да лоба і шчок. Аднаго разу яна лізнула палец, крышач-ку паморшчылася, і ў паўзмроку Кастусь пабачыў на яе твары дзіцячую ўсцеху, кібы толькі цяпер яна пераканалася, што мора і сапраўды салёнае.

Ветрык ледзь улоўна пасвяжэў. Вокны лодачнай станцыі зліліся з россыпам залатых агнёў, што значылі бераг.

Цёмнае неба глядзелася ў мора мірыядамі зорак. Калісьці, у тым, друпім сваім жыцці, ён, да глыбокае ночы засядзеўшыся за пісьмовым сталом, выходзіў з дому і, апанаваны дзіўныш хзаляваннем, маліўся зорам, іх бясконцасці і вечнасці і прасіў у зор веры ў сябе і свае кнігі...

Не будзе ніякіх кніг. Нічога не будзе. Таму што гэта нікому, апроч яго, непатрэбна. А мураш, які хоча пераплаціць раку, можа выклікаць толькі шкадобу.

Зоры не памаглі, як некалі яны, гэткія самыя далёкія і халодныя, не ўратавалі квітнеючага горада, які, Кастусь ведаў, ляжыць цяпер на дне якраз пад імі, як недзе, схаваная пад тоўшчаю марской

вады, ляжыць мёртвая Атлантыда і толькі порсткая стракатая рыбка на хвілю замірае перад аплеценымі багавіннем кало-намі казачнага храму і няўцямна глядзіць на словы, напісаныя на незразумелай мове...

Іх адносіла ўсё далей. Цяпер паміж імі і берагам было не мепш кіламетра. Дзосьці нарадзіўся новы, дужэйшы вецер, і лодку пачало прыкметна зыбаць.

— Вецер...— прамовіла дзеўчанё.

Кастусь не адгукнуўся.

— Вецер...— паўтарыла яна.

— Здаецца, гэта ваша ідэя — катацца на лодцы? Дзеўчанё з надзеяй паглядзела на Кастуса:

— Скажыце, а з намі нічога не можа здарыцца?

— Нічога. Калі не лічыць, што акулы маюць шанц нядрэнна павячэраць.

Дзеўчанё спуджана сцялася.

— Я забылася вас папярэдзіць...— вымучана ўсміхнулася яна.— Я не ўмею плаваць.

Па небе папаўзлі хмары, і на ім хутка не засталася ніводнае зоркі. Дзеўчанё спалохана пазірала на Кастуса і,

пацэпваючыся, абцягвала рукавы лёгкай кофтакі.

Ён скінуў з плячэй пінжак:

— Вазьміце.

Ад гэтага людскага руху дзеўчанё трохі акрыяла.

— Калі ласка, не маўчыце,— папрасіла яна.— Гаварыце што-небудзь.

— Самая пара,— пагадзіўся ён.— Дык на чым мы спыніліся на беразе? Калі я не памыляюся, на тым, што чалавеку трэба ў нешта верыць?

Яна кіўнула.

— І ў што верыце вы?

— У сына.

— Таго самага?

— Не, у звычайнага.

— Гэта штосьці новае.

— Ніякае не новае. Проста я веру ў майго сына.

— У вас ёсць сын?

— Хутка будзе,— адказала яна.— І я выхаваю яго сапраўдным чалавекам.— Гэта «я» было вельмі падкрэсленае.

— А бацька?

— Яго няма.

— Ад святога духу?— па інерцыі хмыкнуў Кастусь, ужо адчуваючы, што гаворыць не тое.

— Не, не ад святога. Але гэтага чалавека папросту не існуе. Гэта быў міф, які я сама прыдумала. І праўда ў ім толькі тое, што ў мяне будзе сын.

— А што кажуць бацькі?

— Яны мяне выгналі.

— Як гэта выгналі?

— Звычайна. Спачатку яны прымушалі мяне зрабіць, каб сына не было, але я не згадзілася, і яны мяне выгналі.

— І калі гэта здарылася?

— Сёння.

— А навошта вы прыйшлі ў бар?

— Хацелася да людзей.

— А за мой столік, чаму вы селі за мой столік?

— Я ўбачыла вашы вочы, калі вы стаялі каля стойкі.

— Ну і што?

— Яны не такія, як звычайна бываюць у людзей.

— А якія, якія, можаш ты мне растлумачыць?

— Страшныя,— павагаўшыся, адказала яна.— Вас нельга было пакідаць аднаго.

Усё гэта звалілася на Кастуся так раптоўна, што ён не стрываў:

— Хто цябе прасіў лезці да мяне? Ты хоць разумеш, што, калі падымецца сапраўдны вецер, мы прасцей простага трапім у гасці да рыб?

Толькі цяпер Кастусь нарэшце паспраўднаму зразумеў, што ён не адзін, што побач другі чалавек, гэтая незнаёмая дзіўная дзяўчына, якая, замест таго каб румзаць цяпер дзе-небудзь у пад'ездзе, сядзіць разам з ім у лодцы без вёслаў, і гэтую лодку адносіць усё далей і далей ад берага.

Ён адчуў, як у сэрца закрадаецца страх. Спадзявацца на нечую дапамогу марна. Рудому лодачніку і яго сабутэльніку, якія толькі і ведаюць, што яны ў моры, мора цяпер па калена.

Трэба было нешта рабіць. Першая думка — залезці ў ваду і, плывучы, штурхаць лодку да берага. Паспеўшы ўжо расшпіліць кашулю, ён сцяміў, што гэта

магло б дапамагчы дзе-небудзь на зацішным возеры, але толькі не тут. Заставалася адно — трымацца супраць хваляў, каб не перакуліцца. Ён сцягнуў з ног чаравікі і, падграбаючы імі, стаў паварочваць лодку, усцешна адчуваючы, што яна слухаецца.

— Баішся? — спытаў ён, каб падбадзёрыць дзеўчанё.

— Трошачкі. А ты? — Яе «ты» прагучала так натуральна, што Кастусь нават не змеціў яго.

— А! Ты, калі ласка, не зважай, што я тут накрычаў. Гэта з дурасці. Усё будзе добра. Ночы цяпер кароткія, а там рыбакі заўважаць. Невялікая марская прыгода.

Кастусь разумеў, што яго надзеі спраўдзяцца толькі ў тым выпадку, калі не будзе шторму, альбо калі іх паспее зняць якое-небудзь судна. Іначай пакінутаму на беразе гадзінніку давядзецца адлічваць час для новага гаспадара.

Яго чакала яшчэ адно непрыемнае адкрыццё: лодка працякала, і пад нагамі ў іх неяк непрыкметна ўжо набралася з добрае вядро вады. На шчасце, пад нагамі

валялася бляшанка з-пад кансерваў. Дзеўчанё, перахапіўшы Кастусёў позірк, адразу скеміла і ўзялося за справу.

— Як цябе завуць? — спытаў Кастусь.

— Галка,— і яна хуценька паправілася:
— Галіна.

— Галка? — узрадаваўся ён.— А ты да яе падоб-ная. Чорная і нос дзюбкай.

Іх несамавітае судна, неслухмяна крутануўшыся, зачэрпнула вады. Кастусь, зноў павярнуўшы лодку носам да хваляў, мусіў кінучь сваё веславанне і таксама выліваць ваду — чаравікам. З'явілася новая небяспека, але Галка не павінна была адчуваць яго трывогу, і ён як мага спакойней заспяваў:

Кацілаоя чорна галка
Па бару, па бару,
А за ёю ясны сокал
Паблізу, паблізу...

Яна ўзяла матыў і, не забываючы пра бляшанку, падпявала. Сустрэўшыся вачыма з Кастусём, гарэзна ўсміхнулася і назнарок весела сказала:

— Я — Галка, а сын будзе Валодзя.

Дзіўна, думаў Кастусь. Вось чалавек не паспеў нарадзіцца, а ўжо некаму патрэбны.

— Паслухай, а адкуль ты прыехаў? — спыталася Галка.

З Беларусі.

З Беларусі?! А я ў вас была. Мы на аўтобусе цэлы тыдзень па Беларусі ездзілі. Хатынь, Белавежская пушча. Потым мясціны, дзе Міцкевіч нарадзіўся... А ведаеш, што мне больш за ўсё запомнілася, на ўсё жыццё, напэўна? У нас аўтобус аднойчы ўвечары зламаўся каля нейкай вёскі. Восень, дождж: ні палаткі паставіць, ні вогнішча раскласці. Думалі ўжо, у аўтобусе начаваць прыйдзецца, а тут аднекуль бабуля, старэнькая такая, з лыжнай палкай замест кійка. І яна ўсіх нас, дваццаць чалавек турыстаў, да сябе забрала. Уяўляеш? Дождж, вецер, а мы каля цёплай печкі малако п'ём. Кубкаў на ўсіх не хапіла, дык мы па чарзе. А бабуля ўсё нешта на стол нясе і нясе і ўсё прыгаворвае: «Ешце, дзеткі, ешце». Мы: «Дзякуй, бабуля, не галодныя». А яна: «Крый божа, дзеткі, галодных карміць».

— Наогул у вас людзі вельмі добрыя. Я і ў табе нешта такое адчула, яшчэ там, у бары. Ну, што ты добры, толькі ў цябе штосьці не ладзіцца.

Ага, добры, з пякучай з'едлівасцю думаў Кастусь.

Такі добры, што, калі жьшцё не пагладзіла па галоўцы, гатовы ўтапіцца ў дзіравай лодцы, ды, каб не было сумна, і другога з сабой прыхапіць.

Пасля падманнага зацішку іх знянацку абдало хваляй.

— Трымайся, Галка! — крыкнуў Кастусь, вычэрп-ваючы ваду.

— Трымаюся! — Парыў ветру сарваў з яе плячэй пінжак.

Кастусь ліхаманкава ўвіхаўся з абодвума чаравікамі. Ён ужо не мог здацца, не мог так недарэчна загінуць.

Ён зноў і зноў упарта, сцяўшы зубы, паварочваў лодку супроць ветру, туды, дзе былі агні, дзе быў бераг, дзе, далёкая-далёкая, ляжала яго зямля. Яна абыдзецца без яго. Але яму без яе немагчыма. Яна была трэба яму, як трэба чалавеку сонца, хлеб, родная мова. Ён быў нішто без яе, без

старых матуляў з невядомых вёсак, без тых хлапчукоў з французскай шабляй, без сына, без свайго яснавокага юнака з пачатага рамана.

Цяпер ён ведаў, што чалавек можа памерці і нарадзіцца неаднойчы.

У тую ноч яму снілася маці.

Новы год

Танцавалі пры свечках пад прыцішаны магнітафон. Стась зноў запрасіў Наташу. Яна прыціскалася і няшчыра скардзілася, што козытна ад яго барады. Забранае ў адмысловую асаду люстра ў прырэзны здрадліва адбівала з кухні бясконцы пацалунак Валэркі і Люды, ствараючы нешта накшталт сучаснага варыянта вядомай карціны Вато.

— Табе хораша? — дыхнула цёплым шэптам Наташа.

«Навошта гэтыя сантыменты?» — думаў Стась, але яму было прыемна ад яе блізкасці, ад нейкай шматзначнасці слоў, ад складанага і хваляючага паху парфумы, што нябачным воблачкам акрусаў яе.

За акном поўніўся людям пляц з ёлкай: пад рознакаляровым павуціннем пірляндаў падавалі голас баяны, пракідаліся ў натоўпе маскі, нехта салюгаваў з ракетніцы. Так у горадзе было зазвычайна: даглядзелі навагоднюю праграму і ад тэлевізара — пад

ёлку.

— Ці не час уліцца ў масы? — спытаў Ігар. Яму хранічна не хапала партнёры на павольны танец, і ён маркоціўся на згорнутым у трубку на падлозе дыване.

— Там хо-о-оладна... — скрывіла губы Наташа і павяла на Стася асавелымі вачыма.

— Прапаную прыпяць на дарожку допінг, — імпрэтна сказаў Генка.

— А дзе Валерка? — пацікавіўся хтосьці.

— Ён ужо ручку красуні сціскае, з ёй мілавацца ахвочы... — прадэкламаваў Ігар.

— Міцкевіч, — паведаміў Генка.

— Неверагодна, — сказаў Стась. — Наш Генадзь ведае класічную паэзію.

Генка, пусціўшы кпіну міма вушэй, узняў кілішак. Тост быў велягурны і цягучы, як жавальная гумка: спярша чыёсьці выслоўе пра тое, што сцэжка дабрачыннасці заўсёды пакручастая і вузкая, а дарога заганы простая і шырокая, а далей — ад сябе і настолькі нудна, што Стась не вытрымаў і скрывіўся.

— Давайце за тое, — нарэшце выбраўся

са слоўных нетраў Генка,— каб у новым годзе мы хадзілі пераважна па вузкіх сцежках!

— І каб яны вывелі нас на шырокую дарогу! — рэкнуў Валерка.

Уадначас з рогатам настойліва забулькаеў званок, і Стась кінуўся адчыняць.

— Туш! Туш! Там-там-тара-тара... — з надзьмутымі шчокамі пачаў Генка.

У тэлеграме было чатыры словы: «Прязджайце хаваць тагу. Ларыса».

— Хто? — зазірнуў цераз плячо Ігар.

— Дзядзька.

У пакоі, стаміўшыся чакаць, гаманілі, магнітафон іграў меланхалічную блюзавую кампазіцыю. «Чаму ты гора не адчуваеш? — раптам падумаў Стась, нібы пра кагосьці іншага. — Як быццам у тэлеграме ў гасці клічуць».

— Канчай гармідар! — перакрыў гамэрню Ігар. Застоліца здзіўлена і незадаволена аціхла.

— У Стася дзядзька памёр...

— Родны? — парушыла маўчанне

Люда.

— Маўчы, жанчына,— вяла сказаў Валерка. — Якая розніца? Памёр, і ўсё. Memento mori.

Ірына паклала мужаву руку на калені і пачала яе гладзіць, што не выклікала ў Стася ніякіх асаблівых пачуццяў. Сімпатычны Наташын твар зморшчыўся, нібыта Святочны шар, з якога выходзіць паветра, і яна ўголас заплакала. «Чаго, спытацца, разумзалася?» — з прыкрасцю думаў Стась, сочачы, як на пацягнутым лакам паркеце гасне водсвет чырвонай ракеты.

— Вечна табе не шанцуе,— сказаў Генка.

— Трымайся! — Ігар сціснуў Стасеў плячук. «Што тут трымацца?!» — Стась зноў пашукаў на душы гора, але знайшоў хутчэй прыемнасць ад агульнай увагі і шкадобы.

— Вы... можаце... магнітафон... — між усхліпаў вымавіла Наташа.

— Генка, вырабі! — загадаў Ігар.

За сцяной захныкала Аліса, і Ірына пабегла туды.

Госці ўжо апраналіся.

— Прыедзеш — дасі звон,— за ўсіх сказаў на развітанне Ігар.

Уладкаваўшыся на канапе, Стась пачаў складаць план дзеянняў. Маці вырашыў не тэлеграфаваць: хай гасцюе, хопіць яго аднаго. Прыкінуў, як дабірацца на хаўтуры, і зразумеў, што не ведае адраса. На шчасце, адразу ўспомнілася матчына паперка з адрасамі, па якіх перад святамі пасылаліся паштоўкі. Складзены ў некалькі столак аркуш ляжаў у старой і непатрэбнай тэлефоннай кнізе, куды Стась зазірнуў, страціўшы ўсялякую надзею. Два адрасы акуратна закрэслены пад лінейку: матчын дзядзька Рыгор летась памёр, а пляменніца Верачка, скардзілася аднойчы маці, як выскачыла замуж за генеральскага сына, закіяпінілася і пакінула адказваць на віншаванні.

Гадзіннік задуменна і сумна адлічыў шэсць удараў. Пляц даўно апусцеў. Ірына заснула каля дачкі. Стась, не распранаючыся, выцягнуўся на канапе. У пустой галаве, нібы гарошына ў бразготцы, скакала адна-аднюткая думка: «Вось табе і Новы год».

Халодны душ і чыфіравага мацунку гарбата хутка прывялі ў форму. Стась надзеў пад пінжак чорную вадалазку і паклаў у поліэтыленавую торбу колца кілбасы, пару бляшанак кансерваў і яшчэ сее-тое з прадуктаў.

Пахмурны позні ранак мяняўся на шэранькі дзень. Цяпер, з патушанымі агнямі, гарадская ёлка страціла ўсю святочнасць. Яе пачварыў табун гумаваых зебраў і ядавіта-жоўтых вярблюдаў, густа начапляных нечай рупліваю рукой ад вершаліны да долу. «Звяры нашых лясоў,— саркастычна пырхнуў Стась, праходзячы міма.— Упрыгожылі, называецца».

Ад ёлкі думкі пераскочылі да дзівака, што перад святам пацешыў увесь горад. Вяртаўся чалавек увечары, акурат гэтых вярблюдаў развешвалі, дахаты, угледзеў у акне жонку, ну і цюкнула нешта ў галаву. Дамовіўся з вадзіцелем, таксама гумарыст трапіўся, і на пад'ёмніку — на трэці паверх. Жонка яечню смажыць, а ён знадворку ў акно дзюб-дзюб, і рукамі, як крыламі, махае: прыляцеў, маўляў, пусці. Без «хуткай» не абышлося.

«Знайшоў аб чым думаць,— спахапіўся Стась.— Нібыта на вяселле сабраўся...»

У аўтобусе панавала вясёлая гамана. Ад тлуму ў галаве тоўпіліся староннія недарэчныя думкі, але Стась змусіў сябе засяродзіцца і — яму здавалася, што гэтак трэба,— стаў прыгадваць тое, што ведаў пра дзядзьку Петра.

Працаваў дзядзька, калі Стась не памыляўся, недзе ў леспрамгасе. Сустракаліся яны, здаецца, разы тры: на нейкім вяселлі, на бацькавых хаўтурах, а па-сапраўднаму, дык у вёсцы ў бабулі, як Стась яшчэ блазнюкаваў. Дарослыя бралі яго з сабой у дровы, і ён аціраўся каля іх, еў чарніцы, а дзядзька Петра вучыў яго ладзіць берасцянкі. Успомнілася, што дзядзька расказваў розныя смешныя гісторыі. Адна не забылася і дасюль — робячы па вайне ў заходніх раёнах, ён з сябрам прымудрыўся злавіць у вясковай лазні бандытаў, усунуўшы ў акенца дзве рулі: адну ад сапраўднай стрэльбы, а другую — проста ржавы адломак.

Паваліў снег. Бухматыя хлапакі лавіліся на шкло і з павольнай

непазбежнасцю рабіліся сцюдзёнымі струменьчыкамі, ад якіх тут, у цяпле, ставала ўтульней. Аўтобус закалыхваў, на мяккіх лапах кралася неадольная дрымота...

Дзядзька быў на трэску выпетраны і, як усе нябожчыкі, выдаваў больш рослым, чым пры жыцці.

Прыстоіўшы на парозе, Стась павітаўся вачыма з цёткай Юляй і прысеў побач. Услед за ім у дзвярах з'явіўся незнаёмы мужчына ў ватніку.

Мужчына пацалаваў нябожчыка ў бяскроўныя сінявыя губы і гучна шмаргануў носам.

Маленькая, сухенькая, як леташняя націнка, бабулька, што непрыкметна сядзела ў галавах у дзядзькі Петра, нямогла загаласіла:

— А чаму ж татка твой а цябе паклі-і-каў?.. А хай бы мяне стару-у-ю... А ці знойдзеш ты, у якім ён там раёне, у якой во-о-бласці?..

— Не плачце, мама. Слязамі яму не паможаце.— Цётка Юля здавалася зусім спакойнай, яе выдавалі адно задужа сухія

балючыя вочы на такім падобным да бацькавага шыракаватым сялянскім твары, што Стасю раптам захацелася прыбраць пад чорную хустку пасмачку моцна пабітых сівізною цётчыных валасоў.

— А чым, Юлечка, памагчы? — ціхенька, быццам нясмелае дзіця, сказала бабулька. — Ці ё той бог на свеце, ці няма яго? Чаго ж ён такіх непаровых бярэць?..

— Няма бога! — дыхнуўшы танным віном, пераканана сказаў дзядзька ў ватніку і, кінуўшы на цымяны абраз, дадаў: — Дарма, Мікітаўна, карцінку павесіла.

— Ён у цябе есці не просіць, — абсекла цётка.

— Няма бога, — упарта гнуў сваё дзядзька. — Усё гэта прырода. Калі па-боску, тут Цыбульку ляжаць трэба. Аж не, усягды добры ўперад ідзе зямлю парыць. Ён даўно яе чуў. Чу-у-ў! Чаго, думаеш, дроў табе на тры гады навазіў?.. Ага. Каторы і чуе, а палец аб палец не стукне, сядзе каменем і чакае. Чалавек Васільевіч быў, адно слова — чалавек.

— Ой не кажы, дзетка. — абазвалася бабулька. — Такі тружанік. Мне ўлетку і пуньку ператрос.

— З Пецевага ўчастка ён, — ціха адказала нётка на Стасеў запытальны позірк. — А гэта маці. Пеця ў яе адзін і быў, Шура яшчэ, дык той з вайны не прыйшоў. Прыехала пад ранне, а ён ужо — увесь... Хаваць туды павязём.

— Далёка?

— Кіламетраў дзвесце. Па шашы — бяды няма, леспрамгас аўтобус дае. Вось там як да дзярэўні дзесяць кіламетраў такой пагодай агораем?..

«Дзвесце кэмэ, — прыкінуў Стась. — Заўтра ўвечары там. Паслязаўтра — хаўтуры і памінкі, яўна не з'едзеш. Тры дні», — падрахаваў ён і сам сабе прысвіснуў: весела! Замест камандзіроўкі ў стаіцу вымалёўвалася засесці з нябожчыкам у сумётах.

— А маці як маецца? — запыталася цётка Юля.

— Нармальна. У гасцях у сяброўкі. Хацеў тэлеграму даць — адраса не пакінула.

— Цяпер на дзевяты дзень хай ці на

сарачыны.— Яна паправіла пад галавой у нябожчыка падушачку.

Цягліва зарыпелі, заскардзіліся дзверы з сянец. Цётка выйшла, і з кухні пачуўся яе голас:

— Глядзі, Ларыска, многа не палі.

У тоненькім вірлястым дзяўчы Стась ледзь пазнаў сястру. Апошні раз бачыліся на яго вяселлі; тады Ларыса яшчэ, як кажуць, у рэшаце спала, а зараз — дзесяцікласніца, ужо, відаць, са сваімі дзявочымі сакрэтамі.

Ларыса знячэўку прыхінулася да яго, тыкнулася носікам у шчаку, і Стась адчуў, як па шчаце пабегла яе сляза.

Яны з Ларысай распалілі грубку і вярнуліся да нябожчыка. У нагах дзядзькі Петры на ашпалераным перасценку Стась змеціў каляндар з Монай Лізай. Будучыя дні новага года выстраіліся акуратнымі роўнымі радкамі лічбаў, і тут, побач з нябожчыкам, у гэтым іхнім парадку чулася нешта здзеклівае.

Вызваліўшы месца некаму з суседзяў, ён прымасціўся за перабойкаю на нягеглай праседжанай канапе. Ад кафлявага шчыта грубкі струменіла цяпло, цяжэлі, зіпаліся

павекі.

...— Свайго татку ўспомніў, саслабеў... А сабраўся як: штонікі летнія, шкарпэтаккі свіцяцца. Разгубілася дзіця...— гучаў няспешны спеўны голас, і Стась, не адплюшчваючы вачэй, убачыў лагодную, павольную ў рухах вясковую кабегу, улюбёную татаву сястру цётку Домну, і павяла харошым і чыстым, і паўстала перад Стасем прадзедаўская бярэзіна з неспіханым грачыным кірмашом і хата пад ёю — тры акны на вуліцу, хата, што не чула дзіцячага смеху і гопаішя, апроч яго, Стасевых, калі малы летаваў там, хата, куды ўжо гады тры ніяк не выпадала завітаць.

— Самавалкі? — Бурклівы голас дзядзькі Міколы дзіўна дысаніруе з мяккім — ката не пакрыўдзіць — характарам.

— Самавалкі, дзетка.— Гэта бабулька.— А мякенькія, а цёпленькія. Пархвер у нас у дзярэўні такі быў, валіў валёнкі. Памёр той Пархвер, а цяперака ніхто і не ўмеець, а каторы, можа, і ўмеець, дык не хочыць. Нявыгадна, дзетка, во і не робяць людзі...

Стасю чулася, нібыта нейкі струмень часу, што плыве супроць агульнай плыні, перанёс яго туды, дзе з гэтымі людзьмі было добра і проста. А варта вярнуцца ў сягоння, і ўсё знікне, не будзе нават аб чым гаварыць. «Але, жывём у розных плоскасцях. І нікуды ад гэтага не ўцячэш. Каб дасягнуць — трэба ахвяраваць».

— Паспаў, хлопчык мой? — цётка Домна паглядзіла яго па галаве.— Гулялі недзе ноч?..

— Гулялі.

— Як жа дачушка ваша?

— Нармальна.

Падаў мазольную руку дзядзька Мікола.

— Як, Уладзіміравіч, жысць?

— У норме.

— А мы тыдзень, як парсючка забілі,— загаварыла да Стася цётка Домна.— Спраўны, дзякуй богу, салыца на далонь. Думалі, на свята госцейкі якія будуць, аж самім ехаць прыйшлося. Божа-божа... Во мне торпу капец на дварышчы і сасніўся.

— Чорнае на няшчасце,— азвалася цётка Юля.

У сенцах энергічна затупалі, залопалі па адзежы, атрасаючы снег, і Стась з палёгкай убачыў у дзвярах вялізную, але паспартыўнаму падцягнутую постаць у дыхтоўным паліто з шалевым каўняром. За дзядзькам Мішам крыху баязліва пераступіла парог невысокая зграбная жанчына ў імпартным кажушку — цётка Ванда.

Дзядзька Міша пацалаваў кожнага ў губы, імкліва прайшоў у друпі пакой і пацалаваў нябожчыка. Цётка Ванда ўсхліпнула і нахілілася да васковых рук, так, здаецца, і не крануўшы іх вуснамі.

Бабулька пры новых людзях зноўку загаласіла:

— А куды ты, крывіначка мая, сабраўся? А ці прыйдзеш ты да маткі на гасцінку хоць разочак? А я ж і цятрадачкі твае берагу... А ў кufры і скрыпачка твая ляжыць...

Цётка Ванда выняла бутэчку з таблеткамі.

«Скрыпачка... — зачапілася ў Стасевай галаве, як дзядоўе за калашыну.— Вельмі магчыма — самаробная». Ён у думках

прымерыў скрыпку да сваіх паліц, дзе стаяць паўдзсятка старых абразкоў, бронзавая кандэлябра, сее-тсе з даўнейшага начыння і самыя сапраўдныя, альбо, як любіць казаць Генка, аўтэнтчныя, лапці — гэтае багацце ён збіраецца калі-небудзь падараваць музею. Скрыпка павінна была ўпрыгожыць калекцыю.

Тым часам дзядзька Міша дастаў з пакоўнага партфеля слоік з ікрой, два круглякі кілбасы, галаву сыру, нешта ў шалёсткай паперы. Стасю зрабілася сорамна, што прывёз проці дзядзькі зусім небагата, але ён супакоіў сумленне тым, што заўтра дасць яшчэ дзсятку.

За кампанію з дзядзькамі ён выйшаў пакурыць. Агеньчыкі запалак на момант выхапілі з негустой цемры два твары: адрузлы, з маленькімі рахманымі вочкамі і — дагледжаны, з зухаватаю бародкай-эспаньёлкай і выразам павагі да самога сябе.

— Жыць бы Петру ды жыць,— зацягнуўся дзядзька Мікола.

— Але... Я вам скажу, у пяцьдзсят год мужчыну яшчэ ўсё даступна, уся гама

пачуццяў... Геранталогі лічаць, што біялагічная мяжа жыцця — ледзь не два стагоддзі, а мы і чвэрці тэрміну пражыць не ўмеем. Не ўмеем...— У гэтых бяскрыўдных звонку словах дзядзькі Мішы Стасю пачуўся і нейкі іншы, прытоены сэнс.

Яны моўчкі глядзелі з ганачнага зацішку на завіруху, што крала ў вачэй наваколле. З акна бліжэйшага дома прабівалася мігценне ёлачных агеньчыкаў. «Вось табе і Новы год»,— маркотна падумаў Стась.

— Слухай, плямяш! Я ж цябе павіншаваць забыўся!

— З чым тут віншаваць,— з удаванай абыякавасцю махнуў рукою Стась.

— Не скажы, не скажы.. Аддзел, безумоўна, у газеце не самы вядучы. Але! — Дзядзька Міша падняў угору паказальны палец.— Галоўнае, дарагі мой, тэндэнцыя. Рух, рух, рух! А ён праглядаецца, як кажуць, простым вокам. Расцеш, дарагі, расцеш. Не сорам прызнацца, што з аднаго караня.

— Перахваліце...

— Ну-ну! — дзядзька насунуў Стасю на лоб шапку.— А я таксама пахваліцца магу:

доктарскую дапёк. Як ваш брат піша, сустрэў Новы год новымі здзяйсненнямі.

— Віншую!

— Павіншуеш, калі кафедру займу. Ты мне лепш скажы, публіцыст, Маркеса апошняю рэч чытаў?

— Навошта крыўдзіце, дзядзя?

Дзядзька Мікола чыркнуў запалкай, прыкурваючы новую «беламорыну», і толькі тады яны ўспомнілі аб прысутнасці трэцяга і адчулі яго адчужанасць і глухую крыўду. Нітка размовы перагарэла.

— Як з ланцуга сарвалася,— кіўнуў на дуйку дзядзька Мікола.

— Пагодка...— пагадзіўся швагер.— Трэба са старой пагаварыць, можа, уламаем тут хаваць. Інакш — тры дні. Гэта ў выпадку, калі даедзем без прыгод.

Дзядзька Мікола пераступіў з нагі на нагу і прагна зацягнуўся.

— Ён жа прасіў на радзіме,— запярэчыў Стась. Тры дні былі не лішнія і яму, аднак Стасю зрабілася няёмка за дзядзьку Міколу, які быў супраць, але маўчаў.

— Дзе зямлёй брацца — усё роўна. Што

апроч магілы чалавек пакідае — вось у чым сутнасць.— Дзядзька Міша секануў рукой паветра.

— Дачку пакідае! — неспадзеўкі ўскінуўся дзядзька Мікола.— Хагу пакідае! — І адразу згас.— Гэта, светлую памяць...

— Правільна, Мікалай,— прымірэнча сказаў дзядзька Міша.— Цудоўны быў Пётр чалавек, мала такіх.

У Стасю нешта рванулася, закарцела кінуць дзядзьку Мішу што-небудзь крыўднае, але замест гэтага ён, крутануўшыся на абцасах, ступіў з ганка.

Вецер і снег астудзілі твар, стрымалі ўсплёск абурэння. «У прынцыпе,— прыйшла аднекуль з халоднага завірушнага саду думка,— яго, дзядзькава, рацыя. Уся справа ў тваёй непатрэбнай нікому чуллівасці. Ну, дачка... Хата... Без асаблівага, зрэшты, дабрабыту. Дроў навазіў... Усё гэта, канечне, цудоўна. Светлая памяць?.. Абстрактна. Хто яе будзе захоўваць? І колькі часу?..»

У белай калаверці пазначылася чалавечая постаць.

— Вам тэлеграма...

Распісаўшыся, дзядзька Міша паднёс тэлеграму да вачэй і ўголас прачытаў: «Выказваем глыбокае спачуванне з выпадку напаткаўшага нас усіх гора. Прыехаць не можам. Высылаем сто рублёў. Марына».

Дзядзька Мікола крактануў, як старадрэвіна пад парывам ветру.

— Газетнае спачуванне,— сказаў Стась.— З выпадку напаткаўшага нас гора...

— Станіслаў! — хутчэй дзеля прыліку падвысіў голас дзядзька Міша.

Тое, што яны тут, а хтосьці замест сябе паслаў грошы, аб'яднала ўсіх трох нейкай гордасцю.

Калі вярнуліся ў хату, цётка Юля ўступілася за сястру:

— Ён жа, мусіць, у плаванні, а дзяцей як кінуць?

«Дзеткі-немаўляткі! — разлаваўся Стась.— Адзін інстытут вось-вось скончыць, а другі ці не ў дзесятым класе шганы працірае».

— Можа, і білетаў нямашака. Святы, увесь свет на нагах,— абараняла сястру цётка Домна, хоць Стась мог паклясціся,

што яна, як і астатнія, і без тэлеграмы не сумнявалася, што чакаць цётку Марыну марна: тая ўжо некалькі год адно слала на вяселлі і хаўтуры грашовыя пераводы.

— Па прад'яўленню ціліграмы даюць,— падаў голас дзядзька Мікола.

— Даюць! Многа ты ведаеш! — абарвала жонка. Дзядзька Міша прыстроіўся на крэсле побач з бабулькай. Памаўчаў, пабарабаніў пальцамі па калене, загаварыў:

— Ну завіруха разгулялася... Ні праехаць ні прайсці. Паслухайце, маці... — Ён далікатна абняў старую за плечы.— Я думаю, граху не будзе, калі мы Пятра тут пахаваем. Надвор'е, бачыце, якое, ад шашы да вас не праб'ёмся.

— А мае ж вы дзетачкі... — Бабулька сцялася і безабаронна пераводзіла вочы з Ларысы на Стася, што таксама сядзелі пры нябожчыку.— А хіба я сама ўдумала? А то ж яго волечка апошняя...

— Не плачце, бабуля. Давязём! У выпадку чаго трактар у калгасе возьмем.

Дзядзька Міша паклаў на пляменніка здзіўлены позірк, але настойваць на сваім

не стаў.

Бабулька глядзела на Стася, і ў яе слязістых старэчых вачах свяцілася ўдзячнасць уратаванага ад вялікай бяды чалавека.

— Хадзіце, мужчынкі! — гукнула цётка Домна. — Гора-горачкам, а падхарчыцца трэба.

На кухонным сталe стаялі талеркі са смажанінаю і скрылямі апетытнай вантрабянкі, міса квашаніцы і Стасева бутэлька дэсертнага. З вуліцы даляцеў бязладны мужчынскі хор і жаночы рогат. Дзядзька Мікола счакаў, пакуль песня адалілася, і недаверліва глянуў на стракатую налeпку.

— Ну, давайце, гэта... Чокацца нельга. Выпіўшы, ён накалоў на відэлак скварку. Стась паспыгаў вантрабянкі. Дзядзька Міша падсунуў бліжэй квашаніну і папрасіў гарчыцы.

— Салодкае, — прамовіў дзядзька Мікола. — Але градусы ёсць.

— Еш, еш, хлопчык мой. — Цётка Домна падклала Стасю падсушаных скварак. — Свежанькае ўсё. Прыедзь калі,

каўбаскі возьмеш, салыца кавалачак.

— І ў водпуск да нас давайце, — падтрымаў яе чалавек. — Малой і малако, і трускаўкі свае, і яблыкі.

— Паспрабуем, — без ніякай упэўненасці сказаў Стась: жонка выбівала на лета пучэўкі на Каўказ.

Пакуль вячэралі жанкі, мужчыны гаманілі пра палітыку. Было відаць, як бабулька нешта клыча бяззубым ротам і сёрбае з кубка гарбату, але ў хаце паранейшаму гучалі яе ціхенькія ўсхліпы, нібы яны ўжо набылі самастойнае жыццё.

Каб разагнаць дрымоту, ён выйшаў праветрышца. Замятуха прыгамілася, бралася на мароз. Стась уявіў, як іх сябрына сабралася зараз у Генкі, і яму здалося, што ён прыехаў на хаўтуры не сёння, а, прынамсі, тыдзень таму.

Бразнула клямка, і на ганак у кажушку наапашкі выслізнула цётка Ванда.

— Галава расколваецца, — прыклаўшы маленькую далонь да лоба, паскардзілася яна прытворным голасам не саракагадовай жанчыны, а Стасевай равесніцы.

Цётка ўмела наўздзіў лёгка мяняць

голос.

— Кампанія ўчора падабралася як мае быць. Ой, і павесяліліся! Н. (яна назвала прозвішча вядомага мастака) Босха падарыў. Французскае выданне. Уяўляеш?!

Радасць ад падарунка была праўдзівай. Стась ведаў, што цётка на самой справе тонка разбіраецца ў мастацтве і — даволі нечакана для жанчыны — любіць Босха. Аднак Стась насцеражыўся: ён адчуваў, што цётцы не проста хочацца пагаварыць і падыхаць свежым паветрам.

— У мяне для Алісы гасцінец ёсць. Апельсіны.

— Дзякуй.

— А Іра — малайчына, цудоўнае імя выбрала.

— Ну, гэта, дапусцім, дыскусійна.

— Ты не маеш рацыі. Паслухай толькі, як гучыць: Аліса Станіславаўна, — прамовіла яна нараспеў голасам папулярнай кінаактрысы і плаўным жэстам намалявала перад сабою хвалю. — Адразу Кэрал успамінаецца, «Аліса ў краіне цудаў».

— А таксама ліса Аліса і кот Базіліо.

— Вы пасварыліся? — устрывожылася цётка.

— Што вы, цёця. Усё нармуль.

— Аліса здаровенькая? — пасля паўзы спытала яна, і ў яе словах Стасю прыблужылася нейкая падказка.

— Тэмпературыць... — знячэўку вырвалася ў яго.

— Ну вось.— Стасю пачулася, што цётка чакала менавіта такога адказу.— Дыягназ?

— Ангіна.

— Таблеткамі не захапляйцеся. Баржомі з гатаваным малаком. Альяс з мёдам... — заклапочана давала парады цётка Ванда.— А ты, дружок, вось што — адпраўляйся заўтра дадому. Абыдуцца і без цябе. Ірыне там адной і ў аптэку збегаць нельга.

— Ды ну... Пайшлі, цёця, засцудзянееце, — няпэўна сказаў ён, адчуваючы ці не радасць ад магчымасці хуткага вяртання і непрыязь да чалавека, які неспадзявана даў яму гэтую магчымасць і з якім ён, ні аб чым не згаворваючыся, усё ж як быццам увайшоў у змову.

Усе сядзелі наўкруг нябожчыка.

—...уранні ў шыбіну стук-стук,— шэптам апавядала цётка Юля.— Яна падхапілася: аж ён сам пад акном. Усмінуўся — і ў сад. І кожны божа дзень гэтак стукаў, да самых сарачын. Як ранне, так і тут.

— То, Юлечка, душа яго прыходзіла,— прыцішана загаварыла бабулька.— Ты, глядзі, вадзіцы ў кварту налі, і хай сорок дзён стаіць. І хлеба лустачку палажы яму.

Тонкія вусны цёткі Ванды скрывіліся. Ад такой размовы ёй было яўна не па сабе, і гэта прынесла Стасю якуюсці помслівую ўсцеху.

— Няўжо вы верыце ў гэтыя казкі?

— Душа, дзетка, ва ўсіх людцаў ё,— з нечаканай годнасцю адказала цётцы Вандзе старая.— Дык чаго ёй сваёй хаты цурацца? Пераведаець сваіх, ёй і спакайней тамацька.

— Наша мама-нябожчыца так казала,— уступіла ў гаворку цётка Домна.— У што чалавек верыць, тое яму і ёсцека, а ў што не верыць, таго і нямашака.

Запанавала няёмкае маўчанне.

— Ты, Стась, прыляж,— перавяла гамонку на іншае цётка Юля.— І ўсім хоць на волас заснуць трэба. Мяняцца будзем. Заўтра дзень трудны.

Ужо ва ўтульным шчытным кокане дрымоты Стась пачуў, як яму асцярожна захутваюць коўдраю ногі.

Стасю сніўся незвычайны сон.

Нібыта ён сядзіць за даўжэзным, краёў не відаць, сталом і есць з талеркі вялікі пышны блін з маслам. Вакол, як акінуць вокам, таксама сядзяць людзі. І цішыня. Людзі не размаўляюць, не зважаюць на суседзяў. Яны толькі ядуць. А за бясконцым радам намасленых вуснаў і туга набітых ратоў ён бачыць нейкія расчыненыя дзверы і ў іх — дзядзьку Петру. Стась ведае, што дзядзька чакае яго, каб сказаць пра шгосці важнае. Аднак спачатку трэба ўправіцца з блінам, і Стась, спяшаючыся, прагна пхае ў рот намасленыя кавалкі, але чамусьці ніяк не можа наесціся. І раптам заўважае, што блін на талерцы некрануты...

За акном нясмела варушылася зімовая

раніца. Дзіўны сон пакінуў на душы неспрытульнае вярэдлівае пачуццё, якога хацелася хутчэй пазбыцца.

—...і Стась думае ехаць,— гаварыла за перабойкаю цётка Ванда.

— Ён наструніўся.

— А што ж так?

— Аліса хворая.

Стась устаў з ложка перакананы, што Аліса сапраўды захварэла і яму сёння — кроў з носа — трэба быць дома. Вада ў рукамыніку была свежай, сунічнае мыла прыемна пахла летам.

— Парадак! — паведаміў дзядзька Мікола. — Адпраўленне ў адзінаццаць. Труну калекцыю выдзеліў.

Па чарзе, як і ўчора, паснедалі.

— Цёця Юля, вы не крыўдуйце, але мне трэба ехаць.— Стась улучыў момант, каб пачулі адразу ўсе.— Малая з ангінай, тэмпература скача, а Ірына адна...

— Якая крыўда, калі дзіця хворае.

— Давай,— сказаў дзядзька Міша.— Нас тут і так больш, чым абавязкаў.

— Вянкі не ўзялі,— зарупіўся дзядзька Мікола. Дзядзька Міша дастаў

дваццацьп'ятку. Стася пекануў сорам: у партманеце, апроч траячкі на дарогу, ляжаў усяго чырвонец.

— Дваццаць хвілін да аўтобуса,— папярэдзіў жонку дзядзька Міша. «Ага, значыць, і яна едзе. Добра, што не адзін, аднаму ўсё-ткі неяк няёмка»,— зазначыў Стась і ўзахвоціўся праводзіць цётку, каб паглядзець расклад.

На аўтастанцыі высветлілася, што ягоны аўтобус праз паўгадзіны, а наступны — ажно а трэцяй.

Ён у хапошчах пацалаваў нябожчыка ў халодны лоб, развітаўся са сваякамі, схопіў сваю торбу з апельсінамі і ўспомніў: «Скрыпка!»

— Цёця Юля, можна вас на секунду? — Стась пад локаць вывеў яе на кухню.— Цёця Юля, я вас вельмі прашу... Там у дзядзі Пеці дома старая скрыпка. Я б вельмі хацеў... Як памяць па ім...

На ганку ён сутыкнуўся з Ларысай. У яе вачах білася разгубленасць. Ларыса паставіла вядро; жаласна, абламанай ільдзінкай зазвінела восілка. Ён паспешліва пацалаваў сястру і пабег.

Пакуль Стась лётаў, білеты скончыліся. Хуценька з'арыентаваўшыся, ён адшукаў у кішэнях тэлеграму, склаў яе так, каб былі відаць толькі словы: «Прыязджайце хаваць тагу» і прашчаміўся да касы.

— Ведамасць ужо ў вадзіцеля. Бяжыце на пляцоўку, — спачувальна параіла касірка.

Вадзіцель незадаволеная адчыніў кабінку.

— Слухай, шэф, на пахаванне еду...

— Няма мястоў! — адрэзаў малады васпава-ты «шэф».

— Будзь чалавекам, — узмаліўся Стась.

— А я пры чым? Сказана табе, мястоў няма. — Вадзіцель таргануў на сябе дзверцы.

Чакаць да трох не было рахубы, і ён кепска прабітаў ў гурбах сцэжкай пацягнуўся на шашу. Ён дакараў сябе, што не здагадаўся захапіць на хаўтуры трафарэтку з назваю свайго горада. Стась заўсёды ездзіў на спадарожных з трафарэткамі, каб вадзіцелі ведалі, што пасажыр надзейны, а не выйдзе праз які дзесяткаў кіламетраў, нічога не заплаціўшы. Цяпер давядзеца пруюнець на дарозе да

другога прышэсця.

Прадчуванне не падманула: машыны ехалі міма.

Шашу расчысцілі вузка, стаяць даводзілася ў глыбокіх слядах, і ў чаравікі сыпаўся снег. Стась здзівіўся, чаму не холадна ў ногі, і ўспомніў, што раніцой знайшоў на чаравіках тоўстыя ваўняныя шкарпэтки. Ад згадкі пацяплела на сэрцы, здалося, быццам ён тут не самотны, нехта ёсць поруч. Але пацяплела ненадоўга...

Праводзячы вачыма яшчэ адну машыну, Стась чуў ужо не бяссілую злосць, а радасць, нібыта на шашы тырчаў не ён, а чужы, непрыемны яму чалавек, які ўцякаў з пахавання роднага дзядзькі, які, горка падумалася зараз, больш года не пераведваў бацькавай магілы. У памяці ажыў сённяшні сон, прынёс балючае разуменне, што ён, Стась, ніводнага разу і не пагаманіў як след з дзядзькам, не паспеў хоць крыху ўведаць яго жыццё... Адзінае, што ён яшчэ можа зрабіць — вярнуцца на хаўтуры.

І тут, бо Стась працягваў машынальна падымаць руку, ля яго спыніліся «Жыгулі». Стась разгубіўся.

— Куды, барада? — адчыніў дзверцы хлопец у скуранцы. Побач з ім вальтом ляжалі дзве пляшкі шампанскага, а за спіной сядзелі ў абдымку румяны здаравяка і дзяўчына з маціцовымі вуснамі.

«А раптам Аліса і праўда захварэла? — асцярожна зашаптаў нехта ў душы.— Ірыне і ў аптэку збегаць нельга...»

— Ты што, языком загрызаў? — нецярпліва засмяяўся кіроўца.

— Гэта ён Элачкі спалохаўся,— растлумачыў здаравяка.

Стась моўчкі пайшоў ад машыны. Ён павінен быў вярнуцца на хаўтуры.

— Баюшкі, барада! — закрычалі яго спіне з «Жыгулёў».— Праспішся, тады на трасу выпаўзай!

Ужо ступіўшы з шашы на сцэжку, Стась глянуў на гадзіннік і з дзіўнаю палёгкай зразумеў, што безнадзейна позніцца..

Клён

Ён даведаўся, што памрэ, у той самы дзень, калі карані ўпершыню пасля зімовага нябыту, спачатку насцярожана, а потым усё больш прагна пацягнулі з адгалае зямлі яе бунтоўныя п'янкія сокі, і тыя пабеглі вышэй і вышэй, да галін і галінак, да сучка, што з восені ўчэпіста трымаў выпетраны бурштынавы лісток, які можна будзе скінуць толькі тады, калі пупышкі радасна і ўрачыста пырснуць новай пяшчотна-клейкай зелянінай.

Салодкая дрыготка прабегла па ўсім яго агромністым целе, і клён прачнуўся. Ён страпануў вещам і ўсцешана ўбачыў са сваёй высачыні тое, што сніў усю доўгую завейную зіму: жоўта-блакітную, як ясны восеньскі дзень, хату, сядзібу, усю невялікую, багатую на сады вёску, поплаў з белымі плямамі гусей і няроўны лілавата-зялёны мур лесу, дзе ён, клён, калісьці нарадзіўся і адкуль прыйшоў летась ласы на садавіну вожык, прыйшоў ды, зладзіўшы ў

ямцы непадалёк кубло, так і застаўся ў садзе зімаваць — порсткі колкі клубочак, маленькую кволую цеплыню якога клён адчуваў скрозь сон у зімовую халадэчу.

Захмялелы малады вецер, напоены таемнымі напаўзабытымі ляснымі пахамі, лашчэў яго галіны. У небе цурчэў цененькі струменьчык жаўруковае песні, а ўнізе, пераходзячы ад яблыні да яблыні, гаспадар збіваў шастом чорныя леташнія гнілякі, і ад гэтага маўклівага карчавітага чалавека ў зашмальцаванай скуранцы ішло лагоднае цяпло.

І раптам клён адчуў нешта нядобрае, дыхнула холадам, як быццам на сонца набегла хмара. Але неба было чыстае. Клён зірнуў долу і згледзеў каля сябе суседа.

— Здароў, сусед! — пачуў ён глухаваты голас гас-падара, які закурваў, ссунуўшы на патыліцу велікава тую кепку. — Што добрага скажаш?

— А тое скажу, што каціная ў цябе, сусед, памяць. Яшчэ на каляды абяцаў гэтую махіну спусціць, а ўжо, между прочым, хутка вялікдзень.

— Чым жа ён табе замінае? —

памяркоўна спытаў гаспадар.— Вішню глушыць, дык абірай маю, хоць сабе вунь тую, акурат твая.

Магутнае цела клёна на імгненне зрабілася нейкім страшэнна лёгкім, нібы карані пакінулі трымаць яго і нават слабы ветрык мог кінуць яго вобзем і пакаціць, пакаціць некуды туды, дзе няма ні вясны, ні сонца, няма нічога.

— Ты мне зубы не заговорвай,— зноў пачуўся надтрэснуты суседаў голас.— Не па закону гэта. Стаіць на мяжы, а ўвесь цень, между прочым, на маіх сотках. І карэнне ўсё там. Каторы год бульба па гарэху родзіць.

— Колькі мяхоў не дабіраеш? Бяры ў мяне.

— Ты са мной не жартуй.— Клён бачыў, як суседаў твар пакрысе наліваецца чырванню.— Я цябе па-добраму прашу, па-суседску.

Гаспадар дыміў цыгарэцінай, пазіраючы некуды ўбок.

— Болей паўтараць не буду,— з пагрозай прамовіў сусед і пасунуўся да сваёй сялібы. Кажанаваты, клышаногі і

даўтарукі, ён быў падобны да вялізнага рака, апранутага ў ватнік і разбітыя валёнкi з галёшамі. На паўдарозе сусед азiрнуўся і з прыдыханнем выгукнуў:

— Не спілуеш — мы на цябе лейцы знойзем! Я, между прочым, веццран калхоза!

Ён праклыпаў міма, і на клён зноў павяла нечым настылым.

А да гаспадара падбегам кіравалася гаспадыня — невысокая круглая кабета ў плюшаўцы.

— Што гэта Сымончык прыходзіў? Зноў?

— Але.— Гаспадар кiнуў недакурак і затаптаў яго ботам.

— Не дам!

— Не дурніся, Ганна. Не будзем праз дзерава з чалавекам заядацца. Які ні ёсць, а сусед.

— Не дам! Гаспадар перамаўчаў.

— Ну што маўчыш, як той клён?

— Прыедуць хлопцы, трэба пілаваць.

І клён зразумеў, што гэта — апошняе слова.

Начамі, калі вёска засынала кароткім вясновым сном, ён успамінаў.

Клён усё памятаў. Яму здавалася, што ён памятае яшчэ той час, калі быў семкай-крылаткай на галіне свайго разлогага бацькі з шырозымі далонямі лісцяў.

Ён памятаў той далёкі-далёкі дзень, калі ў лес прыйшоў чалавек з рыдлёўкаю і, асцярожліва падкапаўшы кволая карэньчыкі, панёс яго ў вёску, каб стаць яго першым гаспадаром.

Клён падымаўся ўжо вышэй хаты, калі аднойчы прачнуўся ад ляманту сваёй першай гаспадыні і ўбачыў, як нейкія людзі вывелі гаспадара на падворак, збілі з ног і доўга, з насалодаю драгавалі яго ботамі, раз-праз выгукваючы: «Бе-ла-рус! Пся крэў!» Яны забралі гаспадара з сабою, і клён больш не ўгледзеў яго на дарозе, якою вярталіся з горада.

Яго цяперашні гаспадар быў тады белагаловым накольнікам, з якім ён дзяліўся ўвесну сваім салодкім сокам. Яны раслі разам. Яны разам бачылі, як аднаго дня паўз вёску, у той бок, куды ўвечар апускаецца сонца, ішлі танкі і як праз два

гады стуль паўзлі іншыя танкі з чорнымі павукамі. Клён памятаў, як гарэла вёска і ў начным чарноцці хаты цвілі велізарнымі і жудаснымі чырвонымі кветкамі.

Але найчасцей яму чамусьці прыгадваліся тыя дзіўныя патайныя ночы, у якія малады гаспадар пільнаваў сад у пастаўленым пры самым камлі будане і штоночы з цемры ўзнікала зграбная, як рабінка, дзявочая постаць. Гаспадар браў дзяўчыну за рукі, яны сядалі поруч на шаматлівае сена, і клён узрушана і шчасна адчуваў сябе сведкам нейкай найвышэйшае таямніцы і, поўны нязвыклага хвалявання, баяўся нават шапацець лістотаю.

А пасля ў яго зялёнай засені падвешвалі ў летнія дні калыску: спярша са старэйшым, Волесем, а тады з малодшым, Вацём. Потым тыя навучыліся лазіць па ім, і клён неяк светла і падмалоджана чуў цеплыню іхніх дзіцячых рук, слухаў іх падобныя да шпачыных галасы і гадаў, каторы з малых стане яго трэцім гаспадаром.

Ён памятаў і дзень, як услед за старэйшым братам з пашарпанаю валізкай

выправіўся ў вялікі свет малодшы, Вацік, і ён, клён, зразумеў, што трэцяга гаспадара ўжо не прычакае.

Клён усё памятаў.

Суботняга вечара клён пачуў, як гаспадар з сынамі выйшаў на ганак падыміць перад сном.

— Кляновіку яшчэ няма? — Было цёмна, але клён адразу пазнаў голас Ваціка.

— Не падсочваў... — неахвотна адгукнуўся гаспадар, і клён здагадаўся, што гаспадар яшчэ не казаў сынам пра *тое*.

— Магазін у вас, ацец, заўтра адкрыты? — Гэта старэйшы, Волесь.

— Робіць. Купіць што хочаш?

— Піўца трэба будзе ўзяць.

— Возьмеш... — і, памаўчаўшы, гаспадар сказаў: — Работа, хлопцы, ёсць на заўтра. Клён пілаваць будзем.

— Нашто яго пілаваць? Хай стаіць, красавец, — пазяхаючы, азваўся Волесь.

— Навошта, тата? — прамовіў Вацік. — Гэта ж па дзеду памятка.

— Сымончыку ён, як бяльмо на воку. Скардзіцца гразіўся...

І клён зразумеў, што *гэта* будзе заўтра.

Раніца была ясная, але стылая ад ночы, і жаўрукі заліваліся на ўсю шчырасць, грэючыся ад цяпелыцаў сваіх песенек. Клён слухаў іх і чакаў.

Судьбе не раз шепнем:
Мерси боку...

— Ну пачалі, ці што,— абарваў на паўслове сваю песню Волесь.— А то першачок скісне.

Клён здзіўляецца, слухаючы Волесь. Ён ніяк не можа ўзяць у сэнс, чаму гамонка ў старэйшага гаспадаровага сына цяпер найбольш круціцца вакол гэтага піўца або гарэлкі, як быццам не засталося для яго на цэлым свеце нічога лепшага, як быццам гэта не Волесь, а нейкі іншы, адно падобны да яго бялявы хлапчук калісьці ціха, употайкі размаўляў з ім, клёнам, апавядаючы пра свае дзіцячыя радасці і крыўды, пра ровар, які бацька абяцаў яму купіць да дня нараджэння, як быццам гэта нехта іншы горкімі слязамі плакаў пад ім,

калі гаспадар спляжыў у садзе старую грушу...

А гаспадар марудзіў, то пазіраючы пад ногі, то мераючы яго, клён, вачыма.

Вацік падняў пілу да плечука, стрэльнуў усцяж палатна вокам і з прыхаванаю надзеяй сказаў: — Не возьме.

— Возьме! Давай, ацец! — прыспешыў Волесь, забіраючы пілу.— Як гаварыцца, раней сядзем, раней выйдзем.

Клён чакаў. Ён не баяўся, бо пражыў дастаткова для таго, каб не страшыцца смерці. Ён чакаў, уяўляючы, як карані яшчэ будуць распачна гнаць з зямлі салодкі сок, а шырокае пнішча ўжо ўсцешана і густа абсядуць задаволеныя стракатыя мятлушкі, але ён ужо не пабачыць гэтага, бо сталёвыя зубы ўгрызаюцца ўсё глыбей і глыбей, штоімінненне абрываючы некалькі нітачак-повязяў, якія яшчэ лучаць яго з зямлёю, з жыццём.

— Вунь і памочнічак ідзе.— Волесь выпрастаўся і ацёр з ілба пот.

— Да пільшчыкаў цюпаў сусед.

— Ага, надумаліся ўсё ж.— Ён секануў рубам далоні па стаўбуры, і гэты дотык

здаўся клёну страшнейшым за пілу.

— А што, дзядзька Сымон, у вас ужо не вітаюцца? — спытаўся Вацік.

— Здароў, здароў, сусед. Нешта ты ніяк па-гарадскому, между прочым, гаварыць не навучышся.

Вацік не адказаў.

— Давай пацягаю,— задаволена прапанаваў сусед Волесю.

— Прашу,— з гатоўнасцю адгукнуўся той.

— Не трэба.— Вацік пераняў у брата пілу.

— Іш ты, пеўнік малады!..

— Ішоў бы ты, Сымон...— сказаў гаспадар.

— Глядзіце, каб на свае соткі завалілі.

Сусед з блукліваю ўсмешачкай на твары пацягнуўся прэч.

— Куды гэта маць падзелася? — мяняючы праз колькі хвілін бацьку, запытаў Волесь.

— У Тэклінай дачкі ў адведках,— азваўся гаспадар.

— Знайшла дзень. Не каб чэсным

тружанікам чарку паднесці, не адхадзя ад касы.

Клён убачыў, як Вацік адпусціў пілу, разагнуўся, збіраючыся штосьці сказаць, але толькі плюнуў. А старэйшы брат, муркаючы сабе пад нос, нават не змеціў нічога, і клёну падумалася, што ён так і не паспее зразумець, што адбылося з Волесем.

Повязяў з каранямі амаль не засталася.

Вось перарвалася апошняя нігачка, і клён адчуў, што ў ягоным целе ўжо няма бязлігаснага сцюдзёнага жалеза. Некалькі імгненняў, і ён страціць прытомнасць, каб ніколі больш не вярнуцца да яе. Але якраз у тым баку, куды яго ўсё мацней хіліла, пад шапкаю жухлых леташніх лісцяў спаў вожык, і клён з астатніх сіл трымаўся.

— Давайце хутчэй! — Голас Ваціка зазвінеў.— Не магу глядзець, як ён спілаваны стаіць.

Гаспадар з сынамі ўпёрся ў стаўбур трыма жардзінамі, і апошняе, што адчуў клён, была вострая шкадоба да невінаватага вожыка..

— Кубы два дроў будзе,— сказаў старэйшы сын, паляпаўшы па камлі, Але

клён ужо не пачуў настыласці, якая ішла ад шырокай Волесевай далоні.

Ліфт

З нядаўняга часу з ліфтам стала адбывацца нешта дзіўнае. Набліжаючыся да дзевятага паверха, ліфт быццам нехаця гасіў разгон, і ў гэтым Валянціну чула-ся нейкае запрашэнне. Здавалася, дастаткова мысленнай згоды, і ліфт памкне вышэй, хоць падымацца далей не было куды — дзевяты паверх, дзе жыў Валянцін, быў у доме апошні.

Дзівацтвы звычайнага абшарпанага ліфта былі, безумоўна, плёнам фантазіі яго пасажыра.

Валянцін нават вынайшаў забаўную гульню, аб якой ведалі адно ён і ліфт. Калі той, злёгку вібруючы, пачынаў глытаць паверхі, Валянцін у думках падахвочваў яго: «Вышэй! вышэй! вышэй!», аднак у апошні момант, калі ліфт крыху збаўляў хуткасць, нібы чакаючы яшчэ аднаго, галоўнага «вышэй!», Валянцін паспешліва загадваў: «Стоп!» — і выходзіў на сваёй пляцоўцы, адчуваючы, што сэрца б'ецца

трохі часцей, чым зазвычай.

Яму было смешна ад сваёй нерашучасці, ад таго, што ён — як быццам гэта не гульня, а якісці надзіва важлівы крок — не можа пераадолець прыдуманага самім сабой бар'ера, які вабіў і ўадначас чамусьці палохаў. Тут было нешта ад знаёмага кожнаму прыцягнення стромы. Гэтае нявымаўленае «вышэй!», за якім нібыта хавалася нейкая магчымасць, дзень пры дні надзіла яго ўсё мацней і мацней.

І аднойчы, калі ліфт ужо збіраўся выпусціць яго, як заўсёды, на дзевятым паверсе, Валянцін, перамагаючы сябе, загадаў: «Вышэй!» і...

Здарылася неверагоднае: ліфт плаўна пайшоў далей.

Некалькі тамлівых імгненняў ён адлічваў ціхімі пстрычкамі нясіня паверхі і нарэшце, шчоўкнуўшы астатні раз, спыніўся. Дзверы са звыклым гудам пачалі разыходзіцца. Валянцін заплюінчыўся, як у маленстве, калі «жаўнерыкам» кідаешся з высачыні ў ваду, скамандаваў сам сабе: «Тры-чатыры!» — і ступіў наперад.

Ён стаяў каля дзвярэй уласнай

кватэры. Усё было знаёмым і звычным: надрапаны на сцяне пацешны чалавечак з рукамі і нагамі-растапыркамі, блакітная дзіцячая каляска суседзяў, нават механічна схоплены зрокам уранні кавалачак апельсінавай лупіны пад нагамі. І ўсё ж нешта было не так.

Яго ключ, несумненна, падыходзіў да гэтых дзвярэй, але гэтаксама цудоўна Валянцін ведаў і тое, што яму могуць адчыніць з пярэдняй. Ён адчуваў няясны неспакой, штосьці нібыта засцерагала яго, аднак, зрабіўшы першы крок насустрач невядомаму, ён не хацеў спыняцца на паўдарозе. Ён падняў руку і рашуча націснуў на гузік званка.

На парозе стаяў высокі русявы хлопец з пісягам цераз левую шчаку. Хлопец быў надзвычай знаёмы, хоць Валянцін ніяк не мог згадаць, дзе яны сустракаліся.

— Заходзь,— стрымана запрасіў русявы.

Перш-наперш Валянцін падышоў да акна. Вачам адкрыўся той самы двор, убачаны з вышыні дзевятага паверха. Воддаль графічна ўштукоўваліся ў блакіт

сталёвыя карункі тэлевізійнай вежы.

Такім чынам, ён быў дома. Аднак у пакоі адбыліся змены. Валянцін засяродзіўся і зразумеў: з кніжнай шафы насустрач яму не свяцілася Вадзімава ўсмешка. Фота кудысьці знікла.

— Сядай,— русявы паказаў на крэсла.

Валянцін сеў і пільна ўгледзеўся ў чалавека, які быў за гаспадара яго кватэры. Калі б не пісяг і не прыцярушаныя ранняя сівізною скроні, ён мог бы прысягнуць, што гэта...

— Ты не памыліўся,— прачытаў яго думкі русявы.— Мяне завуць Валянцін.— Ён працягнуў Валянціну пачак «Арбіты».

— Дзякуй, не куру,— машынальна адказаў Валянцін.

Русявы прыкурыў ад запальнічкі і зацягнуўся.

— Пачакай,— ачомаўшыся, сказаў Валянцін.— Значыць, ты — гэта я і наадварот?

— Але. Хоць такое сцверджанне будзе не зусім дакладным. Ты, напрыклад, не курыш...

Увагу Валянціна забрала кніжка на

часопісным століку. Гэта было яго «Узыходжанне». Чамусьці захацелася адшукаць верш, прысвечаны Вадзіму, лепшае, што было ў зборніку. «Сорак восьмая старонка»,— паслужліва падказала памяць. Аднак у патрэбным месцы ён уражана прачытаў дзіўныя незнаёмыя радкі:

А можа, побач з намі іншы свет
У часе на адлегласці імгнення,
І, можа, іншы ты у ім жывеш...

Валянцін перавёў недаўменны позірк на суразмоўніка.

— Гэта твая кніга,— сказаў русявы.

— Але я ніколі не пісаў гэтых радкоў...

— Так,— пагадзіўся русявы.— Справа ў тым, што мы з табой былі адным чалавекам толькі да пэўнага моманту, а потым нашы...,— ён памарудзіў, падбіраючы словы,— нашы шляхі разышліся.

— Да якога моманту? — Сэрца сціснула незразумелая глухая трывога.

Замест адказу хлопец з пісягам зірнуў

на гадзіннік.

— У цябе яшчэ знойдзецца хвілін пятнаццаць?

— Валянцін кіўнуў.

Русявы рабіў зацяжку за зацяжкай. Цяглівае маўчанне парушыў Валянцін:

— Адкуль у цябе гэта? — дакрануўся ён да шчакі. Русявы збіў попел, і Валянцін заўважыў, што яго пальцы ледзь прыкметна дрыжаць.

— Ты памятаеш Памір? Пяць гадоў таму.

Валянцін скалануўся.

Хіба мог ён калі-небудзь забыць?

...Яны паклалі насілкі пад пагрозліва навіслай скалой і ніцма пападалі вакол. Іх было пяцёра: дзве дзяўчыны, ён, Вадзім і Ігар, які раз-пораз ціха стагнаў, не вяртаючыся да прыгомнасці. Ігару тэрмінова патрэбен быў доктар. Яны неслі Ігара па чарзе, апошняю сотню метраў мяняючыся праз некалькі крокаў, і цяпер зразумелі, што не паспеюць, бо ў цемры спуск па ледавіку ў іхнім становішчы быў самагубствам. А ў лагеры будуць думаць, што яны заначавалі ў пячоры на трэцяй

пляцоўцы і ў іх усё ў парадку. Разлічваць даводзілася толькі на ўласныя сілы. А іх не было. Нават на тое, каб адхінуцца ад калючага снегу. Адна думка, што трэба ісці, яшчэ мацней прыціскала да гэтага пяточка, затуленага скалой ад пранізлівага ветру. Яны ляжалі, а сонечны дыск вось-вось павінен быў укалоцца аб барвовыя ў яго промнях вяршыні Двухгаловага Шайтана.

— І тады Вадзім падняўся... — сказаў русявы. Так, Вадзім падняўся. Спярга на карачкі, а затым, збапёршыся на ледасек, на ногі. Яны праводзілі яго пачыма і не ведалі, што бачаць Вадзіма жывым астатні раз. І ўсё-ткі ён прывядзе ратавальнікаў, бо паспее стрэліць з ракетніцы...

— Тая расколіна была зусім побач з лагерам.— Голас русявага зазвінеў.— Калі б не яго пальцы...

— Якія пальцы?

Русявы глядзеў Валянціну проста ў вочы. Ружовы пасак на шчацэ пабялеў.

— У яго засталася больш сіл,— таропка загаварыў Валянцін.— Ён быў больш вопытны. Ты сам ведаеш, ён ішоў у горы пяты раз, а не трэці, як мы.

— Ён звіхнуў пальцы на абедзвюх руках...

— Мы не ведалі!

— Ты здагадваўся. Памятаеш, калі абарваўся Ігар... Вадзім не мог нават сцягнуць пальчатак.

— Што ты хочаш гэтым сказаць? — сарваўся на крык Валянцін.— Што ты харошы, чысты, што ты спыніў яго і пайшоў сам? Павер, я нічога не ведаў! Не ведаў! Клянуся табе!

У дзверы пазванілі.

— Хто гэта? — здрыгануўся Валянцін.

Русявы ўстаў:

— Вадзім.

Зялёная Чара

Фантастычнае апавяданне

Калі чамадан быў сабраны, а лісты напісаныя, ён падышоў да акна і падумаў, што не зможа паехаць, не развітаўшыся, і што апошні, заўтрашні, дзень ён пакінуў менавіта не развітанне.

Якраз тады і зазваніў тэлефон.

— Добры вечар, Уладзіслаў.— Меладычны і чысты, як перазвон ільдзінак, голас маладой жанчыны гучаў нібыта аднекуль здалёк, хоць званок быў не падобны да міжгародняга.

— Добры вечар,— здзіўлена адгукнуўся ён.— Прабачце, але я...

— Мы пазнаёмімся заўтра,— далікатна перапыніў голас.— На беразе Зялёнай Чары.

— Зялёнай Чары?!

— Да заўтра,— празвінелі словы незнаёмкі.

— Да заўтра,— механічна адказаў Уладзіслаў і пачуў у трубцы кароткія гудкі.

Хто яму званіў? Адкуль даведалася

жанчына, якой належыць гэты прыгожы голас, пра яго заўтрашняю паездку? І — самае дзіўнае і невытлумачальнае — адкуль яна ведае пра Зялёную Чару, бо ён называе возера гэтак толькі сам-насам з сабою, а папраўдзе ў яго зусім іншае імя.

Заставалася адно — чакаць раніцы.

Адхінаючы рукою шырокія лапы ляшчынніку, ён ішоў з вудамі па ўтравелай сцежцы, якую, пэўна, пароўну білі звяры і людзі. Пахла лясным туманком. На імшысты прыгорбак поруч са сцежкаю залез малады баравічок; на яго бурштынавым брыльку ззяла раса, а ў кожнай буйной кроплі адбіваўся зялёны, поўны асцярожлівых сонечных промняў, суладны ранішні свет. У яго характэве і нерушы пакрысе раставала заінтрыгаванасць учарашнім незвычайным здарэннем, і, калі наперадзе, за масянжовымі стаўбурамі хваін, засвіцілася возера, на душы Уладзіслава панавала гэтка ж, як і навокал, ціхамірнасць.

Ён спыніўся на строме пад скарлючаную хвойі-самотніцай. Пад нагамі ляжала вялікае зеленкавата-блакітнае

возера ў зялёнай аздобе баравін. Рыбакоў не было відаць, адно каля нізкага процілеглага берага сумавала нечая лодка-надзьмуханка. «Ну, добрай раніцы!» — у думках сказаў да возера Уладзіслаў.

Затока сустрэла яго ціхім шапатком трыснягу. Пад мяккім павевам ветру лёгка заківалі белыя гарлачыкі, ужо гатовыя раскрыцца, каб цэлы доўгі дзень піць крамянымі кветкамі шчодрае ліпеньскае сонца. Ён няспешна раскруціў вуды, выняў з рэчмяшка бляшанку з чарвякамі. Стракозы яшчэ недзе хаваліся, але Уладзіславу здалося, што і яны — фіялетаваыя, жаўтлявыя, аксамітава-чорныя — ужо таксама ведаюць, што ён тут.

Ён не памятаў, калі гэта пачалося.

Спыраша далекаватае ад буйных гарадоў зацішнае возера вабіла яго толькі ўдалай рыбалкай, асабліва добра браліся тут на чарвяка акуні. Ён любіў прыязджаць нанач і, чуйна падрамаўшы якую гадзіну ля вогнішча, нацымочку ўжо быць на нагах, каб атрымаць сваю долю шчасця і, вяртаючыся адвячоркам да няблізкае шашы, адчуваць за плячыма прыемную

важкасць рэчмяшка. Але неяк спакваля, неўпрыкмет для яго, рыбарская заўзятасць саступіла месца ціхай замілаванасці гэтым глухаватым лясным кутком. Забываючыся на паплавок, ён у абладзе дзіўнага супакою мог доўга слухаць, як недзе далёка, на тым, яшчэ ахінутым туманам беразе, ранняя зязюля санліва лічыць нечыя гады, альбо затоена віжаваць за пацешнаю чубатаю паганкай, што гнездавалася ў трыснягу водбліз затокі і на спіне вывозіла сваіх малых пухнацікаў на прагулянку.

У спякотныя летнія дні ён любіў, разагнаўшыся, даць нырца ў халаднавата-аксамітавую свежасць азёрнае вады. Ён адплываў ад берага, пераварочваўся на спіну, заплюшчваў вочы і, падставіўшы твар сонцу, люляўся на хвальках. Дзіўна, але Уладзіславу здавалася, што нечыя ласкавыя рукі асцярожна падтрымліваюць яго.

Тут, ля возера, яго душа нібыта выпроствалася і наструнена замірала, прагнучы толькі чысціні і прыгажосці.

Аднаго разу Уладзіслаў злавіў сябе на тым, што ў думках размаўляе з возерам,

быццам яно можа зразумець ягоныя радасці і непамыслоты. Хвілінаю яму мроілася, што возера і сапраўды чакае яго, бачыць і слухае; ён нібыта адчуваў уважлівы прыхільны позірк аднекуль з шапаткіх зялёных зараснікаў ці з празрыстай сонечнай мыбіні, дзе мільгацелі порсткія чародкі рыбінае малечы.

Тае пары ў возера і з'явілася новае імя. Здаецца, само возера аднойчы, у ясны блакітны дзень, ціха, але выразна прамовіла: «Зялёная Чара. Мяне завуць — Зялёная Чара».

Ужо з дзесятак акунёў паспелі памяняць возера на цеснае вядзерца з вадой. Сонца пачынала прыпякаць, і ўсцешаныя стракозы распачалі над затокаю свой заўсёдны мітуслівы кірмаш. Застылы паплавок раптам зноў торкнуўся і заскакаў. Праз імгненне на траве распачна біўся ладны зеленавата-чырвоны акунь. Уладзіслаў зняў здабычу з кручка, пусціў у вядзерца і, выпрастаўшыся, знерухомеў.

У трох кроках ад Уладзіслава, над самай вадою, стаяла і са спакойнаю ўсмешкай пазірала на яго невысокая

зграбная дзяўчына ў даўгой, колеру азёрнае вады сукенцы, заколатай на грудзях пералівастаю брошкай. Нейкі несучасны, але наўздзіў суладны ўбор готак пасаваў незнаёмы, што выдаваў адзіна для яе магчымым. У незвычайна доўгіх светлых валасах, нібы яна кагадзе купалася, зіхацелі вадзяныя кроплі.

— Добры дзень! — зазвінелі ў голасе дзяўчыны ўчарашнія льдзінкі.

— Дык гэта вы... — разгубіўся Уладзіслаў.

— Добры дзень! — паўтарыла яна.— Гэта я.

— Але... хто вы?

Незнаёмка, дапытліва і глыбока зазірнуўшы яму ў вочы, адказала не адразу.

— Я — німфа Зялёнай Чары.

— Цаню ваш жарт. Але як вы даведаліся...

—...што вы называеце возера гэтым імем? — скончыла яна.

— Але.

— Яго завуць так ужо тысячагоддзі. Толькі не кожны можа пачуць гэта імя.

Белую шыю дзяўчыны песцілі

смагдавыя каралі з бялюткаю кветкай гарлачыка. Толькі цяпер Уладзіслаў змеціў, што брошка на яе сукенцы — на самой справе не брошка, а страказа з жывымі слюдынымі крыламі.

— Я жыву тут з тых часін, калі адступіў ледавік.

Яна ўсміхалася, і поўны лясных і азёрных пахаў ветрык перабіраў яе вільготныя валасы.

— Нам было забаронена сустракацца з вамі. Але сярод нас былі неслухмянкі, якія кахалі зямных мужчын. Адну з маіх сясцёр людзі назвалі Свіцязянкай...

— Я ведаю. Значыць, вы таксама...

— Не! — хутка сказала яна.— Мы вырашылі ад-крыцца людзям. Вы павінны ведаць, што мы ёсць.

— Дзеля чаго?

— Мы паміраем...

Уладзіслаў чуў тонкі водар кветкі з яо караляў. У гошым матавым твары, у невысокай гнуткай постаці, у арабінавых вуснах было столькі нсышца, што словы пра смерць гучалі жорсткім недарэчным жартам.

— Хіба німфы паміраюць?

— Мы жывём, пакуль чыстыя нашы воды.

У зялёных вачах хавалася туга.

— Вы павінны ведаць,— паўтарыла яна.— Магчыма, тады вы спыніцеся...

Прашумелі крылы, і на яе плячо, не палохаючыся Уладзіслава, апусцілася чорнагалоная чайка. Птушка быццам штосьці сказала дзяўчыне на сваёй мове.

— Мне пара.

— Мы цяпер няхутка ўбачымся,— прамовіў Уладзіслаў.— Я ад'язджаю.

— Я ведаю.

Чаіца сарвалася з яе плечука. Уладзіслаў міжволі глянў услед птушцы, і, калі праз хвілю яго позірк вярнуўся назад, дзяўчыны ўжо не было, адно з лапушыстага лісця гарлачыкаў нібыта глядзелі сумныя зялёныя вочы.

Прыблужнілася, вырашыў Уладзіслаў і ўбачыў — а мо гэта толькі здалася яму,— як мяккая хвалька злізнула з мыльцу след маленькай босай нагі.

Назаўтра ён паехаў.

Там, у далёкім горадзе, яму часта, да

драбніц, прыгадвалася неверагодная сустрэча ля возера. Адноўчы ён наважыўся распавесці сваю гісторыю суседу па гатэльным нумары, але сусед стаў паглядаць на яго неяк дзіўнавата, і Уладзіслаў мусіў прабачыцца і сказаць, што пажартаваў. Дый яму самому часцей і часцей прыходзіла на думку, што ўсё гэта — і незвычайны тэлефонны званок, і зеленавокая дзяўчына — было толькі прыгожым сном, з тых, што сняцца дзецям ва ўзнагароду за любоў да казак.

Праз год Уладзіслаў вярнуўся.

Раніца, як і тады, была ціхая і сонечная. Прыстоіўшы пад знаёмаю хвойй, ён у думках павітаўся з возерам і спусціўся да затокі.

Рыба бралася горш, чым зазвычай, але цераз пару гадзін у вядзерцы ўжо хапіла б на юшку. Здымаючы новага гарапашнага акунька, Уладзіслаў адчуваў, як замірае ў чаканні сэрца. Ён падымаў вочы, але побач па-ранейшаму нікога не было. Адно возера ляжала перад ім, нейкае абьякавае і адчужанае, і воддаль бязмэтна і тужліва

мітусілася над вадою белая чайка.

Ён пакінуў вуды і вядзерца каля затокі і паволі пайшоў прыбярэжнаю сцежкаю ў той бок, дзе паміж нізкіх, парослых незабудкамі і белавокім капытнікам берагоў несла ў возера сваю плынь рэчка. За алешнікам рэчка шырока разлівалася па жвірыстай водмелі, і ён часту сустракаў там вясковых хлапчукоў, якія лавілі травянымі петлямі зусім маладых дурненькіх шчупачкоў.

Гэты раз малых рыбароў не было. Чамусьці не было відаць і шчупачкоў, што заўсёды грэліся тут у сонечных промнях, адкідваючы на жоўтае дно негустыя цені. Некалькі хвілін Уладзіслаў у задуменні стаяў над нейкай каламутнаю сёння рэчкай. Казка не паўга-рылася, значыць, дзяўчына ў зялёным уборы была толькі казкай. І ўсё ж душу вярэдзіла адчуванне, што ён губляе, а мо ўжо назаўсёды страціў штосьці дарагое і незаменнае.

Аднойчы ўвечары ў яго зазваніў тэлефон.

— Уладзіслаў...— пачуўся ў трубцы нягучны жаночы голас, і яго апякла

салодкая і трывожная здагадка

— Я слухаю,- таймуючы хваляванне, адказаў ён.

— Уладзіслаў... - журліва звінелі цёплыя льдзінкі.

— Гэта я! Я прыехаў! Я слухаю! - крычаў ён

— Уладзіслаў... Уладзіслаў...
Уладзіслаў... - журботна і манатонна паўтарала трубка адно і тое ж, нібыта занісанае дзесьці на бясконцую магнітафонную стужку слова...

М аўклі вы маналог

Ачхі! Ачхі! Выбачайце, шаноўныя. Ачхі! Вось так і ачынаешся кожнае раніцы. Каб ён пражыўся ў апраметнай з самымі зацятымі грэшнікамі! Гэта я пра катар. Ачхі! У якім жа гэта годзе прыстаў ён да мяне, не раўнуючы як святая доказная інквізіцыя да бязвіннае душы? Ачхі! Праклятая чохаўка вытрасла з маёй гарапашнай галавы, нібы зернейкі відуку, усе дарэшты даты. Загое, дзякаваць богу, у якога я не верую з адна тысяча шэсцьсот задаўненага года, усё астатняе ў памяці трымаецца, быццам дзеялася не даўней мінулай нядзелі.

Вось як учора было, бачу праявы таго злашчаснага лета, калі ў наваколлі трывала гэтка сухмень, што ўвачавідкі жоўклі зялёныя сенажаці і пачыналі ўжо людцы паспалітыя загадваць, ці не давядзецца сёлета разгаўляцца грэшным чынам катамі ці кашчавымі сабакамі. І прычыніўся той парою ў нашым касцёле нечуваны цуд.

Аднойчы, пачакаўшы, пакуль арганісты ўзяў першы акорд і хор утрапёна зацягнуў «Ave Maria!», заступніца наша маці боская заплакала ў сваім алтары буйнымі, як боб, слязамі. Не дзіва, што падхапіў я тады пякельны катар. Цэлы месяц ні на хвілю не зачыняліся касцельныя дзверы, і скавыгшоў у храме было болей, чымся анёлаў на нябёсах.

Адале скажу вам, шаноўныя, прачуўшы аб наскіх дзівосах ды нагледзеўшыся на збоі вернікаў, што цягнуліся да нас, не стрываў, пусціў слязу Мікола-ўгоднік з праваслаўнай царквы, якая касавурылася на касцёл цераз пляц. А там ва уніяцкім храме Звеставання, што каля торжышча, пачалі прамаўляць падчас ютрані прарокі Захарыя ды Ісайя, і ўсё, кажуць, найчасцей гугнявым голасам бажавольнага Баўтрамея, што жыў за ярам у звярыным мерлагу.

Ведама ж, дакацілася пагудка пра небывалыя падзеі куды след, і разы тры ніштавата прычасціў сухую, як порох, зямельку дождж. А потым жыхары знакамітага нашага места ды сяляне

паблізных вёсак і зусім паарлелі, убачыўшы, як папаўзлі з замкавае брамы вазы з соллю і княскія людзі сажань за сажнем сталі густа прысольваць брукаванку ўсцяж возера, паўз фару і да самага віленскага тракту. Зноў заманулася яснавяльможнаму валадару праехацца ўлетку на санках, прамчаць новую каханку на мядзведжай запрэжцы. А людцам паспалітым таксама ўсцеха — да трэцяга калена сабранае солі стане.

Ачхі! Вы ўжо даруйце, шаноўныя, трэба начхацца ў запас, бо дзе гэта вы бачылі святога Пётру, які чхае на музейных наведнікаў?

Ну так, цяпер я экспанат. Але, калі хтосьці з вас скажа: «*Sic transie gloria mundi*»¹ я запярэчу. Хіба рацыя наракаць мне на свой лёс? Было нас шасцёра братоў, а застаўся на свеце адно я. А ці не паважны век мае без малога чатырыста гадоў, пражытыя ў гэтых барочных мурах, што памятаюць ядры маскоўскага цара, шведскага караля і французскага імператара ды град нялічаных асколкаў

нямецкіх бомб?

Часам я шкадую, што ў мяне драўлянае сэрца, а часам радуся з тае самае прычыны, бо іначай яно не выгrywала б усяго, што мне выпала пабачыць. Але, відаць, яно не зусім драўлянае, бо такімі вось чыстымі вясновымі ранкамі, калі маладыя сонечныя промні запальваюць пазалоту капітэляў і гзымсаў, а на бельтя сцены шматкалёрна кладуцца цёплыя водсветы вітражоў, я адчуваю, як маё сэрца прачынаецца і дзесьці там, у душы, нараджаецца ціхая музыка...

Ачхі! О жудзівае насланне Люцыпара! Ачхі! Усё, апошні раз, бо вунь ужо ідзе Алена, як зазвычай, усмешлівая, лёгкая і пекная, што той анёлак.

Наша навуковая супрацоўніца стагоддзі на тры з паловаю маладзейшая за мяне, аднак у яе галоўцы з дробненькімі залацістымі кудзеркамі змяшчаецца гэтулькі імёнаў, падзей і, галоўнае, датаў, што нават я крышачку зайздросчу ёй. Праўда, калі чытаеш пра ўчыненую стральцамі разню і калі на ўласныя вочы бачыш, як

¹ Так мінаецца зямная слава (лац.).

плыве цераз храм чырвонае ручво і ў ім кешкаецца немаўля — гэта, прысягаю светлай памяццю майго бацькі, зусім розныя рэчы. Ды лепей, шаноўныя, замест жудлівых прыгадаў, пакуль Алена з экскурсіяй падыдзе бліжэй, намалюю я вам свой партрэт.

У мяне грубаваты, але мужны і нават паглядны твар з шырока пасаджанымі вачыма. Вятрыска жыццёвых нягодаў ваяўніча ўскудлаціў мае густыя валасы і бараду. На дужых рамянах — апанча. Ці трэба дадаваць, што, як і належыць святому, трымаюся я з годнасцю. Тым больш у маіх каструбаватых руках звычайна да працы чалавека не абы-што, а ключ ад райскае брамы.

Вам цікава, адкуль музейны экспанат гэтак добра ведае сваё аблічча, быццам штодня круціцца каля люстра, усё роўна як дзяўчына на выданні? А летась пашчасціла і мне глянуць у люстэрка, калі тыдні з два вылежваўся на сталё ў рэстаўратараў, што няблага падлячылі мае старэчыя хваробы. Апроч, вядома, чохаўкі, а прызнацца ў ёй перашкодзіла мая прыродная сціпласць.

— Перад вамі драўляная скульптура святога Пётры,— цурчыць Аленін галасок.— На жаль, гісторыя не захавала імя выдатнага майстра...

Антось яго звалі. Майго бацьку, чалавека, што выпусціў мяне на свет з невідушчага і глухога дубовага кругляка.

Ён быў каржакаваты, з цёмна-русымі доўгімі валасамі і рахманымі сінімі вачыма. У абліччы гэтага ціхмянага чалавека не было нічога нязвычайнага, але калі б Творца дапраўды існаваў, дык Антось быў бы вельмі падобны да яго. З каляных і пяшчотных Антосевых далоняў выпырхвалі драўляныя жаўрукі, ільвы на падлокнуцах крэслаў, не паспеўшы нарадзіцца, хапалі зубамі разец, а па мядзведзю, якога мой бацька выштукаваў у паляўнічай зале, аднойчы пекануў з рушніцы зляканы княскі госць. Але то былі нявінныя забаўкі, бо Антось не проста штукарыў, а ва ўсім вялікім наваколлі аздабляў храмы, і я на свае вушы чуў, як варшаўскі прыяцель нашага валадара аддаваў за бацьку табун арабскіх скакуноў.

Па жылах Антося бегла адважная кроў.

Браты мае, яшчэ не паспеўшы агойтацца пасля цеснае майстэрні ў новым шыкоўным жытле, ледзь не засталіся сіротамі, а маё жыццё дык наогул вісела на павучынцы. Хтосьці з добрых людзей нашаптаў айцу Геранімусу, што святы Пётра (гэта значыць я) задужа выдае з твару на княскага стайніка Сымона. Яшчэ паўбяды, каб гэты Сымон быў праўдзівае рымскае веры, ці, на горшы выпадак, вунітам. А ён, як на тое, схізмат праваслаўны, які не верыць, што святы дух сыходзіць не толькі ад бога-бацькі, але і ад бога-сына.

Не боскі знак, а злачынныя падкопы заклітых ворагаў пана Езуса ўгледзеў айцец Геранімус у гэткім дзіве. Дайшло, шаноўныя, да таго, што пробашч наш стаў у часе набажэнства збівацца, нібыта падгулялы гакаляр.

Угневаны князь загадаў мяне пашчапаць і спаліць, а бацьку майго Антося, не ўважаючы на былыя заслугі, пасадзіць у лёху да мядзведзя. Ды не паспелі замкавыя людзі спраўдзіць жорсткага княжага ўказу, бо прыступіліся да места царскія ваяводы з незлічоным

войскам. Два тыдні бацька мой і ўсе мужчыны, чые рукі маглі трымаць зброю, не спускаліся з гарадскіх муроў. Забыўшыся на звадкі і варажнечу, каталікі, вуніты і праваслаўныя адным гуртам лілі на галовы абложнікаў агнёвую смалу, скідвалі прыступныя драбіны ды секліся ў рукапашнай. Добра памяталі жыхары слыннага места, як паводле волі міласэрнага Збавіцеля (відаць, у раі быў вялікі недабор) адны хрысціяне выразалі ў памежным Мсціславе другіх хрысціянаў, не пакінуўшы на вуліцах і дзвюх жывых душ.

Адбараніліся на той раз мае землякі. А тым часам ачахла і полымя княскага гневу. Лагадней стаў паглядаць на мяне і айцец Геранімус, балазе ненавісны вораг ягоны схізмат Сымон падчас вылазу ў варожы табар налажыў галавою і ўзнялася душа стайніка прамютка на нябёсы.

О, чаму ніхто не ўклаў у мае драўляныя вусны Слова! Колькі маглі б яны распавесці вам, шаноўныя дбайцы аб роднай гісторыі! Свая адмысловая показка знайшлася б і дзеля кожнага, хто прыходзіць сюды проста падзівіцца на старасвеччыну.

Вось гэтым дваім, што даўно ўжо не слухаюць Алены, а шэпчуць адно аднаму пяшчотныя словы, якіх у сэрцаў іхніх болей, чым у нашай царквы святых, я распавёў бы, як на гарадскім пляцы палілі чараўніцу.

А была яна, скажу вам, шаноўная, такой самай чараўніцаю, як я — царом Саламонам. Адзінае, што было ў дачкі клепнара Лявона з Ціхай вуліцы чароўным, дык гэта яе характэрнае. Пабачылі б вы Хрысцініну паставу — князеўна! А белы, як парцаляна, твар з танючкімі чорнымі бровамі, а гарэзавыя, жывыя, нібы міркіль, вочы, а вейкі, быццам мяккія крылцы баечных мятлушак... Кажуць, калі Хрысціна прыносіла ў бацькаву майстэрню полудзень, малаточкі маладых чаляднікаў самі сабой выбівалі ў яе гонар сонечную мелодыю. А калі ў нядзелю яна ў сваім зялёным фалюндушавым саяпе з кшталтам чорнага аксаміту прыходзіла разам са старым Лявонам на імшу, далібог, у касцёле ставала святлей і, палохаючы пацеры, па-над галовамі вернікаў луналі чароды грахоўных падумаў.

Але яна, гэтая красуня з дзвюма

цяжкімі смалянымі косамі, была незачэпаю. Сам княскі медыкус, бялявы станісты прыгажунчык, што студыяваў ва ўлохскіх універсітэтах лекарскія і грахаводныя навукі, той самы медыкус, па якім сохла безліч жаночых сэрцаў у замку і месце, гэтым разам толькі аблізнуўся.

Не ведала, ой не ведала Хрысціна, што душа ў пана лекара чарнейшая за найчарнейшы атрамонт, якім змацоўваюць дамову з д'яблам. І калі захварэла ўлюбёная князева дачка і не адпрэчылі ліхаманку заморскія пігулкі, абвясціў медыкус, што гэта наслала чары на высакародную кроў Лявонава Хрысціна...

Толькі для аднаго чалавека на ўсім белым свеце не была яна незачэпаю, і чалавек гэты стаяў у натоўпе і неўразуменнымі вачыма глядзеў, як чырвоныя языкі, перабягаючы з палена на палена, лісліва падкрадаюцца да босых Хрысцініных ног.

Божа, маліўся я, ты нагадаваў пяццю хлябамі пяць тысяч галодных! Ад твайго слова засохла смакоўніца! Ад дотыку тваёй рукі ў невідучых расплюшчваліся вочы!

Злітуйся над невінаватаю ні ў чым, апрача свае прыгажосці, дзяўчынаю! Уратуй яе ад ненажэрнага полымя! Ты чуеш, божа? А мо ты хочаш узяць яе на неба? Тады пакарай яе катаў, пакарай медыкуса, бо грэх ягоны трыкротна варты смерці!

Новыя распачныя малітвы вырываліся з маёй душы, але ён не чуў, а мяне ўжо дапінала гарачае ды-хаіше вогнішча. І гады я пачаў блюзнерыць і ў думках сваіх даходзіў да грахоў, адпусціць якія не можа пават самая дарагая прошча². Але ён застаўся глухі, і тады я ў адчаі звярнуўся да яго астатні раз. Божа, папрасіў я, калі ты ёсць, спапялі мяне, бо я не хачу жыць пад тваёй нялюдскаю ўладай.

І ён зноў не пачуў.

І тады я зняверыўся.

А дым ужо ахінуў Хрысцініну постаць, і па-над пляцам разлёгся вусцішны крык звар'яцелага старога Лявона, і ў разнасцежаныя дзверы касцёла згледзеў я, як белыя галубы скінулі па пёрку на цёмна-русую голаў чалавека з неўразуменнымі

вачыма. І быў гэты чалавек мой бацька Антось...

Ачнуўшыся ад прыгадаў, я бачу поруч аточаную дзецьмі настаўніцу і чую штосьці пра цёмных продкаў і рэлігійную ачмару.

Як вы мяркуеце, шаноўныя, ці ўратавала б мяне гэтая кабета ў той даўні ўжо дзень, калі на цвінтары загарэлася вогнішча з абразоў і старадрукаў нашае друкарні, і на самым яго версе, быццам ерэтыкі, ляжалі мы з Паўлам і братамі Янам, Мацвеем, Маркам і Лукашом (а мушу зазначыць, што браты мае былі закаранелыя бязбожнікі і не горшыя ад мяне блюзнеры)? У перадсмяротнай тузе я глядзеў, як полымя паспешліва гартае кнігі, ператвараючы словы ў тло, а калі агонь падышоў усутыч, я стаў развітвацца з сінім, нібы вочы майго бацькі, небам, і апошняе, што ўбачыў, перш чым нізрынуцца ў нябыт, была кніга, якую святы Паўла трымаў ва ўзнятай над полымем руцэ.

Мяне выцягнуў з агню стары настаўнік, і па тым часе, шаноўныя, гэта быў не абы-які ўчынак. А ў дрывотні я пачуваўся, далібог, лепей, чым прарок Іёна

² Індугенцыя.

ў чэраве левіяфана. Праўда, вялячэнню
чохаўкі новы прытулак спрыяў няшмат, але
затое майму ратаўніку ўдалося пераканаць
усіх, што яму папросту трэ было сухое дрэва
на распалку ў печы.

Вы не ўяўляеце, як прыемна адчуваць,
што вунь той модны танклявы юнак з
рудымі вусамі зрабіў бы на месцы
настаўніка тое ж самае. Ён яшчэ не
наблізіўся, адно глянуў здаля, а маё
драўлянае сэрца ўжо страпанулася,
кранутае чыстым і цёплым струмком яго
думак. А думкі ягоныя пра майго бацьку,
пра бсзы-менных мастакоў, што малявалі
гэтыя дзівосныя абра-зы, пра зямлю, якая
іх нарадзіла. (Ты лгаў у сваім пасланні, мой
аднайменнік святы Пётра, калі пісаў, што
ўсякая плоць, як трава, і ўсякая слава
чалавечая, як квет на траве; засохла трава,
і квет яе апаў. Ты лгаў.)

О не, шанюныя, я не абмовіўся, што
ведаю, аб чым думае гэты юнак. За столькі
год кожны на маім месцы навучыўся б чуць
думкі людзей не горш за іхнія словы. А ці
трэба здзіўляцца таму, што я магу зазірнуць
у кнігу чалавечага лёсу? Бачу ў ёй, што

хлопец гэты мастак і свечка яго душы будзе
гарэць моцна і роўна і не пагасне, пакуль ён
не збярэцца ў сваю астатнюю дарогу.

Чаму пячатка маўчання ляжыць на
маіх вуснах?! Я распавёў бы яму пра
мастакоў, што распісвалі мой старадаўні
прыстанак фрэскамі. Іх было двух — баць-
ка і сын, і яны гаварылі між сабою той
моваю, што і Антось.

Цяпер на месцы фрэсак белая неруш
тынкаўкі — сам пан бог, калі б ён існаваў,
не здолеў бы дапамагчы рэстаўратарам
пасля таго, як на фрэскі гадамі любаваліся
вецер і дажджы. А тады...

Гэтыя двое, што пачыналі свой дзень з
пацераў свя-тому Лукашу³, былі праўдзівыя
цудатворцы. Здавалася, іхнім пэндзлям
аддалі барвы самыя зыркія і зіхатлівыя з
вясёлак, што ад стварэння свету запальвала
над нашай зямлёю сонца. Здавалася, з
вуснаў намаляваных імі сівабародых
прарокаў вось-вось зляціць вешчае слова, а
кветка ў руках цырыцы Саўскай была

³ У сярэднявеччы апостал Лукаш лічыўся апекуном
мастакоў.

гэткай живою, што на яе аднойчы ўсцешана апусцілася заляцелая ў храм пчала-медавіца...

Князь па-каралеўску адарыў мастакоў золатам з бяздонных сваіх скарбніц ды, мала гэтага, абвясціў наваколлю, што дае ў гонар слынных майстроў балъ. Кажуць, болей чым сотню суседзяў і васалаў сабрала ў замку тая бяседа, і на пачэсным месцы сядзелі мастакі ў дараваных князем адамашкавых, з залатым тканнем каптанах, і слугаваў ім на знак асаблівае міласці адмысловы стольчы — накладаў на ўзорыстыя срэбныя споды дзічыну, падліваў у звонкія венецыянскія келіхі французскае віно. А ў глухім замкавым сутарэнні, куды знадворку не даляціць нават гарматнага стрэлу, ужо чакаў кат з гострым, бы асінае джала, кордам.

Ноч навывіт вірыла застоліца, а на світанні, у няпэўным святле аплытых свечак трохі цверазейшыя з бяседнікаў змецілі, як бацька і сын заснулі ў высокіх, аздобленых разьбою крэслах, звесіўшы русавыя галовы на грудзі, і княскія людзі асцярожліва паднялі крэслы і панеслі

некуды па заблытаных пераходах. А напоеныя падступным зеллем мастакі ціха ўсміхаліся ў сне і не ведалі, што больш нідзе і ніколі не паўтораць яны свайго дзіва, бо з гэтае раніцы іх вочы будуць заўсёды бачыць адно цемру...

Зірніце, шанюныя, як лазуркава, пунсова і бурштынава ўспыхнулі вітражы ў заходніх вакенцах! Гэта значыць, Алена пабегла ўжо на свае вечаровыя лекцыі на гістарычным факультэце і хутка я застануся сам-насам з марудлівай паўнаватаю прыбіральшчыцай цёткай Ядвісяй. Узнятыя ёю пылінкі будуць павольна танцаваць у стомленым сонечным промні, і, выбачайце, не будзе ўжо ніякае змогі ўтаймоўваць чохаўку... Паглядзелі б вы, як пасля майго чоху цётка Ядвіся няўцямна-палахліва азіраецца на бакі і хапатліва жагнаецца на мяне і чамусьці на жалезнага рыцара, які вартуе ўваход. Ну даруйце мне, старому, гэтую бяскрыўдную забаву.

Але пакуль што па музейнае цішы яшчэ блукае апошні наведнік, і я прытомлена і напачатку ленавата прыслухоўваюся да ягоных думак.

Недабудаваны гараж... Паўтары тысячы доўгу... Тэрмінова трэба майстар, каб змураваць на летніку камін... Цікава, якая нітачка прывяла яго сюды? Ага, хоча вызнаць, ці каштоўныя яго абразы, тыя дзве цёмныя дошкі, на якіх амаль нічога не відаць і якія ён забраў пасля хаўтураў з матчынай хаты. Мо пашэнціць каму-небудзь выгадна збыць, каб вярнуць пазычкі?

Гэты лысаваты, добра апрануты чалавек прыпыняецца каля мяне, я на імгненне сустракаюся позіркам з мітуслівымі вачыма за круглымі шкельцамі акуляраў, і гэтага дастаткова, каб кінуць вока ў яго будучыню.

Ён яшчэ не ведае, што там засталася зусім мала дзён. Але журботна мне з іншае прычыны. Ну што, скажыце, зменіцца, калі ён даведаецца пра пухліну, якая ўжо расце ў ягоным страўніку? Пачне мітусіцца, шукаць нейкія лекі. Ці задумаецца хоць аднойчы, як пражыў жыццё, дзеля чаго, ці задумаецца, хто ён, навошта прыйшоў на гэтую зямлю і куды ідзе?

Я хацеў бы, шаноўныя, каб ён пачуў

пра друкароў з нашае друкарні, што стаяла водбліз гарадскога млына да самага пажару падчас вайны са шведамі. Пра худога і цыбатага, нібы птушка жораў, мніха, які ўзімку і ўлетку хадзіў у адной лапленай сутане і які насмельваўся казаць непачцівыя словы самому князю, вінавацячы яго ў адступе ад бацькоўскіх звычаяў і слова. Казалі, мніх той быў заможным шляхціцам, ды змяняў поўны трыбух на друкарскі варштат, каб даць люду паспалітаму духоўную лусту, як запавечыў Францыск Скарына са слаўнага места Полацкага.

Згадаў бы я і другога ў друкарскіх справах майстра, чалавека простаі сялянскай крыві, што, ратуючыся ад гневу маскоўскага патрыярха, вярнуўся на бацькаўшчыну, знайшоўшы прыстанак у княскай друкарні. Не ведаю яго нага аблічча, бо быў ён не рымскае веры і касцёл абмінаў, не перажалнаўшыся, але ведаю, што ў астатні свой дзень друкаваў ён лемантар на роднай мове, калі ворагі былі ўжо на вуліцах места, і астатні раз убачыў сонца, баронячы на парозе друкарні кнігі.

Лысаваты ўжо далёка адсюль —
спяшаецца кудысьці ў вулічным збоі, а я па-
ранейшаму думаю аб ім. Ці патрэбна яму
тое, што я памятаю?

Раней я меркаваў, што яна, гэтая
памяць, наогул не трэба нікому, апрача
некалькіх дзівакоў, бо жыць без яе людзям
зручней і ўтульней. Ды апошнім часам да
мяне ўсё часцей прыходзяць іншыя думкі.
Во ёсць жа Алена, і той мастак з рудымі
вусамі, і фацэтны паэт, што сачыняе пра
мяне паэму... А пакуль ёсць сейбіты, будуць
і ўсходы. Хіба могуць вякі велічы, перамог і
пакутаў пакінуць па сабе толькі тло?

Зрэшты, дбаннем рэстаўрагараў,
прынамсі, стагоддзяў пяць жыцця мне яшчэ
забяспечана. Так што, шаноўныя,
пагледзімо.

І вярталіся мы...

Аповесць

*Памяці мастака
Лявона Баразны*

3 дзённіка Рамана Галубовіча

*Калі вакол цябе спяць, значыць, ты не
абудзіў іх.*

*Сёння прачытай пра археолага, які
захварэў на чуму, заразіўшыся ад
сярэднявечных костак. Хіба ёсць што-
небудзь больш жорсткае і несправядлівае,
чым смерць чалавека? Але мінулае можа
накараць за непавагу да сябе яшчэ
страшней. Мы самі можам ператварыцца ў
Сённяшняе, без Будучыні, а значыць,
назаўсёды стаць Мінным.*

Усё лятуць і лятуць тыя коні,

Срэбнай зброяй далёка грыжэць...

*Божа, чаму мы саромеемся назваць яго
геніем?*

*Калі на дварэ дзень, гэта не азначае,
што ўсё цёмнае лепей відаць. Наадварот,*

цёмра ўмее выдатна прыкідвацца святлом.

Таленавіты чалавек можа не паспець зрабіць шмат, але яго жыццё ўсё адно застанецца на зямлі як застаюцца сонечныя промні ў зернях чырвоных яблыкаў.

Як я люблю яе.

На гэтым запісы абрываюцца.

Яніна

У той вечар я ўсё яму сказала, усё-ўсё, як нашы прабабкі на апошняй споведзі.

Увесь дзень быў нейкі незвычайны. І таму, што мы не бачыліся цэлы месяц, і таму, што ноч навывёт бушавала навальніца і цяпер здавалася, што ўсё навокал — копы на паплавах, несупакоеныя каламутныя рачулки, усё нарадзілася толькі сённяшняй ноччу і нарадзілася дзеля нас.

На Васілёвай машыне мы прыехалі на ціхае ляское возера. Выў ліпень, і затокі бялеліся ад гарлачыкаў, а сонца было такое

цёплае і ласкавае.

Мы вудзілі з лодкі рыбу, купаліся, збіралі на высокім беразе пераспелыя суніцы, нанізваючы іх на доўгія травінкі, і ўсе гэтыя даволі звычайныя і простыя заняткі поўніліся для мяне нейкім патаемным усцешным сэнсам.

У такі дзень штосьці абавязкова павінна было здарыцца. І яно здарылася.

Мы з Васілём уратавалі птушку.

Вялікі чорны грак з астатніх сіл біў па вадзе здаровым крылом. Каля лодкі ён заціх і даўся мне ў рукі, а на беразе саскочыў з лодкі на вільготны мылец і пацягнуў у вербалоз ланцужок выразных слядочкаў. На развітанне грак, зусім як чалавек, азірнуўся.

— Мне адна бабуля казала: «Уратаваў птушку — душу чалавечую ўратаваў», — задуменна прамовіў Васіль.

Не ведаю чаму, але менавіта ў тую хвілю я неяк лёгка і проста вырашыла ўсё яму сказаць, і гэтая зманлівая лёгкасць жыла ў сэрцы да самага вечара.

Магу прысягнуць, што ў думках у мяне не было нічога, апроч жадання, каб ён

уведаў маё жыццё. Але, відаць, добра, што я зрабіла гэта тады, бо праз некалькі дзён ён атрымаў вялікую, на дванаццаці ці трынаццаці старонках, ананімку, напісаную круглявым дзіцячым почыркам. Васіль даў мне прачытаць яе, ён не хацеў паміж намі ніякай недамоўкі. Часам я думаю: ці змянілася б што-небудзь, каб ананімка прыйшла раней таго пакутнага і шчаслівага вечара? Не, не змянілася б, але я вельмі рада (якое недарэчнае тут слова), што ён даведаўся пра ўсё ад мяне.

Аднак гэта было потым, а тады, пасля маёй споведзі, Васіль моўчкі курыў каля акна. Мы не запальвалі ў пакоі святла, і я, падкурчыўшы ногі, сядзела ў куточку тахты. На святлявым прастакутніку акна вымалёўваўся Васілёў профіль, зусім непрыгожы, з носам-бульбінаю і вялікімі, амаль негрыцянскімі вуснамі. Я глядзела на яго, і раптам, як пошуг бліскавіцы, прыйшло разуменне, якім бліжнім, асабліва цяпер, пасля маіх нялёгкіх слоў, стаў мне гэты немалады цыбаты чалавек з цыгарэтаю ў даўгіх чуйных пальцах. І памятаю, як у наступнае імгненне я адчула

не шчасце, а пякучы сорам. Маё азарэнне здалося грахоўным і нізкім, бо калісьці, незадоўга да другога, страшнага вечара, у маім жыцці ўжо была такая самая сляпучая ўспышка, аднак тады каля спічастага акна ў старажытным саборы стаяў мужчына з іншым, юначым і бясконца родным абліччам...

Але Васіль, нібы зазірнуўшы ў маю душу, падышоў і, нахіліўшыся, асцярожліва пацалаваў мяне ў скронь. І я зразумела, што кахаю іх абодвух і маю на гэта права... Бо такі ўжо мой горкі і шчаслівы лёс.

Ой, калядачкі!..

З песні

Васіль Максімавіч

Здараюцца дні, калі душа спіць, быццам кацяня на печы, а самай істотнаю падумкай, што з'яўляецца ў пустой, як перакулены збан, галаве, бывае нешта накшталт: «А ці не выпіць кухлік піва?»

Я даўно навучыўся радавацца такім цягліва-маркотным дням, бо яны заўсёды вешчавалі надыход іншых — калі думкі

раяцца, нібы пчолы, і з іх жывога ўсцешлівага рою можна вывудзіць цэлыя раздзелы новай кнігі.

У такі вось нішчымны дзень, а дакладней вечар, я выправіўся на свой нязменны шпацыр і паволі ішоў вуліцаю скрозь празрысты вэлюм негустога задумлівага снегападу. І знячэўку... Адразу я не даў веры вачам. Насустрач у водсветах вялізнай рэкламы Дзяржстраху сунулася працэсія, якую немаведама калі бачылі і ў мядзведжых кутках.

Наперадзе ў вывернутым свойскім кажусе скакала «каза» у вясёла-сцішнаватай масцы з рожкамі і барадой-вяхоткай. За «казой» вялі на ланцугу «мядзведзя» ў праўдзівай звярынай шкуры і з жыццярадасным расчырванелым ад марозу тварам дваццацігадовага дзецюка. Затым рухаўся нішгаваты збой хлопцаў і дзяўчат; у трох ці чатырох у руках былі палатняныя торбы, а па-над галовамі плыла сярод рэдкіх буйных сняжынак залацістая шматрогая зорка.

«Калядоўшчыкі!» — салодка здрыганулася сэрца. Хоць і вырашыў, што

папросту некаму з кіношнікаў заманулася зняць этнаграфічны фільм, душу ўсё адно паланіла шчымліва-светлае пачуццё. Я вяртаўся ў сваю вёску, у маленства, у калядны вечар з гэткай самаю саламянай зоркай і задаўненымі песнямі пад мігатлівым зорным сямом начнога неба. Калі, у якім стагоддзі гэта было? Няўжо застанецца толькі ў кнігах і фільмах?..

Разам з іншымі разывакамі я тупаў за калядоўшчыкамі і з нейкай нікаватасцю думаў, што ўсё гэта — прыгады дзяцінства і кіно з пераапанутымі гарадскімі бэйбусаў — можа легчы ў добрае апавяданне. Аднак тут у кадры пачалі дзеяцца рэчы, наўрад ці прадугледжаныя рэжысёрам.

Каля працэсіі рэзка загамававу аўтобус з дружнынікамі. «Каза» яшчэ дурасліва падскоквала і лезла да гледачоў басціся, але шэсце спынілася. Вакол стаў хутка гусцець натоўп.

— Гэта што за бал-карнавал? — сурова спытаў ва ўсіх адразу дзябёлы мужчына ў паўкажушку.

— Калядуем, — спакойна азваўся высокі хлопец, што трымаў жэрдку з

саламянай зоркай.

— Як гэта панімаць?

— Ёсць такое народнае свята... —
узяўся тлумачыць хлопец.

— Хто такія? — перабіў дзябёлы.—
Студэнты?

— Ну, дапусцім, студэнты,—
памяркоўна адказаў «мядзведзь».

— Граждане студэнты! Просім вас
разайцісь!

Сябрына пакрысе меншала, але
прыціхшая «каза», «мядзведзь» і яшчэ
чалавек сем згуртаваліся вакол хлопца з
зоркай.

— Хіба мы парушам грамадскі
парадак? — не здаваўся ён.

— Вот іменна. Што ў вас там за такі
знак на палцы?

— Зорка калядная.

— Папрашу са мной шуткі не шуціць.
Цярплівасць у мужчыны скончылася, і ён
закамандаваў:

— Вот вы, з «зоркай», давайце ў
аўтобус, астатнія свабодны.

— Не, мы таксама паедзем,— зацята
сказаў «мядзведзь».

— Хто тут такі адважны? Месца
хопіць! — не разгубіўся дзябёлы.

Я пазнаў яго: тыдні два таму ён даволі
зухавата вёў маю сустрэчу з чытачамі і
нават невядома ад чыйго імя пажадаў мне
часцей звяртацца да сучасных тэм. (Цікава,
што ён пад гэтым разумее?) Але цяпер мае
думкі больш займаў начальнік нашай
міліцыі Несцяровіч, з якім разы два мы
траплялі разам на рыбалку. Знаёмства было
шапачнае, але дарэчы, бо я здзіўлена
зразумеў, што сёння парушу сваё даўняе
правіла не ўблытвацца ні ў якія падобныя
справы.

Тым часам калядоўшчыкі пачалі
садзіцца ў аўтобус. Частка месцаў там была
занятая і раней, адтуль чулася бадзёрая
песня:

*Я в этой деревне родился и вырос,
И здесь мне бутылки давали на вынос...*

Адцёршы плячом кабету, што голасна
дзялілася здагадкамі наконт шматкутняй
зоркі, я вылузаўся з нагоўпу.

— А вы куды? — запыніў мяне малады

дружыннік.

— З імі.

— Што такое? Хоча ехаць з гэтымі смаркачамі? — жвава павярнуўся дзябёлы. У той жа момант ён таксама пазнаў мяне і збянтэжыўся.

— Добры вечар. Матэрыял збіраеце?

— Але,— адказаў я і сам сабе ўсміхнуўся: «Выходжу на сучасную тэму».

Як толькі прыехалі, камандзір дружыннікаў некуды знік, а я ўзяўся за тэлефон.

— Васіль Максімавіч?! Калі на вугорчыкаў ірванём? Адкуль-адкуль? Што значыць, з маёй вотчыны? — гудзеў у трубцы густы барытон Несцяровіча.— А што ты там, дарагой, робіш? Мае хлопчыкі ўзялі?

— Здаўся добраахвотна. Шукаю новыя сюжэты. А тваіх хлопчыкаў, між іншым, я сёння не зусім разумею...

— Слухай, Васіль Максімавіч,— трубка памяншала інтанацыю.— Ты пішаш раманы, і я ў твае справы не лезу. Ты знаеш, што гэты маскарад пахне скрытым вымаганнем? Гэта акрамя ўсяго астагняга.

Я прыкрыў мікрафон далонь і, дзівуючыся на самога сябе, працягваў насядаць.

— Іван Пятровіч,— тон быў самы сяброўскі,— цябе ж мама таксама ў вёсцы на палку нарадзіла. Няўжо забыўся, як калядаваць хадзілі?..

— Ладна,— пасля цяглай паўзы загаварыў Несцяровіч.— На вашу адказнасць. Дайце трубку дзяжурнаму.

Адарыўшы мяне не вельмі прыезным позіркам, дзяжурны абвясціў:

— Усе могуць быць свабодны. А знак свой пакіньце,— звярнуўся ён да высокага хлопца з зоркай.— Не кожны прахожы зразумее, што гэта за знак.

Калі я выйшаў на вуліцу, хлопцы чакалі.

— Дзякуй,— сказаў за ўсіх высокі, і мне спадабалася яго стрыманая ўсмешка.— Мы вас пазналі.

— А я, на жаль, не маю гонару...

Высокі працягнуў руку:

— Раман Галубовіч.

— Сяргей,— адрэкамендавалася “каза”, бліснуўшы з-пад маскі акул'ярамі.

— Вінцук,— бразнуў ланцугом
Таго вечара каля дзвярэй маёй
кватэры спявалі калядоўшчыка

Мела мамка тры сыночкі,
Ой, калядо-калядзец.
Усталі яны ранесенька,
Ой, калядо-калядзец.
Умыліся бялесенька,
Ой, калядо-калядзец.
Узялі яны па конейку,
Ой, калядо-калядзец.
Паехалі да Віль-места,
Ой, калядо-калядзец.
Выбіраці тры нявесты,
Ой, калядо-калядзец.

Мы столькі убілі в
себе, не родивши...

Андрэй Вазнясенскі

Яніна

У маім былым жыцці зрэдку выпадалі
дні, калі ў самы, здавалася, недарэчны
момант, дзесьці ў рэстаране ці ў гасцях,

калі інтымна гучала музыка і ў келіхах
цямнела віно, мяне агортвала адно дзіўнае і
невывлумачальнае жаданне. Я заўсёды
адпрэчвала яго, чуючы якісьці сорам,
падобны да таго, з якім некалі, у восьмым
ці дзевятым класе, хацела і не дазваляла
сабе пісаць вершы. Яно, гэтае няпрошанае
жаданне, здаралася, надоўга знікала, але
неспадзеўна вярталася зноў, прыносячы
незразумелую, нібыта зусім беспрычинную
тугу.

Мяне немаведама чаму цягнула ў
стары куток горада, туды, дзе на стромкім
зялёным замчышчы стаяў белы сабор. У
гэтым прыцягненні было нейкае спадзяван-
не, хавалася неўсвядомленая надзея.

Як шмат незваротна губляюць людзі,
калі саромеюцца сваіх дзіўных жаданняў і,
нібы свечкі, гасяць іх у сабе. То не мае
словы, іх сказаў аднойчы Раман.

Але калі мы з Верачкай пазнаёміліся ў
суботу на пляжы з двума жаўтароцікамі,
Рамана для мяне яшчэ не існавала. Нашы
рыцары былі зусім маладзенькія, аднак мелі
ў кішэні грошы, і мы вырашылі дапамагчы
хлопчыкам іх патраціць. На пляжы мы

выпілі шампанскага, а потым сонца схавалася, і жаўтароцікі павялі нас у лепшы ў горадзе рэстаран «Юбілейны».

На дзвях рэстарана вісела шыльдачка «спецабслугоўванне», і нам паўтары гадзіны не было чым заняцца. Нечакана для самой сябе я прапанавала схадзіць у сабор. Верачка паглядзела на мяне, як на вар'ятку, але рыцары згадзіліся.

Ніхто з нас, як высветлілася, не ведаў, што ў саборы цяпер музей. Памятаю, я разглядала старыя карціны і абразы нясмела і з нейкай разгубленасцю. Вельмі ўразіў твар адной святой. Ён быў такі зямны, а вочы бясконца няшчасныя і знаёмыя. Такімі вась вачыма глядзела мама, калі бацька ўвальваўся позна ўвечары ў хату і, пераварочваючы ўсё дагары, пачынаў шукаць невядома якія, быццам бы схаваныя ад яго грошы. Я стаяла перад абразом, пакуль жаўтароцік не пацягнуў мяне далей, да карціны з грэшніцай, што, уклечыўшы, замольвала грахі. «У цябе постаць у дзесяць разоў лепшая», — паведаміў ён. Верачка ўхвальна захіхікала, і мой рыцар злёгка пачырванеў ад свайго

ўдалага камплімента, а ў мяне мільганула жаданне выцяць яго.

Мы не заўважылі, калі побач апынуўся высокі сухарлявы хлопец з выцвілымі валасамі. Верачка, сцяміўшы, што гэта супрацоўнік музея, адразу пацікавілася, колькі золата пайшло на залачэнне калонаў. Хлопец быў зусім не на мой густ, але яе пытанне мне чамусьці не спадабалася.

Ён адказаў нязвычайна — падвёў нас да таго самага абраза з мамінымі вачыма і сказаў, што ўсё гэта золата нявартае такіх вась вачэй. Аказваецца, старажытныя беларускія майстры не баяліся маляваць маці боскую ў абліччы рэальных жанчын. Ён, напэўна, ад хвалявання, раз-пораз бунтуючы рукой свае валасы, гаварыў яшчэ нешта, гаварыў хораша, і хоць я шмат чаго не разумела, слухаць было цікава. Але насупер цікавасці нараджалася непрыязь да хлопца, у душы падымаўся пратэст, быццам гэты хлопец прымушаў мяне рабіць штосьці непатрэбнае і нежаданае. Мабыць, падобныя пачуцці былі і ў астатніх, бо адзін з жаўтароцікаў раптам абарваў:

— Карацей, Скліфасоўскі!

У шэрых хлопцавых вачах успыхнула
нешта вострае і балючае, адкрыты твар
зрабіўся зацятым, а ў мяне на сэрцы
заскакала помслівая радасць. Каля выхаду я
азірнулася і яшчэ раз пераможна глянула на
яго.

У рэстаране я выпіла больш, чым
зазвычай, аднак заўсёдная бяздумна-лёгкая
весеўшасць упарта не прыходзіла, хацелася
зашыцца куды-небудзь, пабыць на самоце.
Ды пасля пацягнуліся на маю аднапакаёўку,
і грымеў магнітафон, і я не змеціла, як
знікла са сваім партнёрам Верачка, і мой
жаўтароцік туліўся да мяне ў танцы, і я,
раптам ашалеўшы ад лютасці, хвастала яго
па твары, і мне ўсё-ткі ўдалося выпіхнуць
яго за дзверы. Далей былі сны, дзе,
выломваючы асады, лезлі з карцін
вусцішныя пачвары, і Верачка на каленях
малілася вялізнаму кашлатаму зверу, і
аднекуль з далёкага абраза глядзеў на мяне
мамінымі вачыма хлопец з музея.

Назаўтра я ўбачыла на дзвярах крыва
надрапанае слова. Я шкрэбла дзверы
кухонным нажом, плакала ад
бездапаможнасці і чамусьці думала пра таго

хлопца з выцвілымі валасамі.

Праз тыдзень я зноў пайшла ў музей.

Не надо печалиться...
3 песні

Бясперстых

Сёння пятніца, а па пятніцах настрой
у мяне заўсёды вышэй звычайнага.

Люблю я гэтыя нашы гутаркі пад пірагі
і чарку гарэліцы на святаянніку або на
мяце. Далібог, гімнастыка для розуму і
адпачынак душы.

Тым больш кампанія свая, даўняя,
людзі інтэлігентныя, у кожнага штосьці за
душой.

Віктар Алімпавіч на сёння абяцаў
цэлую лекцыю пра НЛА. Цікавае ў
дырэктара кінатэатра хобі — неапазнаныя
лятаючыя аб'екты. Картатэку спецыяльную
вядзе. Апантаны чалавек! Недзе ў
Новасібірску прафесар ёсць, усё жыццё
праблему Тунгускага метэарыта даследуе,
дык наш Віктар Алімпавіч яму лісты піша.
Казаў, такія факцікі ёсць, самага

скептычнага скептыка пераканаюць, што за намі нейкая звышчывілізацыя з космасу назірае. Хто яго ведае, можа, і сапраўды назірае.

Віталь Дзянісавіч з Казімірам Баляслававічам будуць, канешне, толькі пасміхацца. Гэта людзі сур'ёзныя, іх перад усім зямныя справы цікавяць.

Віталь Дзянісавіч — рэдактар нашай абласной газеты. Вось дзе чалавек разнастайны: і грыбавік выдатны, і ягаднік, і рыбак. Ніводнага выхаднога ў горадзе не сядзіць. Летась пудовага сама на жабу ўзяў. Увесну на пенсію збіраецца. Прыгледзеў ужо хату ў вёсцы, паедзе кніжку пісаць. Мара ягоная — на пенсіі кнігу напісаць. Хата, зразумела, пры самым возеры. Лазня, лодка, усё як мае быць. Вечарамі цяпер новую сетачку пляце. Карацей, ведае чалавек, што яму трэба.

Як і Казімір Баляслававіч. І чаго толькі ў школе, дзе ён дырэктарам, няма! Тут вам і цяпліцы, і музей, і абсерваторыя. Вучань сёлета новую зорку адкрыў, адначасова з японскімі астраномамі, — у цэнтральных газетах пісалі. Яшчэ пару гадкоў, і будзе

наш Казімір заслужаным настаўнікам. Як піць даць.

А вось Васіль Максімавіч на мой агенчык ужо не завітвае. У яго цяпер другія інтарэсы. Ну, вядома, маладая жонка! Маладая, ды ранняя. Узяла дзяўчынка сваё ад жыцця, ажно з ліхвой. І з Галубовічам круціла да самага таго выпадку, а, бач ты, прыкінулася божай авечкай, не каму-небудзь, а вядомаму пісьменніку галаву ачмурыла, так сказаць, інжынеру чалавечых душ. А там зноў за старое возьмецца. І будуць табе, голубе наш Васіль Максімавіч, замест лаўровага вянка шыкоўныя рогі. Але.

Мо правільна Казімір лічыць, што гэта самае ўжо і цяпер пачалося. Як падмянілі нашага пісьменніка. Старых знаёмых унікае, сустрэнецца на вуліцы, буркне нешта, і далей. Вечна незадаволены, ад запрашэнняў адмаўляецца. Ну ды, як кажуць, вольнаму воля. Нашы пірагі і без яго не зачарсцвеюць.

Пасядзім, пагамонім, жанкі песню завядуць. У маёй Глафіры такі голас, што заслухаешся.

Можна, людзі і жывуць дзеля такіх вась вечароў.

Пачакай, даражэнькі, пачакай. Нешта ты зарана марам аддаешся. Даклад за цябе, як ні круці, ніхто не напіша. Галоўнае, канешне, добра пачаць. Штосьці такое пра помнікі закруціць трэба, пра, так сказаць, неацэнную культурную спадчыну. Дзе тут мой нататнік з цытатамі? Так-так... Вось гэта, бадай, падыдзе. «Культура народа вызначаецца тым, як ён ставіцца да свайго мінулага». Так і пачнём...

Яніна

Пакуль была мама, мне жылося хоць і нясоладка, ды ў бясконцай чарадзе аднолькавых дзён усё ж выпадалі сонечныя прасветы.

Пасля вучылішча я працавала на размнажальнай машыне, капіравала незразумелыя чарцяжы і графікі. Спачатку гэты занятак адно стамляў мяне, але з часам ён стаў гнясці і нават палохаць.

Машына ціха гула, і я здымала з яе барабана новыя і новыя шараватыя копіі. Дзень пры дні паўтаралася тое самае, і пачынала мроіцца, што праз машыну праходзяць не толькі гэтыя няўцямныя паперы, але і мой рабочы пакой, старая пыльная ліпа за акном, аўтобусны прыпынак з нязменным натоўпам... Узнікала хваравітае адчуванне, што нейкі з маіх дзён таксама трапіў у машыну і цяпер яна выпускае са сваіх жалезных вантробаў несканчонае мноства аднолькавых шэрых дзён-копій — не толькі дзеля мяне, але і дзеля іншых людзей, перад якімі я нібыта раблюся вінаватаю.

Жыла я на кватэры ў старэнькай дзівакаватай бабулі. А восьмай гадзіне вечара яна зачынялася з сярэдзіны, і трапіць у кватэру было ўжо немагчыма. Праўда, я не пазнілася, бо нікуды не хадзіла: сябровак у мяне не было, знаёмых хлопцаў — таксама. Вечарамі я прыдумвала сабе якую-небудзь справу: мыла падлогу ці перабірала рэчы ў сваёй валізе — абы было за што зацяць рукі, а потым сядзела з гаспадыняю перад тэлевізарам; бабуля была

дазвання мухая, аднак выключала тэлевізар, толькі калі заканчваліся ўсе перадачы.

Вось так і йшло жыццё. Але я пакутавала не ад самоты — да яе я паспела прызвычаіцца даўно, яшчэ ў школе.

Бацька ўсё прапіваў, і мы з мамаю жылі на яе невялікую пенсію па хваробе. У старэйшых класах мне вельмі хацелася на школьныя вечары ці на танцы ў РДК, аднак куды я магла пайсці ў пераніцаванай сукенцы, што насіла тры гады? Божа, як я зайздросціла Люсьцы з нашага класа! Яе бацька быў дырэктарам завода, і яна апрадалася, як прынцэса. Напэўна, для шчасця мне хапіла б адной бэзавай сукенкі, у якой Люська ішла аднойчы па нашай вуліцы пад руку з лейтэнантам.

Ад крыўды, ад таго, што ніхто з аднакласніц не хацеў са мной сябраваць, я часта плакала горкімі слязамі. Ды чалавек з усім звыкаецца, і я спакваля супакоілася і прывыкла заўсёды быць адной. Цяпер у мяне з'явіліся грошы, але, не задумваючыся аб гэтым, я ўжо даўно неяк ціха пагадзілася з доляю папялушкі і амаль не купляла сабе

абновак, апрача самага неабходнага.

Я мучылася не ад самоты — ад зачараванага кола аднастайнасці і непатрэбнасці нікому, ад таго, што была здатная толькі націскаць кнопкі сваёй машыны і складаць роўнымі стосікамі копіі. На зацішным брукаваным дворыку, праз які я хадзіла на працу, мне часту сустрэкаўся малады мастак з мальбертам, Ён маляваў белыя званіцы сабора, што ўздымаліся воддаль над стракатымі дахамі старога горада, маляваў заўжды адно і тое ж, і ўсё роўна яго жыццё ў параўнанні з маім здавалася казачна незвычайным.

Але тады яшчэ жыла мама, і ў выхадныя можна было паехаць на ранішнім аўтобусе ў наш раённы гарадок, адшчапіць знаёмыя весніцы і пачуць усцешаны брэх Жука, а потым убачыць стуленую маміну постаць і слязінку на змаршчакаватай шчацэ. Мы мала гаманілі; не трэба было слоў, каб мне даведацца пра маміна жыццё, а ёй — пра маё, але як добра было рабіць разам якую-небудзь работу і проста маўчаць, ведаючы, што мама ўсё разумее і любіць мяне — адзіная на ўсім свеце. А

ўвечары, перад сном, я клала галаву на маміны калені, заплюшчвала вочы, і мама распятала маю касу. У гэтыя хвіліны ўся горыч і непамыслоты адступалі далёка-далёка, і я чула сябе маленькай дзяўчынкай, якой наканавана не тое, што даў лёс, а зусім іншае жыццё.

Мама памерла ўвесну, калі на нашым падворку зацвіла чаромха. Чамусьці ў памяці амаль не засталася хаўтураў — толькі белая квецень і дурманлівы салаткавы пах, што неяк незварушна вісеў у паветры. Ды яшчэ п'яная песня на памінках.

Нават самой сабе няёмка прызнавацца, што я ніколі не любіла бацькі. Як была малая, ён доўга не жыў з намі, ездзіў у заробкі на Поўнач, але і пасля, калі вярнуўся, мы засталіся чужымі, нібыта сустрэліся пад адной страхой не бацька з дачкою, а два выпадковыя начлежнікі. Ён усё часцей піў, а калі не было грошай, не тоячыся, прадаваў маміны рэчы. Я занадта добра памятала, як аднаго разу ўзімку ён замкнуў нас з мамаю ў халодным летніку, і мы, каб не акалець, усю ноч былі на нагах, а

пад раніцу маму пачаў біць кашаль. Памятала і тое, як аднойчы, схапіўшы касу, бацька скасіў у гародчыку маміны мальвы і касачы. І ўсё-ткі пасля мамінае смерці я кожную суботу ехала дахаты, гатавала бацьку есці, мыла бялізну, палола лехі. Хацелася хоць крышачку палюбіць яго, бо можна жыць на свеце, калі цябе ніхто не любіць, але немагчыма — калі нікога не любіш сам.

Ды толькі неўзабаве па сарачынах мяне сустрэла ў нашай хаце чужая жанчына. Яна ласкава называла мяне Янечкай і шчыравала вакол стала, збіраючы полудзень, але на буфеце ўжо не было мамінага здымка, а са сцяны знік знаёмы і дарагі з маленства фотапартрэт, той, дзе мама ў вянку з рамонкаў. І я таго ж дня паехала назад і ў аўтобусе, плачучы, зразумела, што мне больш няма куды прыязджаць.

Раман гаварыў, што ў душы кожнага чалавека з дзяцінства гарыць такі агеньчык; ён можа патухнуць, і тады другія людзі адчуюць гэта і не пакінуць чалавека аднаго.

Калі на нашым падворку зацвіла чаромха, мой агенчык пачаў гаснуць і цяпер пагас зусім.

Тады і з'явілася Верачка.

Васіль М аксімавіч

Тыдні праз два пасля калядных прыгодаў новыя знаёмы ўсім гуртам заваліліся ў маю ціхую кватэру. Я меркаваў яшчэ пару гадзін папстрыкаць на машынцы, а потым пазваніць Марыі, каб разам павячэраць, і цяпер, не хаваючы раздражнення, пазіраў, як колішнія калядоўшчыкі бесцырымонна рассаджваюцца на канапе, крэслах і проста на дыване, па-турэцку закруціўшы ногі. Жыццярадасны малады чалавек, той, што быў «мядзведзем» і даволі прэтэнцыёзна зваўся Вінцуком, з размаху плюхнуўся ў мой любёны фатэль, выцягнуў аднекуль шыракаполы саламяны капялюш і нацубіў яго на свае кудлы, відаць, збіраючыся гэтым ашчаслівіць маю персону. Мэта

візіту, якую неўтаймоўныя госці выклалі, не валаводзячыся, магла толькі прыспорыць зласлівасці.

Раман адмоўчаўся, затое астатнія гаварылі ўзахапы. У Тынковічах, як ім стала, бачыце, вядома ад нейкіх надзейных людзей, не сёння-заўтра знявечаць (яны так і казалі — знявечаць) царкву пятнаццатага стагоддзя. Старшыня калгаса наважыў зрабіць там збожжасховішча, а дзеля гэтага трэба раскідаць апсіды і частку сцяны. Я з маім імем павінен выступіць на абарону культурнай спадчыны. Яны чыгалі маё эсэ пра беларускае дойлідства (надрукаванае дваццаць гадоў таму) і ўпэўненыя, што я памагу.

— Гэта помнік сусветнай значнасці,— паведаміў мне навіну Вінцук.

Я наіўна спрабаваў іх супакоіць: маўляў, Таварыства аховы помнікаў не дапусціць, у нас цяпер, дзякаваць богу, шмат рэстаўруецца і гэтак далей.

— Вы ў полацкай Сафіі арган слухалі?
— памяркоўна пытаўся я.

— Пакуль адзін помнік аднаўляюць, два...— ваяўніча размахваў капелюшом

Вінцук.

— Замірскі замак турысты падпалілі! — падаў голас акулярысты Сяргей-«каза». — За такое садзіць трэба! Гэта ж барочны палац згарэў, а не куча хлуду. Цалюткі стаяў.

У кватэры панавала гамарня; нехта, разжыўшыся з майго пачка цыгарэтай, задыміў, нехта сунуў нос у надрукаваную да паловы старонку, нехта цягнуў з кніжнай шафы том з летапісамі... І хоць хтосьці ў маёй душы не меў аніякае ахвоты ўвязвацца ў гэткую справу, у яго нечакана знайшоўся апанент. Дзіўна, але факт: візітанты насупер усяму пачыналі мне падабацца, і я амаль весела падумаў: а ці не ведае Раманава сябра пра той выпадак з саборам?

Тады былі страшэнным дэфіцытам белыя нейлонавыя кашулі, і якраз у такой, пазычанай у сябра кашулі і ў шыкоўным гарнітуры колеру марской хвалі (пазычаным у другога сябра) я прымчаў аднойчы ў гэты горад. Не, не прымчаў, а прыбыў у якасці «афіцыйнага прадстаўніка міністэрства культуры» (далібог, з мяне атрымаўся б

някепскі «сын лейтэнанта Шміта»), прыбыў, каб папярэдзіць гаспадара аднаго кабінета, што, калі сабор, які стаў яму ўпоперак дарогі, будзе падарваны, руіны назаўсёды пахаваюць пад сабой ягоную кар'еру...

А можа, гэтыя хлапчукі чулі, як калісьці я бараніў імя свае роднае вёскі, якая чатыры стагоддзі, яшчэ ў актах Вялікага княства Літоўскага, звалася Бязбабавічамі (ніхто з вяскоўцаў на такое мяно і не думаў наракаць, наадварот, тут была цэлая легенда), а ў адзін цудоўны дзень з ласкі нейкага дбайцы аб эстэтычным выхаванні ператварылася ў Лучазарнае?..

Я смакаваў гарбату на зёлках і з непаразумелым сумам думаў, што тады мне да ўсяго быў клопат...

Калі Раман з сябрамі сабраўся сыходзіць, я адчуў, што не хачу развітвацца з імі. Як бы гэта растлумачыць?.. У гэтых хлопцах было штосьці сапраўднае.

Я доўга сядзеў, пагойдваючыся ў фатэлі, і задуменна глядзеў на падараваны мне капялюш. Ён быў нечым падобны да сонца, і на момант здалося, што ў пакоі

дапраўды стала святлей і прытульней. Ды толькі неяк няўзнак простае шкадаванне, што госці пайшлі, пачало ператварацца ў больш складанае вярэдлівае пачуццё. Я паспрабаваў акрэсліць яго. Гэта была якаясьці беспадстаўная незадаволенасць сабой. Каб адагнацца ад наслання, я сеў за машынку, але здолеў выціснуць усяго пару каструбаватых сказаў. На шчасце, яшчэ не позна было пазваніць Марыі.

Мы трапілі ў кавярню за гадзіну да закрыцця і нават паспелі разы два станцаваць. Марыя была ў вішнёвай аксамітавай сукенцы, якая падкрэслівала ледзьве прыкметную паблякласць яе трыццацігадовай прыгажосці; гэтая яшчэ амаль няўлоўная паблякласць заўсёды хвалявала мяне. Мы размаўлялі пра нешта лёгкае. Марыя, як звычайна, была ўважлівай і дасціпнай, і я любаваўся яе трохі цыганаватым тварам. Нядаўняя глухая незадаволенасць як быццам незваротна сплыла, але, калі вярталіся, на сцюдзёнай і голай зімовай вуліцы непрыемнае пачуццё навалілася зноў. Хутчэй па інерцыі я запрасіў Марыю да

сябе, ды яна, відаць, штосьці адчула, бо ветліва адмовілася і, пацалаваўшы мяне на адвітанне, паабяцала зайсці заўтра.

Назаўтра дама з Таварыства аховы помнікаў так доўга і такім аптымістычным тонам запэўнівала мяне, што ўсе без выключэння помнікі ў нас на строім уліку і ніякіх прычын для трывогі няма, што ў душы на самой справе заварушылася трывога. Махнуўшы рукой на не зусім спраўныя тармазы, я сеў у «Жыгулі» і пагнаў у Тынковічы...

«Надзеіныя людзі» ўвялі маіх юных сяброў у зман: у рэнесансавай царкве меркавалася зрабіць не збожжасховішча, а склад угнаенняў.

Марыя застала мяне за машынкай. У параўнанні з аповесцю артыкул пасоўваўся тугавата, але я пацалаваў Марыю, толькі паставіўшы кропку.

Праз месяц аб маім існаванні ўспомнілі некаторыя з моцных людзей вобласці. Яны нагадалі, што ў свой час пайшлі мне насустрач у вырашэнні кватэрнага пытання, а я, маўляў, не параіўшыся, не ўзгадніўшы, на ўсю краіну... Небяспека ад

помніка была адведзена, а на трэці дзень да яго прышрубавалі шыйду, якая паводле папераў вісела там ледзь не ад цара Гароха.

Пасля газеты з артыкулам я чакаў на гасціны калядную талаку, нават купіў сёе-тое на запас, аднак Раман толькі пазваніў і стрымана падзякаваў. Я быў расчараваны і пакрыўджаны, быццам дзіця, якому дакляравалі купіць новую цацку, а потым забыліся. Смешна, але мне хацелася падабацца гэтым хлапчукам.

Бясперстых

Чамусьці мне часта здавалася, што ён ведае. Гэта было немагчыма, бо тады ён яшчэ хадзіў пешшу пад стол дый жыў не тут; а хто мог сказаць яму пазней? Наогул, наўрад ці хто памятаў пра гэта. Балазе, мяне неўзабаве перавялі ў друпі горад, а зноў прыехаў сюды, толькі як пайшоў на пенсію. Прыехаў і на старой памяці і таму, што паабяцалі зацішнае месца для пенсіянера з маёй адукацыяй.

Трэба шчыра прызнацца: як даведаўся, што буду дырэктарам у тым самым музеі, трохі разгубіўся. Але, памятаю, ненадоўга. Потым было нават сорамна за нявартыя разумнага чалавека, так сказаць, сантыменты.

Калі б Галубовіч сапраўды ведаў тое, што, мне ўяўлялася, ён ведае, я мог не крывячы душой сказаць яму, што маё сумленне чыстае і я не чую за сабой ніякай правіны. Тады быў адзін час, вырашаліся свае задачы, і нам было не да гэтых старых цэркваў. А цяпер другі час, калі іх трэба аднаўляць як архітэктурныя помнікі. Вось і ўсё. Пасядзіш, падумаеш, дык гэта для гісторыкаў і рэстаўратараў нават лепей. Ну стаяла б сабе ўсё цэлае і стаяла. А так ім жа самім працаваць цікавей: розныя там здагадкі, архіўныя пошукі, радасць, так сказаць, адкрыццяў.

Карацей кажучы, калі што зносіць, а калі што адбудоўваць — вырашаць без нас. А наша задача — адчуваць паграбаванні часу і апэратыўна перабудоўвацца. І не так яно лёгка, як некаторыя лічаць. Тут, можа, нейкі свой талент трэба мець. Ёсць ён у

чалавека — значыць, будзе гэты чалавек у нагу з часам ісці, няма — застанецца ва ўчарашнім дні. У нашым горадзе жывы прыклад — Пятро Нічыпаравіч Лебедзеў, педагог на заслужаным адпачынку. Памятаю, якую газету ў рукі ні возьмеш — усюды Пятро Нічыпаравіч. То з рэлігійным дурманам змагаецца, то са шкоднымі ўплывамі. Навідавоку чалавек быў. А цяпер? Колькі гадоў прайшло, а ён выкрывае старыя ўплывы, строчыць такія самыя артыкульчыкі, што сёння толькі на адно й прыдатныя... Надрукавала летась наша абласная газета артыкул пра мой музей, дык Пятро Нічыпаравіч зноў коніка выкінуў. Падлічыў, колькі разоў там слова «храм» паўтараецца, і накатаў у сталіцу сігнал: у такой і такой рэдакцыі займаюцца, маўляў, закамунфляванай прапагандай рэлігіі. Камедыя, ды і годзе!

Не, не простая рэч гэтая перабудова. Таму адчуваць час — адзін з маіх галоўных прынцыпаў. І яшчэ — не лезці быку на рогі. Як гэты Галубовіч.

Цяпер пра яго, вядома, дрэнна казаць ніхто права не мае, але ж я і не кажу, толькі

думаю. Не падабаўся ён мне. Не падабаўся з таго першага дня, як прыйшоў у музей з накіраваннем. Ну я, безумоўна, адразу даведкі навёў, што за птушачка прыляцела да нас, так сказаць, пачынаць працоўную біяграфію. Бацька — прафесар, доктар навук. Хіба не мог сына пад сваім крылом у сталіцы ўладкаваць? Нешта я пра такіх прафесараў не чуў. А якія ў нашых музеях у навуковых супрацоўнікаў заробкі? Значыцца, хлапец на нешта іншае меціць. Стары верабей Мікалай Анісімавіч Бясперстых адразу раскусіў, што да чаго.

Справу сваю Галубовіч, канешне, ведаў, тут я нічога не скажу. Але ж ёсць і іншыя аспекты. Чаго варты хаця б той выпадак з абразом. Ну купіў ты ў вясковага дзеда каштоўны абраз за свае, а дакладней за бацькавыя грошы, дык аформі як след паперы і кладзі ў кішэню кампенсацыю. Не, яму захацелася падарунак музею паднесці. Вось бачыце, якія мы высакародныя! А што астатнім рабіць? У каго бацька не прафесар? Што, мне таксама ў свой музей за ўласныя грошы экспанаты набываць?

І з гэтай, як яна там... з «сябрынай»

сваёй насіўся, як з пісанай торбай. Ажно са сталіцы на паседжанне нейкага ці то філосафа, ці то сацыёлага запрашалі, каб даклад ім прачытаў. Ён, філосаф гэты, і мне сваю анкетку самагужную падсунуў, наконт таго, што я думаю пра культуру, мову і ўсё такое. Але Мікалаю Анісімавічу Бясперстых анкету непатрэбныя, ён, што трэба, тое і думае.

Добра, што я гэту «сябрыну» з музея выжыў. Хоць спакайней стала, а то ўліплі б у якую гісторыю, мне і адказваць давялося б.

А ягонья каляды, купаллі і ўсякія там балаганныя песенькі з вяночкамі! Каму ў наш час трэба гэтыя «святы», што ён «адраджаў» са жменькай вусатых і барадатых лайдакоў, якім абы пагарлапаніць ды паскакаць, нібы дзікуны, вакол вогнішча?

Няўжо ён разлічваў такой метадай заняць маё месца?

Яніна

Верачка працавала цераз сценку, таксама на размнажальнай машыне. Разы тры на дзень мы сустракаліся на лесвіцы ці ў калідоры; яна, невысокая і стройная, у шчыгульных джынсіках і з загадкавай усмешкай на пухлых губках, праносілася міма, пакідаючы ў паветры ручаіну парфумавых пахаў. Пра Верачку ўвесь час хадзілі нейкія чуткі, але я ніколі не прыслухоўвалася да гэтых размоў.

І раптам яна, істота з іншага свету, з'явілася ў маім рабочым пакоі.

— Слухай, дарагуша,— уважліва аглядаючы мяне, пачала Верачка.— Нельга так жыць. Усё адна ды адна, як манашка. Пра цябе ўжо, між іншым, і праўда гісторыі расказваюць, што ты баптыстка. А апранаешся як! Ты ў люстэрка хоць раз зірнула? У цябе ж фігура найвышэйшага пілагажу, а ты яе ў нейкія торбы з рукавамі хаваеш.

Я разгублена маўчала, а Верачка невысокім прыемным галаском шчабятала далей:

— Адкрыю табе сакрэт. Адзін сімпатычны малады чалавек трэці тыдзень прагне з табой пазнаёміцца. Не здзіўляйся. Каханне з першага позірку. Між іншым, у суботу нас з табой чакаюць у госці, а я — адказная за цябе. Вось так, дарагуша. Даю табе два дні на роздум.

Цяжка перадаць, што ў тыя два дні рабілася ў маёй душы. Паміж хмараў, якія назаўсёды пахавалі нават надзею на шчасце, раптам бліснуў кволы праменьчык. Няўжо гэта праўда? Няўжо я магу быць камусьці патрэбнай? Я не ведала, верыць пачутаму ці не. У галаве была мешаніна з Вераччыных слоў. Сімпатычны малады чалавек... Фігура найвышэйшага пілатажу... Прагне пазнаёміцца... Нельга так жыць...

У пятніцу Верачка зноў напоўніла мой пакой водарам духоў.

— Значыць, заўтра а пятай.— Яна гаварыла, быццам усё ўжо вырашана.— Я тут для цябе сукеначку захапіла. З асабістых запасаў. Спадабаецца — магу адшкадаваць. З дзвюх палучак разлічышся.

Я слухала і ўяўляла сённяшні вечар і два выхадныя з глухой бабуляй ля

тэлевізара, калі даходзіш да таго, што пачынаеш сумаваць па сваёй капіровачнай машыне. А мо і сапраўды нельга так жыць? — думала я.

Цяжка забыць, як збіралася на першае ў жыцці спатканне. Верачка памагла мне ўкласці каронай касу і злёжку падфарбавацца. Яна давала нейкія парады, якія не маглі дацяць мае свядомасці, бо я ператварылася ў суцэльны камяк хвалявання. Некалькі разоў я спрабавала адмовіцца і нікуды не ісці, але Верачка адно хіхікала і весялілася. Яго звалі Алікам.

Я надзіва добра, да драбніц, памятаю той вечар. У першыя хвіліны, як Алік пацалаваў мне руку, я, дазвання зніжкавеўшы, баялася падняць вочы. Да ўсяго ў Вераччынай джынсавай сукенцы я сама сабе здавалася чужой і незнаёмай. Толькі калі Алік змусіў мяне пакаштаваць салодкага кактэйлю, я трошкі пасмялела і потым нават адважылася пайсці з ім танцаваць, хоць і чулася так, нібы ў кожнай руцэ трымала па вялізным клунку.

Верачка з Алікавым сябрам, гаспадаром кватэры, цесна абняўшыся,

сядзелі пад таршэрам і сачылі за намі такімі цікаўнымі вачыма, быццам мы не проста танцавалі, а ставілі для іх нейкі спектакль.

Потым мы зноў пілі ружовы кактэйль, прыкусваючы цукеркамі і акуратнымі маленькімі лусцікамі з сырам і вяндлінай. Алік гаварыў розныя смешныя рэчы, і я безупынку смяялася. Потым стрэліла шампанскае, і мы глядзелі, як у пукатых шклянках падымаюцца і зноў пападаюць аблепленыя дробнымі срэбнымі пацеркамі кавалачкі шакаладу, і спрачаліся, чый усплыве раней. Крадком я пазірала на Аліка, і ён мне падабаўся ўсё больш і больш — уважлівы, з гоным смуглявым тварам і добрай усмешкай.

Алік папрасіў дазволу падвесці мяне дахаты. Па дарозе ён прызнаўся, што хоча падараваць мне што-небудзь на ўспамін аб гэтым вечары, і запрасіў на хвілінку зазірнуць да яго. Я адмаўлялася, бо ўжо было позна і я не ведала, як дазванюся да сваёй гаспадыні, але ён так шчыра засмуціўся, так прасіў... Дый на вуліцы было зімна, гуляў віскуцень, і я зусім застыла.

Алік адразу пабег на кухню ставіць гарбату. У ягонай кватэры было вельмі ўтульна: кніжныя паліцы, кактусы, цэлая зборня забаўных гліняных чарцянятаў, прыгожы стэрэапрайгравальнік з вялікай калекцыяй пластак. На століку каля свяцільні ляжалі часопісы з яркімі вокладкамі. Я хацела пагартыць іх і крыху здзівілася, што Алік неяк паспешліва схаваў часопісы, падсунуўшы мне альбом з фотаздымкамі.

Гарбата з лікёрам добра сагрэвала. Мы моўчкі слухалі музыку; я разумела, што трэба ісці, але з ім было так хораша. Я чулася амаль шчасліва, нібыта стаяла перад дзвярыма ў нязнаны, цудоўны і поўны сэнсу свет, дзе кожны новы дзень непадобны да ўчарашняга, дзе я нарэшце буду некаму патрэбнай. Алік цалаваў маю касу, вусны, шаптаў, што сустрэў тую адзіную, аб якой марыў усё жыццё, з якой хоча ніколі не разлучацца. Я захлыналася ў моры пяшчоты...

Праз два месяцы Алік не пусціў мяне ў кватэру.

— Прабач, дзетка, у мяне госці,—

растлумачыў ён на лесвічнай пляцоўцы, зачыніўшы за сабой дзверы.

Я стала папракаць, са слязамі гаварыла, што, акрамя яго, у мяне няма на свеце ніводнага блізкага чалавека.

— Усё, дзетка, — бязлітасна ўсміхнуўся ён. — Фініта. Ваша месца занятае, і раю табе больш па гэтым адрасе не звяртацца.

Засталася жыць я, напэўна, толькі таму, што страшэнны боль у тыя дні хутка змяніўся жахлівай тупой абыякавасцю і апатыяй. Відаць, сама душа адчула, што іначай я магу не вытрываць.

Напачатку я была наогул няздатная на які-кольвек самастойны ўчынак, нават забывалася часам есці, і рабіла адно тое, што мне гаварылі...

...Мінулася паўгода ці год, і я пакрысе адышла.

Верачка была адзіным чалавекам, які не пакінуў мяне. Мы сталі сяброўкамі, і неяк неўпрыцям, але ўсё больш і больш уладна пачало зацягваць у свой вір новае жыццё — з рэстаранамі, знаёмствамі, загараднымі пачастункамі... Не магу сказаць, што яно, гэтае жыццё, мне

падабалася, але я, прынамсі, не была самотнай.

З вуглаватай сарамяжлівай папялушкі я неўпрыкмет ператварылася ў жанчыну, на якую аглядаліся на вуліцы і якая добра ведала цану свае прыгажосці. Цяпер я насіла сучасную прычоску. Аднойчы каса нагадала журліва-шчасныя хвіліны, калі мая галава ляжала на маміных каленях, і я ў прыпадку хмяльное зласлівасці некалькі разоў з няўцямнай змрочнай радасцю жыгнула нажніцамі...

Гніль завялася
ў дацкім каралеўстве.
Вільям Шэкспір

Васіль Максімавіч

Почасту я бываў нярады, што сустрэўся з Раманам. Не хацелася даваць веры, аднак менавіта праз гэтага, можна сказаць яшчэ хлапчука я замест звычайнай ураўнаважанай працы за пісьмовым сталом мусіў займацца тым, што яшчэ нядаўна з водценом пагарды называў самакалупаннем

і аўтавісісекцыяй.

Мурашка сумневу завялася ў душы, напэўна, з таго самага каляднага вечара, калі я парушыў свой прынцып неўмяшання. Прычым гэтая прыкрая жамярыца і не думала супакойвацца, усё часцей сеючы дзіўнае адчуванне нейкай памылкі, пачуццё нахвост таго, якое бывае, калі ў далёкай вандроўцы раптам спахопішся, што пакінуў дома нешта вельмі неабходнае ў дарозе, хоць яшчэ і не даўмеўся — што.

Вечароў, у якія мы ўдвух з Раманам ці яшчэ з кім з іхняй сябрыны заседжваліся пры каве або гарбаце за поўнач, было няшмат. Здаецца, і не гаманілі ні аб чым, апроча беларускай гісторыі (яны ведалі яе, зразумела, не па школьным падручніку), але пасля гэтых размоў чамусьці доўга не ішоў сон, за кожнаю думкай падпільноўвалі блізкія і няблізкія прыгады, што часам не адпускалі, пакуль да акна не падступалася дзянніца.

Варта было заплюшчыць вочы, і з маленства пачынала светла і журботна свяціць мне лёгкая зялёная аблачынка маладога ясеня, што рос пры дарозе паміж

вёскай і лесам...

Не ўсё на свеце можна растлумачыць. Я не ведаю, што вабіла мяне сюды, чаму я, прыехаўшы з інтэрната на летнія вакацыі, мог збегчы ад сяброў, каб проста пасядзець пад ясенем, прыхінуўшыся спіной да вялізнага цёплага каменя, што ляжаў тут з пракаветных часін. Я любіў падставіць твар сонцу і слухаць жаўрукоў ці галасы вечна ўстурбаваных нечым кнігавак альбо глядзець на недалёкі лес, на разлогія вершаліны дубоў, што сям-там ускудлачвалі яго роўны мур... Не памятаю, якія думкі пераведвалі мяне ў тыя хвіліны, а вось пачуццё жывое ў памяці і цяпер. У ім, гэтым дзіцячым пачуцці, нейкая прыцішаная радасць нітавалася з гаркавым, хоць і звыклым адчуваннем свае закінутасці і самоты.

Каля ясеня паваротка туды, дзе на ўзгорку б'яе рэдкі грабянец старых бярэзін. Пад адной ляжыць мая маці. Сухоты спалілі яе перад самым з'яўленнем пеніцыліну, неўзабаве пасля бацькавага прыходу.

Бацька быў у палоне і таму вярнуўся

дахаты не адразу па вайне. Ён падаўся мне зусім не тым бацькам, што некалі зладзіў арэлі пад старой грушай каля лазні і аднаго разу прынёс мне з пашы перапалоханае зайчанё. Я доўга не мог звикнуць да кульгавага, негаваркога і сівога, як дзед, чалавека, асабліва да таго, што яго трэ было зваць татам. Напачатку я штовечар крычма крычаў, каб маці не клалася спаць з чужым дзядзькам, і ўтаймоўвала мяне адно старая ляйчына ў матчыных руках. Душачыся слязамі, я затоена ляжаў на печы, і майго дзіцячага розуму яшчэ не ставала, каб скеміць, чаму гэта маці дае мне лупцоўку, а чужы дзядзька спрабуе заступіцца. Відаць, з гэтых непаразумелых слёз і пачалося нашае з бацькам новае маўклівае сяброўства.

Пахаваўшы маці, ён так і не прывёў у пуставакую хату другой жонкі. Мо таму, што моцна кахаў першую, а мо і таму, што з гора распіўся, а за п'яніцу не надта хацелі ісці нават у тыя, небагатыя на мужчын гады.

Праз бацькава сябраванне з гарэлкай я і апынуўся ў інтэрнаце, каб спазнаць там

усё, што наканавана неабгрэтаму матчыным сэрцам падлетку. І шчасце маё, што дзесыці водбліз роднае вёскі зелянеў малады ясець — у маіх дзіцячых мроях ён чакаў мяне, і мог здаля адвесці бяду, і ў гаркотную цяжкую часіну саграваў душу сваёй чароўнаю цеплынёй.

Напэўна, гэта ён, ясець, зрабіў мяне пісьменнікам. Дзіва, але ў спратах памяці не згубіўся той дзень, калі па валошкавым небе плылі белыя кучматыя аблогі, і пругкія цёплыя вецер разам з чорна-залацістым чмялём пагойдвалі малінавую галоўку бадзяку, а сонца стаяла над самым ясенем, і лістота плавілася і танчэла ў гарачых промнях і знячэўку аднекуль прыйшло шчымліва-незвычайнае жаданне расказаць камусьці, проста незнаёмаму чалавеку, аб гэтым харакстве і аб тым, што я ёсць, я жыву і насуперак жалобным бярэзінам на ўзгорку буду жыць доўга і ў маім жыцці будзе безліч чудаўнага... Я яшчэ не ведаў, што гэтае жаданне вернецца да мяне ва ўніверсітэце, нічога не ведаў пра ап'яненне словам, якое спярша бывае ў кожнага, і тады ты не задумваешся, што і як хочаш

напісаць, галоўнае для цябе — гэтая хмельная падманлівая ўлада над словам; я нічога не ведаў і пра тое, што прыходзіць потым і што казённа называецца пакутамі творчасці...

Аднойчы ўвосень я прыехаў з інтэрната на святы і не ўбачыў ясеня. Увечары бацька знайшоў мяне, азалелага і навылёт прамяклага пад дажджом, каля высокага свежага пеньчука.

— Базыль ясеня спляжыў,— сказаў бацька ўжо дома, адразу загнаўшы мяне на печ і змусіўшы выпіць нейкага гарачага варыва.— Ірты рабіць будзе. Казаў, ірты з ясеня добрыя.

Праз шмат гадоў былі бацькавы хаўтуры, і назаўтра пасля памінкаў я надумаўся схадзіць да Базыля.

Стары Базыль, даведаўшыся, што трэба госцю, недаверліва паківаў галавой, але палез па драбінах на гарышча і, прапоркаўшыся там з паўгадзіны, скінуў долу крывыя, аброслыя пыльным павучыннем лыжы. Абедзве лыжыны былі расколатыя ледзь не да паловы, аднак Базыль усё роўна заламаў несусветна

вялікую цану. Відаць чуў, што госць не будзе таргавацца.

— А ты, кажуць, у пісьменнікі падаўся,— пацягнула ўсцешанага старога на размову.— І па цілівізары цябе паказваюць. Ладную капейчыну, мусіць, аграбаеш, га?.. Не прызнаешся, значыцца, ладную. А праўду гаманілі, што ты ў газеце стацыю напісаў, што не трэба было нашы Бязбабавічы ў Лучазарку перамяняць?

— Праўду.

— А па мне, дык, як той казаў, хоць чортам называй, адно ў пекла не гані. Вось ты напішы лепей стацыю, што хлеб у лаўку трэці дзень не вязуць, вось за гэта табе дзякуй людзі скажуць.

Потым я сядзеў ля цяпельца, раскладзенага на тым месцы, пры замшэлым валуне, глядзеў, як агонь з бяздумнай весялосцю ласуецца сухімі трэскамі ад пасечаных іртаў, і дымок шчыпаў мае вочы...

Дзе ты, блаславёная пара наіўна-мудрай маладосці? Дзе ты, мой сябра і аднадумца Генусь? Дзе падхмеленыя півам спрэчкі на паддашку аднаго з першых

хмарачосаў нашае сталіцы, у тваёй кватэры-майстэрні, тры на тры метры?

Гэта ён, Генусь, будучая зорка, а тады яшчэ нікому невядомы графік, самахоць занёс мае першыя опусы ў рэдакцыю, і прычыніўся нейкі цуд — іх надрукавалі.

На сустрэчах з чытачамі я кажу, што не ведаю, ці ўдзячны сябру. Я, зразумела, манернічаю. Хто ведае, мо без з'яўлення ў часопісе тых юначых опусаў не нарадзілася б на свет і першая мая кніжка, аж занадта рамантычная аповесць, якая мела даволі шумны поспех, асабліва потым, калі выйшла ў перакладзе і мяне літаральна з галавой засыпалі лістамі; іх аўтары ў лепшым выпадку заклікалі пісаць працяг, а ў горшым — эгаістычна вымагалі паведаміць ім, што дзелялася з героямі пасля апошняй кропкі.

Доўгія гады я ўспамінаў той час з пабляжлівай памяркоўнаю ўсмешкай. Тады, у маладосці, мне мроілася, што немагчымага няма, і свет існаваў дзеля таго, каб нам з сябрамі было ў ім добра; мы самаўпэўнена і наіўна лічылі, што іншыя тады таксама будуць шчаслівыя. Але мы

самі яшчэ не чуліся ў гэтым свеце добра і ўтульна.

Ці згадваеш ты, сённяшні заслужаны і ўлаўраны Генусь, векапомныя вандроўкі на тваім дабітым «масквічку»? Пры першым поглядзе на дапатопную страхалюдзіну, якую ты чамусьці пяшчотна зваў «Каралевай Бонай», міжволі ўскокваў на памяць цыркавы нумар, калі ад машыны паступова адвальваюцца колы і ўсё астатняе і ў рэшце рэшт кіроўца застаецца з абаранкаю ў руках, але на сваіх дваіх. Відаць, самі душы продкаў апекаваліся над намі, бо за два леты мы здолелі аб'ехаць на тваёй Каралеве ўсю Беларусь. Калі Бона, незадаволеная чмыхнуўшы, спынялася, бо далей проста не было дарогі, дапамагалі ўласныя ногі, задрыпаны кацярок, што развозіў харч па земснарадах, альбо маторка зычлівага дзядзькі-палешука.

Мы запісвалі словы і песні, якія да нас, можа, не чуў і, магчыма, ніколі ўжо не пачуе ніводзін навуковец. А памятаеш казкі і паданні адвечнага, прапахлага мёдам і вашчынаю дзеда з ляснога пчальніка на Гарыні?! Пра гарады, што, не скарыўшыся

жорсткім прыхадням, назаўжды апусціліся ў азёрныя хвалі, пра студні, у якіх сто гадоў стаяла малако, бо падчас набегу крымчакі кідалі туды нашых немаўлятак...

Не засталася, пэўна, ніводнае старой царквы ці капліцы, якую мы не абмацалі сваімі рукамі, не абмералі і не зафатаграфавалі. У адным прынёманскім мястэчку нас, маючы за штосьці сярэдняе паміж шпегамі і злодзеямі, затрымаў участковы, і мы да высвятлення нашага лёсу начавалі пад замком у нейкай адрыне. З гэтага астрогу за ноч можна было ўцячы разоў дзесяць, але я толькі злазіў у суседні сад і набраў ранетаў, каб, па-першае, калі ўжо сядзім, дык было за што, а па-другое, каб пакласці нешта на зуб, бо зняволеных пакінулі без вячэры. Праміне шмат часу, і ад Рамана Галубовіча я даведаюся, што, калі ў тым мястэчку з'явіліся сапраўдныя рабаўнікі храмаў, на іх ніхто не зважаў, і яны сярод белага дня выцягнулі з царквы два дзівосныя абразы скарынаўскіх часоў.

Потым мы напісалі аб усім пабачаным і пачутым. Мы пісалі пра песні, што ўспомніш і збіраючыся ў апошнюю дарогу

да Абрама на піва, пра казачна суладныя палескія строі, пра драўлянае дойлідства, да якога нікому не было справы, і пра сустрэтую ў падарожжы экспедыцыю, што спалохалася нас, як чорт ладану, бо, пакуль нашы этнографы лічылі варон, увішныя цёткі і дзядзькі з іншых краёў зладзеявата збіралі на нашым Палессі экспанаты для сваіх музеяў.

Мы ўяўлялі сябе ледзьве не першаадкрывальнікамі. Падступная думка, што мы — апошнія, каму дарагое ўсё гэта, запаўзе ў душу пазней, праз гады. Але яна прыйдзе, і ад яе будзе адзін крок да паняверкі і капітуляцыі... Як мы памыляліся!

Мы ў жадобу плакаліся адно аднаму і казалі прыгожыя словы аб тым, што ёсць і будзе мастацтва, якому мы павінны служыць. Чаму ніхто з нас тады не зразумеў ці не пажадаў зразумець, што мы, у лепшым выпадку падсвядома, зрабілі вельмі выгадны выбар?

Але мы ўсё-ткі, відаць, зрабілі, і нешта вартае. Бо бяруцца ж аднекуль гэтыя хлапчукі з чыстымі і светлымі душамаі...

На муры, што нязнанымі
продкамі ўзведзены,
Пазіраюць, як козы на новы плот:
Ані д'ябла пра вас мы, браточкі,
не ведаем...

Уладаімір Караткевіч «Таўры»

Яніна

Даруй мне, Раман. Быў час, калі я
лічыла тваё жыццё прыдуманым і
ненатуральным. Я думала, ты не жывеш, а
гуляеш у сваі ідэі, хоць з табой і было
заўсёды нязвыкла і цікава.

Я была дастаткова кемнай, каб
убачыць і тое, што ты захапіўся мною, і тое,
як старанна ты хаваеш рэўнасць. Ты ведаў,
што мае спатканні з Вахтангам яшчэ
працягваюцца. Я сама сказала пра гэта. Не,
зусім не дзеля таннай гульні ў шчырасць, а
— каб зрабіць табе балюча, бо адчуванне
замаху на маю вольнасць, што ўзнікла ў
першую нашу сустрэчу ў музеі, яшчэ не
мінулася.

Памятаю, неяк на пачатку знаёмства
ты спытаў, ці чытала я такую кнігу, і я

адказала, што не і — хоць назву адразу
вымела з галавы — што даўно марыла яе
пачытаць. На самой справе я некалькі гадоў
амаль нічога не чытала і цудоўна
абыходзілася без кніг. Праўда, час ад часу
Верачка падсоўвала (што-небудзь —
«Анжэліка — маркіза анёлаў», «Графіня дэ
Мансаро»... Я не ведала яшчэ, як твая кніга
заварожыць, зачаруе мяне сваёй моваю,
незвычайна чыстымі думкамі і пачуццямі
герояў, як крыўдна стане, што паміж мною
і імі — маладым Загорскім, Кастусём,
прыгоннай актрысай Геленай — цэлае
стагоддзе.

Але гэта будзе пазней, пасля нашых
першых вандраванняў па Беларусі, пасля
таго вечара ў тваім пакоі, дзе побач з
кнігамі стаяў калаўрот, а калядная зорка на
сцяне чамусьці нагадвала залатое лукно
цыбулі ў мацінай хаце. У цябе гэтак
прытульна такалі ходзікі, і з іх кожную
гадзіну вялятала зязюля.

Аднойчы яна вяляцела так недарэчы...

Як я ўсё гэта памятаю!

Я нібыта вярталася з бясконцага
падарожжа, калі ў вокнах вагона мяняюцца

стракатыя, але тыя ж самыя краявіды і толькі потым усведамляеш, што шлях наперад быў закрыты і цягнік імчаў па крузе.

У тым падарожжы не існавала нічога таго, чым ты жывь. Гісторыя? Яна была недзе там, у Кіеве, у Прыбалтыцы. А ў нас? Хіба ў нас даўней адбывалася штосьці значнае? Нашы настаўнікі, памятаецца, пра гэта нічога не казалі. Ефрасіння Полацкая, Вітаўт, Астрожскі... Іх імёны былі для мяне гукам, не болей.

Але аднойчы...

Памятаеш, як мы прыехалі на выхадныя ў зялёны старажытны гарадок? Ты сказаў, што над ім злітаваўся час, і гэта было сапраўды так, і мы маглі любавання непаўторнымі роспісамі ў фарным касцёле і сачыць за таемным лётаннем кажаноў між вечаровых званіц колішняга кляштара. А ўскрай таго гарадка, над возерам падымаецца стары змрачнаваты замак. Там, у замку, каля аплеценай дзікім вінаградам стромкай вежы, ты распавёў мне паданне пра княскую дачку і прыгоннага хлопа. Мы былі зусім адны,

толькі мы, ціхі голас ветру і марудлівыя стрэлкі-алябарды старадаўняга гадзінніка. І нечакана са мною нешта здарылася. Я нібыта трапіла ў невідочную, лёгкую і напорлівую плынь, якая мякка падхапіла і панесла мяне. І пад гадзіннікам стаяла ўжо не я, а маладая князеўна Марыя, што ў галюбных строях кінецца з вежы на скамянелую ад марозу зямлю, каб не ісці за нялюблага. І поруч быў не ты, а той прыгонны юнак, і я ведала, што зробіць з табой кат у замкавых лёхах. Я ўявіла, што мы ніколі больш не сустронемся, і сэрца зайшлося ў такой распачы, што захацелася крыкнуць.

Напэўна, гэта вельмі па-жаночы, але менавіта ў той момант я адчула, што ты і тваё жыццё не прыдуманія, а сапраўдныя, як замкавыя муры і неба над імі.

Васіль Максімавіч

Дзе і калі пралягае мяжа, за якою мы перастаем быць самімі сабой? Мо для гэтага

трэба незвычайныя варункі, гранічныя сітуацыі? А можа, усё значна прасцей і адначасна складаней? Можа, захаваць сябе, сваю душу, у самых цяжкіх выпрабаваннях лягчэй, чым проста ў жыцці, падфарбаваным у дадатак ружовым колерам «творчых» ці яшчэ якіх-небудзь поспехаў? Можа, гэтая мяжа праходзіць праз кожны наш дзень, і мы безліч разоў парушаем яе — альбо зусім не зважаючы, альбо заспакойваючы сумленне тым, што парушэнні дробныя і неістотныя і мы ў любы момант патрапім вярнуцца назад, да саміх сябе?

Маладосць. Авантура з саборам. Пазычаная ў сябра кашуля і гэтак далей...

Гадоў праз пяць сабор яшчэ больш намазоліў камусці вочы кутымі ў семнаццатым стагоддзі крыжамі... А яшчэ праз колькі гадоў за яго аднаўленне змагаліся ўжо без мяне.

Я жыў на зацішнай вуліцы ў цэнтры сталіцы, меў, як кажуць кепскія крыттыкі, на сваім творчым рахунку паўдзiesiąтка гладка напісаных кніжак і літаратурную прэмію. Мяне ахвотна ўлучалі ў розныя

дэлегацыі. Я аб'ездзіў усю краіну і падыхаў замежным паветрам. Я бачыў караблі ва ўладзівастоцкай бухце Залаты Рог і ў яе стамбульскай аднайменніцы. Аднак — дзіўная рэч! — пра той час не засталася, бадай, ніводнага дарагога ўспаміну.

Каламутнай маслістай лужынай стаялі ў памяці дачыненні з Эмай. Пэўна, я міжволі згущаю фарбы, але, далібог, нават цяпер не магу знайсці ў Эміным характары рысы лепшай, чым яе ўменне лёгка разважаць пра кнігі, якія яна не прачытала. Дасюль не разумею ні таго, як здолела сустрэтае мною на Рьжскім узбярэжжы даверлівае цнатлівае дзяўчо за лічаныя месяцы ператварыцца ў «жонку пісьменніка», якая да драбніц ведае, што ёй трэба ад жыцця, ні таго, як я пражыў столькі чаеу з жанчынаю, якой напляваць было на літаратуру, на мае кнігі і на ўсё астатняе за выняткам ганарараў. Іншы раз мне ўяўляецца, што ніякага ператварэння і не было, а тая гнуткая дзяўчына з хімічнай белаю грыўкай, у танных джынсіках і кедах, што кожнае раніцы карміла чаек пад вокнамі Дома творчасці, ужо тады ведала,

што ёй трэба.

Я пачуваўся рыбінай, злоўленай на кручок і да пары пакінутай тузаца на моцнай лёсцы. Каб заваяваць сабе магчымасць хаця б адносна спакойнай працы, я мусіў ісці на бясконцыя кампрамісы і ўступкі; адной з іх быў продаж бацькавае хаты, дзе ўлетку і ўвосень мне так добра пісалася.

З тых часін згадваецца яшчэ паэт, што пішчом лез у сябры і з дакладнасцю да рубля ведаў, хто колькі атрымаў за новую кнігу, а таксама — хто, з кім і каму здраджвае і хто не ведае мовы, на якой піша...

Аднойчы я кінуў гэтае жыццё і прыехаў сюды, у няспешны, з рэшткамі сярэднявечнага каларыту абласны горад, прыехаў, каб займацца тым, чым і павінен займацца пісьменнік — пісаць кнігі. Яшчэ нядаўна мой крок здаваўся мне вяршыняю мудрасці, а гады, пражытыя тут, — лепшымі маімі гадамі.

Нарэшце атрымаўшы спакой, я пачаў насамперш цаніць менавіта яго. Я ўжо не збіраўся перайначыць сваёй творчасцю

свет.

Цвяроза ацэньваючы ўласны талент, я ніколі не лічыў сябе зоркаю першай велічыні — мне хапала быць зоркай, досыць яркаю для таго, каб яе можна было згледзець простым вокам. Я з прысмнасцю пісаў і з прыемнасцю бачыў сваё імя на старонках часопіса ці на вокладцы новай кнігі. У мяне амаль заўсёды быў роўны памысны настрой, які хацелася параўнаць з вечаровым лясным возерам; заляцеламу аднекуль вятрыску не па сілах узбунтаваць ягонае люстра, бо возера шчытна аслонена высокімі кашлатымі ялінамі,

Разы тры-чатыры на год я сустрэкаўся з дачкою, спачатку школьніцай, а апошнім часам — студэнткай інстытута. Былая жонка пасяхова выхавала ў дачкі ўпэўненасць, што бацька існуе на свеце дзеля таго, каб даваць ёй грошы; гэтым цяпер збольшага і абмяжоўваўся змест нашых, так бы мовіць, сваяцкіх адносін.

Сябры? Яны спакваля перайшлі ў разрад былых. Мне было дастаткова некалькіх новых прыцяляў. Дырэктар нашага музея, крамяны, задаволены

жыццём адстаўнік, меў за гонар прымаць у сябе пісьменніка, а пісьменніку было няцяжка, а хутчэй прыемна ў канцы тыдня завітаць да яго, каб адпачыць пасля праведнай працы, пакаштаваўшы спечаных паводле сібірскіх рэцэптаў пірагоў, ды за адным разам паназіраць дырэктараву застоліцу. Сам таварыш Бясперстых, са сваімі прынцыпамі і тэорыяй адчування часу, здаваўся мне асобаю ў нейкім сэнсе выдатнай. (Дарэчы, даводзілаея чуць, што шанюны Мікалай Анісімавіч гэты самы сабор, дзе цяпер дырэктарам, некалі са спакойнай душою ўзняў у паветра.) А паслухаў бы хто разважанні ягонага калегі па культурнай ніве пра НЛА і тэлепатыю! Альбо высакародная мэта Казіміра Баляслававіча атрымаць званне заслужанага і персанальную пенсію, мэта, дзеля якой ён здольны выбіць для сваёй школы ўсё, нават нейкі унікальны тэлескоп, прызначаны, па чутках, для горнай лабараторыі.

Хаўрус і сапраўды даволі каларытны. Толькі вось пытанне: чаго варты чалавек, які кожную пятніцу, забаўляючыся і

заядаючы смех пірагамі, цешыцца думкаю, што ён — лепшы?

Жанчыны? Адна з іх сказала, што кахае мяне. Я адчуў, што яе словы — не прыгожы самападман, а праўда, і таму расстаўся з ёю. Не, я не спалохаўся прызнання; наадварот, яно прыемна казытала самалюбства, але разам яно вымагала ад мяне і якіхсьці іншых, чым дагэтуль, адносін, а гэта мне было патрэбна найменш. І потым, у мяне была Марыя; яна ні на што не прэтэндавала і не патрабавала нічога, апроч таго, што я мог ёй даць...

Спакой душы. Цяпер я ведаю, што гэта такое. Гэта калі ў душы спыняецца той маятнік, што так непрыкметна і лёгка можа замерці і якому так цяжка, а часам і немагчыма зноў пачаць свой рух.

Васіль Максімавіч

...І была ноч, сярод якой у адной кашулі і чаравіках на босую нагу да мяне прыбег Вінцук.

— Раман... Рамана...— Вочы ў яго былі такія, як бываюць, напэўна, за хвіліну да вар'яцтва.

Я кінуўся да тэлефона, каб падняць знаёмага прафесара-хірурга, выклікаць таксі і ўсім разам ляцець у больніцу, але Вінцук моўчкі націснуў рукой на рычагі і, уткнуўшыся ў сцяну, заплакаў.

Наступнага дня я бязмэтна блукаў па вуліцах, а затым неяк няўзнак апынуўся ў прыгарадным лесе і выйшаў на бераг ракі, дзе ўлетку шуміць і вірыцца гарадскі пляж. Зараз, у стылы і хмурны красавіцкі дзень, тут было пустэльна, адно вецер непрытульна шумеў у верхавінах хвояў, і вакол выцягнутых з вады перакулёных лодак туляўся брудны валачашчы курта. Я наўздзіў востра адчуў адпаведнасць гэтай мясціны майму стану і не захацеў пікуды адсюль ісці. Была пакутная асалода ў гэтым сядзенні на ржавым пантоне каля нырцавальнага галубца, у знобкім павосеньску ветры, у колкім бязладдзі думак, у няўцямным яшчэ пачуцці свае вялікае вінаватасці, джала якой глыбей і глыбей уваходзіла ў душу.

Выплывалі з памяці прададзеная бацькава хата, новы, з асельх тут па вайне, яе гаспадар, што ў мяне на вачах, мацюкаючыся цераз слова, выкідаў у акно даўнія маміны торбачкі з зёлкамі, а за імі выкінуў «багародзіцу»... І зялёная аблачынка майго ясеня, і сквапны бляск у маленькіх чырванаватых вочках старога Базыля... І чамусьці сусед, Маханьчышын Хведзька, які стаў доктарам навук, вывучыў пяць замежных моў, а сваю забыўся. «А ты сам? — паласнула нібы па жывым.— Што роднае слова для цябе? Сродак для атрымання грошай ды свае скібы славы?»

І яшчэ шмат аб чым думалася мне на ржавым пантоне. І, быццам нейкія суддзі, глядзелі на мяне малады ясень з далёкага маленства і з непапраўнага ўчарашняга дня — Раман Галубовіч.

— Ці не надумаў чаго, сыноч? — вывеў з цяжкага одуму занепакоены голас. Побач стаяла бабка-вартаўніца ў даўгім кажусе.

— Надумаў.

— А сыноч мой, а дзетачка, а выкінь з галавы,— забожкала бабка.— Такі грэх і бог не даруе.

— Супакойцеся, маці,— міжволі ўсміхнуўся я.— Не буду я тапіцца. Рана яшчэ.

Васька па мянушцы Казёл

Звечара заказваеш сам сабе што-небудзь клёвае — пра пацаноў ці пра Натку-манадку, а сніцца розная дрэннь... Учора старая з ліфта прыснілася. Ну, што хацела чырвонец зажыліць, пакуль Сява ёй за каўнер усе ейныя тры літры малака не выліў. Сёння зноў таго фраера з музея бачыў.

Цяпер круціся да пад'ёму на нарах, сну ні ў адным воку. У галаву ўсякія гарбылі лезуць. Вось, як ката прадавалі, успомнілася. Гэта яшчэ на самым пачатку было, толькі нас Біл сабраў усіх — мяне, Сяву, Мабуту, Батончыка з Пітам. Любіць Біл, каб не проста грошы трэсці, а з якой-небудзь падколачкай. «Дзядзя інтэлігент, а дзядзя інтэлігент! Купі ў юннагаў

няшчасную кысаньку! Вы чуеце, дзядзя інтэлігент не любіць катой? А яшчэ ў акулярах! Хлопчыкі, здыміце дзядзю акуляры, а то ён тавар кепска бачыць, Ай-яй-яй! Бедныя акуляры! Юннаты зрабілі дзядзю інтэлігенту балюча? Яны больш не будуць. І менш таксама не будуць. Нядорага просім — усе грошы з кашальком. Хлопчыкі, дзядзя прапануе нам дваццаць тры рублі. Нягуста, але для інтэлігенцыі ў нас скідка. Выпісаць дзядзю пяць капеек на праезд да бліжэйшай бальніцы! Бедная кысанька! Ну хадзі, хадзі сюды, пацалуйся.

Чорт яго ведае, чаму я гэтых катой і сабак заўсёды шкадую. Біл з пацанамі смяяўся. Добра, пра вавёрку ніхто не чуў, жыцця не далі б. Яна па школе бегала. Нехта ёй так чаравікам урзаў, што нагу перабіў. Жыла ў мяне месяц, арэхі кожны дзень цягаў. Пакуль нармалёва скакаць не стала. Выпусціў у лесе, а яна на дрэва залезла, а адтуль скок-скок і назад да мяне на плячо. Ты што, кажу, не верыш? Бяжы хутчэй на волю!

Пацаны не ведалі, а той мужык аднекуль пра вавёрку дазнаўся. Ну, шэф

мой з заводу. Паручыўся за мяне, калі нас менты на кіёску павязалі. Як гэта ён казаў? Чалавек, які любіць жывёла... нешта там такое... У гурткі мяне запісваць вадзіў, у секцыю па баскетболу, кніжкі даваў. Казёл! Чаў я на твае кніжкі! Лепей бы тады загрымеў, больш года не прыпаялі б. А цяпер звінец і звінец. Хоць воўкам вый. Вось жа маць мая...

Мамаша заўчора ліст прыслала, дык узрадаваўся — во да чаго дайшоў. «Як ты там, сыночак, живеш? Ці хапае табе кушаць? Можа, прыслаць што-небудзь смачненькае?» А сама кожны дзень у сне бачыла, каб сыночка хутчэй пасадзілі. Каб не замінаў ёй гэтага начальніка смярдзючага аблапошваць. Не ведае, казёл, хто з яго тады пыжыка ў цёмным пад'ездзе зняў. Калі б ведаў, не лігнуў так. Хаця мамаша, канечне, нішто сабе, натынкуецца, дык і не разбярэш, ці ёй дваццаць пяць гадоў, ці колькі там ёй на самай справе ёсць. Казала, бальзакаўскі нейкі ўзрост. Пакуль я прыйду, будзе табе бальзакаўскі ўзрост!

«Ідзі, сынуля, пагуляй. У нас з

Эдуардам Антонавічам сур'ёзная размова». Знаем мы вашы сур'ёзныя размовы! Самі ў такія размовы размаўлялі. Не прапёрла б тады з хаты, можа, і не цягнуў бы тэрмін. Якраз дома справа была, Біл даў нож парамантаваць. Той, што з кнопкай і лязо выскоквае. Той самы. Лязо нешта заядала. Тады... не заела...

Ну вось, зноў той фраер у мазгі палез. І чаго нас да музея несла, не разумею. Як усё роўна мёдам там памазана. Капеек нашкрэблі, атаварыліся і туды. Там, праўда, лавы клёвыя, шырокія, як паўтарачныя нары. У карцішкі скінуцца — любата. На грошы Біл не дазваляе, кажа, у каго лішнія, прашу здаць. Затое на вушы ці на вадугулялі. На вушы — у падкіднога, кожны сам за сябе. Лажануўся — цягні з калоды карту. Пашанцуе, як ніжніка цапанеш або кралю. А то туз вылезе, і адзінаццаць разоў адзінаццацю картамі — па вушах. Біл з трэцяга ўдару юху пускаў. А ў галаве гудзе, як калом перахрысцілі. Табе ўрэжуць, і ты потым, як звер. Альбо на вадугульня. Прайграў — пі літровы слоік. Батончык аднойчы сем літраў уліў і вырабіўся. Мы ўжо

спалохаліся, думалі, загнецца. Здыхляк ён быў, Батончык, яму толькі на шухеры стаяць Біл дазваляў.

Яшчэ на зямлю і на чарвякоў гулялі. Таксама клёва.

Чаго гэты ффраер у сваім музеі калупаўся да позняга? Каб не калупаўся, можа, і не было б нічога. Законна, не было б. І ягоная туды цягалася, цыцастая такая кабылка. Знайшлі месца.

Сядзім мы, значыцца, пад ліпай, чарвіўку спакойна цісем, у карцішкі, само сабой, анекдоты. А тут з музея гэтая парачка вывальвае. Ён, казёл, яе за ручку трымае, гавораць неяк не па-людску. Пацанам, здаецца, да ліхтара, а ў мяне адразу такая злосць, што не магу. Як быццам па партрэту далі, а я доўгу не вярнуў. З дзяцінства ў мяне гэта, як убачу такіх вась задаволеных. Як быццам у іх нешта такое ёсць, што ў мяне адабралі. Сто разоў казаў Білу, давай ффраера за шчэлепы возьмем. Не дазваляў. Біл ужо сядзеў. Хто Біла не слухаў, было не ффантан.

Не дазваляў, казёл, да самага таго вечара. Пакуль сам не палез. Тады Мабута

залавіў недзе дваццацьпятаку, і ўзялі па ффугасу на кожнае вока. І селі, чорт ведае чаму, не на дальняй лаве, а каля сцэжкі.

Яніна

Зноў і зноў мне сніцца гэты сон...

Вечар. Вакол сабора запаліліся ліхтары, і жоўтае іх святло мяшаецца са святлом месяца. На лаве, як зазвычай, толькі сёння чамусьці не пад ліпай, а зусім блізка, сядзіць купа падлеткаў; у руках у кожнага бугэлька.

— Біл, секані, зноў здані паўзуць! — чуецца з лавы.

— Біл,— працягвае той самы голас, у якім хаваецца нейкая настылая страшная злосць,— а ты калі-небудзь спаў са зданямі?

Ён, вядома, кажа гэта іначай, і Раман спыняецца. Я пачынаю чуць сваё сэрца. Я ведаю, што Раман займаўся боксам, але іх шмат, і я ціха і распачна прашу: «Раманка, родны, пойдзем».

— Хлопчыкі, хто з вас скажа, што ў

Казла не вараць мазгі? — Гэта той, каго завуць Білам.

Ён лена падымаецца і знянацку шпурляе паўзверх нашых галоў недапітую бутэльку. На белай сцяне сабора распываецца цёмная пляма. Я цягну Рамана за руку, ужо ведаючы, што гэта марна. Трэба кагосьці клікаць на дапамогу, але сабор наводшыбе, а вартаўнік прыйдзе толькі праз гадзіну.

Біл стаіць так блізка, што я адчуваю густы вінны смурод. Білавы вочы санліва глядзяць некуды скрозь Рамана, а пад блішчастай курткай падабраная, падрыхтаваная для ўдару постаць культурыста.

— Ты, гніляк! Цябе ў школе вучылі, што трэба дзяліцца?

У наступнае імненне Раман б'е яго, і Біл знячэўку садзіцца на дол.

— Хлопчыкі! — хрыпата выгуквае ён, адпаўзаючы, і шэсць ці сем падлеткаў ускокваюць з лавы.

— Уцякай! — крычыць мне Раман, адступаючы да мура.

Можна бегчы, бо на мяне ўжо ніхто не

зважае, але прадчуванне чагосьці жажлівага не дае крануцца з месца.

Яны нападаюць у сціхоце, адно чуваць перарывістае дыханне. Раман адбіваецца, стоячы спіной да сабора. І раптам у запале робіць некалькі крокаў наперад, і за яго плячыма маланкава апынаецца рослы хлапчук з кароткай стрыжкай.

— Казёл! Не трэба! Пасадзяць! Казё-о-ол! — пераразае страшную цішу перапуджаны, зусім дзіцячы голас.

Але позна. У Казловай руцэ штосьці коратка бліскае, і Раман пачынае неяк дзіўна адыходзіць убок.

Яшчэ там, у сне, я распачна спрабую пераканаць сябе, што гэта толькі сон.

І апошняе, што бачу, — смяротна спалоханыя Раманавы вочы.

Прахопліваюся ў халодным цяжкім жаху, але тае ж хвілі мне прагнецца вярнуцца назад, у жудзівы сон, бо ў ім, прынамсі, будзе надзея, што ўсё гэта толькі сніцца, што гэтага не было...

Бясперстых

Цікава, хто прыдумаў, што лепшы сродак ад молі — сухія апельсінавыя лупінкі? Учора выцягнулі кажушкі, а ў Глафірыным молі столькі, што дзіўна, як яна гэтыя лупінкі не паела. Слёзы, вядома, і ўсё такое. Паабяцаў, не падумаўшы, новы кажушок да маразоў дастаць. А сёння вось раскайваюся. Не такая гэта простая задача, нават для Мікалая Анісімавіча Бясперстых. На тэлефоне прыйдзеца пасядзець, на паклон схадзіць.

Але ўсё адно настрой у мяне неблагі. Сёння ж пятніца, жонка пячэ пірагі.

Пірагі, мяркуючы па ўсім, будуць трох сартоў. Па-першае, з трусацінай. Трусовае мяса сухаватае, але Глафіра ведае, колькі дадаць сальца і цыбулькі, каб агрымаўся самы цымус. Па-другое, з грыбамі. Грыбы цяпер, зразумела, ужо сушаныя, аднак выключна баравікі. Смаката!

Калі б святым, што на музейнай «Патайнай вячэры», гэтакія пірагі — не сядзелі б з поснымі тварамі, а Юда мо і Хрыста прадаваць не пабег бы.

А па-трэцяе, з рыбай. Вярнуўся днямі са свайго возера на зімоўку наш рэдактар. Не ведаю, як там наконт ягонаі павястужкі, а рыбы нарыхтаваў — да вясны хопіць. Грыбоў сорак літраў паставіў, пяць вёдзер журавінаў.

Зноў старая кампанія ў поўным зборы. Віктар Алімпавіч сёння будзе пра аўтагенную трэніроўку расказваць. Новае захапленне. Гаварыў, чалавек пасля гэтай самай трэніроўкі можа неверагодныя рэчы рабіць.

Павінны быць і салодкія пампушкі з макам...

Ну хіба можна папракнуць чалавека, што ён любіць смачна пад'есці? Балазе за апошнія гады ў мяне прыкметна палепшаў апетыт. Доктар кажа, што ў маім узросце гэта адзнака яшчэ доўгага жыцця.

Хвіліна ёсць пакутлівага шчасця...
Міхась Стральцоў

Васіль Максімавіч

Тае раніцы на мой угрэты сонцам падваконец выпаўзла аднекуль сонная яшчэ божая кароўка. Цікава, падумаў я, ці памятае яна лета? А можа стацца, лічыць, што толькі цяпер і з'явілася на свет і што свет з'явіўся разам з ёю, а раней не існавала ні маладога вясновага сонца, ні набрыялых ліпучых пупышак на таполі, ні зялёнай травы — нічога; можа, яна якраз так і лічыць і будзе экыць так, нібы пасля яе ўсё зноў незваротна знікне?

Я пазіраў, як багоўка намагаецца залезці на маю далонь, і з лёгкім верадам нейкага пеакрэсленага жадання ўроскідку думаў аб сваім новым рамане, з якога пакуль не легла на паперу ніводнага слова, і аб дачцэ; падчас зімовых вакацый я ўпершыню запрасіў яе на гасціны і цяпер, упершыню за многія гады, прыгадваў яе з цеплынёй і надзеяй. Кароўка-багоўка нарэшце ўскараскалася на далонь,

развёўшы крылцы, паспрабавала ўзяцець, і паводле дзіўнай асацыяцыі на памяць узбегла купалле, якое мы святкавалі ўжо без Рамана Галубовіча, і неяк па-новаму падумалася, што на дварэ вясна і на рагу вуліцы каторы дзень гандлююць чырвонымі і белымі гваздзікамі. І я зразумеў, што даўно не пераведваў Рамана.

На могілках было пустэльна, ціха і сонечна. Душу апанавала празрыстая, як лясная ручаіна, туга па тысячах жыццяў, што расталі ў неабдымнасці часу, не пакінуўшы па сабе ні добрай ні злой памятки. І ўслед за гэтай тугою прыйшла іншая — па іншых жыццях, горкая, як чэмер, і невылечная, бо таленавітага чалавека нельга замяніць, нельга даясыць за яго, каб напісаць яго ненапісаную кнігу, карціну ці сімфонію, каб праехаць па тых дарогах, дзе ён не паспеў павандраваць... Ён не паспеў вельмі шмат. Засталася няскончаная кніга пра нашы старажытныя абразы, засталіся пачатыя гістарычныя аповесці... І ўсё-ткі жыццё таленавітага чалавека ніколі не мінаецца бяследна, хай сабе толькі ў некалькіх душах, але яно

заўсёды пакідае свае чыстыя зярняты шчырасці, праўды і дабрыні. (Тады ў мяне яшчэ не было Раманавага дзённіка і я не ведаў таго трохі наіўнага, на першы погляд, запісу пра сонечныя промні і чырвоныя яблыкі, які потым уразіць мудрасцю і нейкай сцішнаватаю празорлівасцю.)

І з недарэчнай у гэтым журботным месцы ўсцехаю я знячэўку падумаў, што здолею, абавязкова напішу не проста новы раман, а кнігу, якая спадабаецца гэтым хлапчукам, якая кагосьці на нашай зямлі зменіць, зробіць лепшым, навучыць разумець і бачыць больш, чым дасюль.

Я не пачуў крокаў і ўбачыў дзяўчыну, ужо калі яна ўкленчыла, каб пакласці Раману бела-чырвоныя кветкі. Яна была прыгожаю. У першы момант найбольш уразіла невялічкая цёмна-каштанавае каска (ужо запамятаваў, калі астатні раз бачыў дзяўчыну з касой). І яшчэ — вялізныя сумныя вочы нязвычайнага бурштынавага колеру. Але дзяўчына трымалася так, быццам мяне тут папросту не было, і я даўмеўся, што павінен пакінуць яе на самоце.

Не ведаю, што прымусіла мяне доўга чакаць каля старадаўняе брамы са спілаваным крыжам. Дзяўчына не прычыла, калі я пайшоў побач. Я спрабаваў разважыць яе размоваю, але яна адказвала каратка альбо наогул маўчала. Бурштынавыя вочы глядзелі абьякава. Жарынкi нейкае цікавасці бліснулі ў іх толькі тады, калі я загаварыў пра Галубовіча.

— Здаецца, мы з вамі сустрэкаліся на хаўтурах. Вы добра ведалі Рамана?

— Я кахаю яго, — адказала дзяўчына, і ў яе сло-вах быў выклік.

...Не буду ўспамінаць два доўгія халодныя гады. Не буду ўспамінаць доўгія месяцы, у якія яна выдавала насцярожанай і недаверлівай птушкай, што ў зімовы дзень апусцілася на маё акно падзюбаць крыхотак і гатовая кожнае імгненне ўзяцець.

Навошта? Бо за імі надышлі іншыя дні, дні, што пачыналіся з чакання вечара.

Я зноў і зноў перагортваў Раманаў дзённік (Вінцук даў мне яго як найвялікшую сваю каштоўнасць), і ўжо бачыў многія старонкі будучай кнігі, і ў думках гутарыў,

спрачаўся і згаджаўся з яе героямі. Бог ведае колькі я не садзіўся за пісьмовы стол і ўсё часцей прагна прыслухоўваўся да сябе, але таемны радца казаў: яшчэ рана, яшчэ не час. А ўвечары, як заўсёды знянацку, гучаў яе асцярожлівы падвойны званок...

А потым быў дзень, калі Яніна надоўга ад'язджала. Мы спазніліся і дагнали аўтобус на таксі ўжо ў зарэчным лесе.

Адвячоркам я хадзіў па чэрвеньскіх вуліцах з пачуццём, што гэта не яна, а я некуды з'ехаў і цяпер беспрытульна бадзяюся па незнаёмым чужым горадзе. Дома кінуўся ў вочы тэлефон, які не загаворыць яе голасам ні заўтра ні паслязаўтра. Каб змагчы нейкі тупы боль, я паставіў на прайгравальнік старую пласцінку.

Я слухаў, заплюшчыўшы вочы, так, як любіла, седзячы ў гэтым фатэлі, слухаць музыку яна. Я не ведаў, што са мною. Праўдзівей, адкрыццё ўжо нарадзілася недзе глыбока-глыбока, у самым пакрыёмым кутку душы, ды я не хацеў даваць яму веры, баючыся памыліцца. Але яму, майму адкрыццю, было цесна там, пад

спудам, яно рвалася на волю, яго неслі стрымана-ўрачыстыя хвалі музыкі, яно падымалася, як прыліў, і запаўняла ўсяго мяне... І раптам яно зламала ўсе перашкоды, і я пранізліва і шчасна зразумеў: я кахаю.

Музыка скончылася. Сёння, падумаў я. Зварыць каву і пісаць, пісаць усю ноч. Я ўявіў, як кладуцца на белы аркуш першыя словы, і сэрца захліснула даўно забытая юначая радасць разам з трывогаю.

ЗМЕСТ

Я. Л е ц к а. Голасам шчырай любові
Певень
Водовет валошак
Віта
Вечар, ноч і раніца
Сыны бабкі Грыпінкі
Добры дзень, мая Шыпшына!
Верабейчык
Халодны вецер .
Трое над Атлантыдай
Новы год
Клён
Ліфт
Зялёная Чара
Маўклівы маналог
І вярталіся мы

Арлоў У.

Добры дзень, мая Шыпшына:
Апавяданні, аповесць/ [Прадм. Я. Лецкі].—
Мн.: Маст. літ., 1986.— 191 с.— (Першая
кніга пражаніка).

Апавяданні, якія складаюць кнігу
«Добры дзень, мая Шыпшына», напісаны
пераважна пра нашых маладых сучаснікаў.
Аўтар засяроджвае ўвагу на ўнутраным
свецце сваіх герояў, паказвае спасціжэнне
імі сапраўдных жыццёвых каштоўнасцей.
Героі кнігі трапляюць у няпростыя жыццё-
выя сітуацыі, трымаючы своеасаблівы
экзамен на маральную сталасць.

Галоўную тэму апавяданняў працягвае
апавесць «І вярталіся мы...».

© OCR: Камунікат.org, 2010 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год